

MARTE WINSVOLD, HILMAR L. MJELDE OG JILL LOGA

Trossamfunn som arena for forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme

Marte Winsvold, Hilmar L. Mjelde og Jill Loga
Trossamfunn som arena for forebygging av
radikalisering og voldelig ekstremisme

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Bergen/Oslo 2017

© Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2017
Rapport 2017:4

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
Co/Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.sivilsamfunn.no

ISBN (print): 978-82-7763-557-6
ISBN (online): 978-82-7763-558-3

ISSN (print): 1891-2168
ISSN (online): 1891-2176

Rapporten er finansiert av Kulturdepartementet gjennom prosjektet «Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor». Senteret er et samarbeidsprosjekt mellom Uni Research Rokkansenteret og Institutt for samfunnsforskning.

Innhold

Innhold	5
Introduksjon	7
Analytisk rammeverk	11
2.1 Radikalisering: definisjon og årsaker	12
Årsaker til radikalisering: disponerende faktorer og uttalte motivasjoner	13
2.2 Primær-, sekundær- og tertiærforebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme	15
Primærforebygging	15
Sekundærforebygging	19
Tertiærforebygging	19
Operasjonalisering av de tre forebyggingsformene	21
2.3 Offentlig tilrettelegging for forebyggingsarbeid i trossamfunn	22
Metode og datagrunnlag	25
Beskrivelse av case og utvelgelse av informanter	26
Radikalisering og voldelig ekstremisme – ansvar og årsaker	29
4.1 Hva er radikalisering og voldelig ekstremisme?	29
4.2 Hvor stort er problemet og hvem er ansvarlig?	30
4.3 Årsaker til radikalisering og ekstremisme	34
Materielt utenforskap som årsak	34
Sosialt utenforskap og stigmatisering som årsak	36
Polarisering som årsak	38
Uklar identitet som årsak	39
Religion som årsak	41
Utenrikspolitikk som årsak	43
Konklusjon – årsaker	44
Forebygging i muslimske trossamfunn	47
5.1 Primær- og sekundærforebyggende tiltak	48
Utenforskap som årsak – inklusjon som løsning	48

Et sivilsamfunn i sivilsamfunnet.....	49
SID – Samarbeid for inkluderende dialog	50
Styrking av båndene til lokalsamfunnet.....	51
Stigmatisering som årsak - kunnskap som løsning	52
Inkluderende retorikk som løsning	53
Identitetsarbeid som løsning	55
Religiøs opplæring som løsning	57
Lederskap og kompetanseutvikling	59
Samarbeid og dialog som løsning.....	60
Ønske: samarbeid om andre ting enn radikalisering.....	63
5.2 Tertiærforebyggende tiltak.....	66
Identifisere og konfrontere.....	67
Religiøs tilbakevisning	68
Tilby fellesskap og tilhørighet	69
Konklusjon – tiltak.....	69
Konklusjon og diskusjon	71
6.1 Hva er trossamfunnenes rolle i arbeidet med forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme?.....	72
6.2 Barrierer og drivere i forebyggingsarbeidet.....	76
6.3 Tiltak	79
Primærforebyggende tiltak rettet mot hele befolkningen	80
Primærforebyggende tiltak rettet mot den muslimske befolkningen	81
Sekundær- og tertiærbyggende tiltak mot personer som er i faresonen eller allerede er blitt radikalisert.....	81
Referanser	83
Sammendrag/Abstract.....	89

Introduksjon

Tema for denne rapporten er muslimske trossamfunns rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Ekstrem islamisme har blitt satt på dagsorden de senere år gjennom terroraksjoner mot vestlige mål utført av grupperinger med tilknytning til Al-Qaida og Den islamske stat i Irak og Levanten. Manglende integrering av innvandrerbefolkningen er pekt på som en årsak til radikaliserings av unge med innvandrerbakgrunn. For å motvirke rekruttering til ekstremistmiljøene har begge de to siste norske regjeringene utgitt handlingsplaner mot radikaliserings og voldelig ekstremisme¹, og lokale handlingsplaner er produsert i en rekke kommuner². Forebygging av voldelig ekstremisme har tidligere blitt ansett å være en oppgave for sikkerhetstjenesten. Nytt i den siste regjeringens handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme (Justis og beredskapsdepartementet 2014) er at den blant annet gir aktører i sivilsamfunnet en aktiv rolle i forebyggingsarbeidet. Sivilsamfunnsorganisasjoner er en fellesbetegnelse på organisasjoner som har et allmenntilgitt siktemål og som ikke er opprettet av offentlige myndigheter eller underlagt offentlig kontroll. I handlingsplanen fremheves det at en bred innsats fra en rekke aktører er nødvendig for å forebygge voldelig ekstremisme. Trossamfunn defineres som en sivilsamfunnsorganisasjon, og faller dermed innunder regjeringens handlingsplan, punkt 14, som omfatter «Støtte til frivillige aktører som arbeider med å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme». Det er allerede bevilget midler til slike tiltak: I 2015 bevilget Barne- og likestillingsdepartementet 7,5 millioner til forebyggende lokalt samarbeid

-
1. «Felles trygghet – felles ansvar. Handlingsplan for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme»; «Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme» (Justis- og beredskapsdepartementet 2014; Justis- og politidepartementet 2010).
 2. Se f.eks. «Handlingsplan for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme i Bergen 2015–2020»; «Handlingsplanen Forebygging av voldelig ekstremisme. Fra ord til handling»; «Handlingsplan mot hatkriminalitet og voldelig ekstremisme i Oslo 2015–2018» (Bergen kommune 2015; Drammen kommune 2015; Oslo kommune 2015).

mellom frivillige organisasjoner og kommunene (Regjeringen 2015). Blant statlige tiltak bør også Religionsdialogen nevnes. Den ble etablert på slutten av 1990-tallet og er nå en fast tilskuddsordning forvaltet av Kulturdepartementet (Brottveit m.fl. 2015).

Trossamfunnenes rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme er lite studert i en norsk kontekst. Et unntak er Lid m.fl. (2016), som har undersøkt hvordan kommunene samarbeider med frivillige organisasjoner og trossamfunn i forebyggingsøyemed. Mens deres fokus først og fremst er på kommunens rolle i forebygging, er vårt fokus på trossamfunnenes rolle – og vi argumenterer for at det er gode grunner til å undersøke nettopp de muslimske trossamfunnenes rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. For det første står disse trossamfunnene i en særstilling når det gjelder muligheten til å forebygge radikaliserings, fordi de er i kontakt med en del av dem som står i fare for å bli radikaliseret. For det andre fremstår de som sentrale forebyggingsarenaer fordi de har kompetanse og legitimitet når det gjelder å ta tak i det som eventuelt måtte være av religiøse årsaker til radikaliserings. Det kan imidlertid ikke tas for gitt at alle muslimske trossamfunn ønsker å forebygge ekstremistiske holdninger: Noen trossamfunn kan ha ekstreme sympatier og mer eller mindre aktivt bidra til at medlemmene deres radikaliseres. Videre kan radikaliseret individer eller grupper bruke moderate moskeer som rekrutteringsarenaer – i strid med holdningen til ledelsen eller majoriteten i moskeen. Muslimske trossamfunn kan med andre ord også fungere som arnested for radikaliserings.

Lid m.fl. (2016) viser hvordan den mulige doble rollen moskeene kan ha gjør myndighetspersoner usikre i samarbeid med trossamfunn, og at trossamfunnene på sin side opplever seg mistenkliggjort og overvåket. Tillit er med andre ord en utfordring i samarbeidet mellom trossamfunn og myndigheter når det gjelder forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Samtidig er de to aktortypene gjensidig avhengig av hverandre for å kunne få til hensiktsmessig forebygging: Myndighetene er avhengig av tilgangen til målgruppen og kunnskapen som trossamfunnene besitter, trossamfunnene er avhengig av myndighetenes ressurser. At samarbeidet mellom trossamfunn og myndigheter fungerer er dermed en viktig betingelse for muligheten for å få til god forebygging.

For det tredje er trossamfunnene en arena for å studere myndighetenes forebyggende innsats, rett og slett fordi myndighetene iverksetter forebyggingstiltak der trossamfunnene er en viktig part. Ved å studere trossamfunnenes rolle i forebyggingsarbeidet kan vi da også få økt innsikt i myndighetens innsats på feltet.

Rapportens overordnede forskningsspørsmål er: *Kan trossamfunn bidra til forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme, og i så fall hvordan?* Vi besvarer spørsmålet ved å undersøke hvordan et utvalg av muslimske trossamfunn forholder seg til voldelig ekstremisme: I hvilken grad oppfatter

de det som en aktuell problemstilling og utfordring som angår dem direkte? Hva anser de for å være årsakene til problemet? Hvilke eventuelle tiltak har de iverksatt for å motvirke radikaliserings-tendenser, og samarbeider de med offentlige myndigheter eller frivillige organisasjoner i dette arbeidet? For å svare på disse spørsmålene har vi gjennomført casestudier i tre store norske byer: Oslo, Bergen og Stavanger. I disse byene har vi intervjuet representanter for ulike muslimske trossamfunn, samt representanter fra lokale myndigheter og politi. Fokus er på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme knyttet til radikal islam. Fordi årsakene til og dermed også forebyggingstiltakene mot ekstremisme delvis er allmenne, vil likevel noe av kunnskapen som genereres kunne være relevant for forebygging av andre typer ekstremisme, for eksempel høyreekstremisme.

Rapporten er disponert på følgende måte: I kapittel 2 presenterer vi relevant forskning på feltet, samt rapportens analytiske rammeverk. I kapittel 3 gjør vi rede for metode og datagrunnlag, og i kapittel 4 presenterer vi første del av den empiriske analysen. Vi studerer her henholdsvis trossamfunnens og myndighetenes problemforståelse: Hvor omfattende er problemet med radikalisering og voldelig ekstremisme, hvem har ansvar for å bekjempe dette problemet, og hva er årsakene til at det oppstår. I kapittel 5 presenterer og diskuterer vi det forebyggingsarbeidet som foregår i de kommunene og moskeene vi har intervjuet. I et siste kapittel 6 oppsummerer vi funnene våre og diskuterer de praktiske implikasjonene av dem. Vi bruker betegnelsene «moské» og «muslimsk trossamfunn» om hverandre.

Analytisk rammeverk

Vi vil analysere forebygging ved hjelp av begrepene *primær*-, *sekundær*- og *tertiærforebygging*. Primærforebygging, eller generell forebygging, dreier seg om å motvirke radikaliseringsprosessen og voldelig ekstremisme i befolkningen i allmennpreventiv forstand (dvs. *før* problemet har oppstått). Sekundærforebygging, eller selektiv forebygging, vil si tiltak rettet mot grupper og individer som er vurdert til å befinne seg i faresonen for å bli radikalisert, eller som kanskje allerede viser tegn til å befinne seg i et tidlig stadium av en radikaliseringsprosess (dvs. *når* problemet kan/er i ferd med å oppstå). Tertiærforebygging, også kalt indikativ forebygging, refererer til tiltak mot tydelig radikaliserede personer (dvs. *etter* problemet har oppstått), som personer som åpent forfekter ekstremistiske synspunkter eller er tilbakevendte fremmedkrigere.

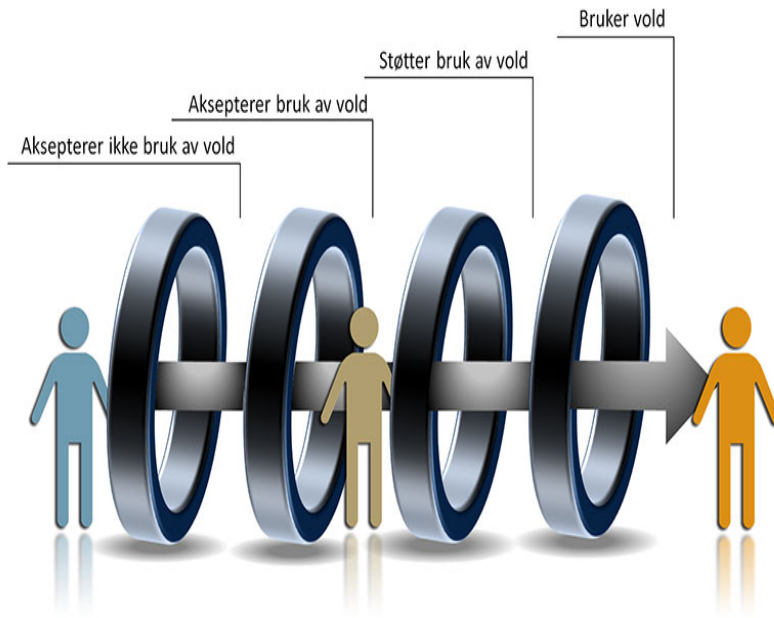
Vi komplementerer dette begrepsapparatet med bidrag fra ulike forskningsfelt. For det første vil vi trekke på litteratur om radikaliseringsprosessen, det vil si hvordan fenomenet forstås og hva forskningen peker på som årsaker til at individer radikaliseres. En avklaring av hva radikaliseringsprosessen innebærer kan antyde på hvilke måter og under hvilke omstendigheter muslimske trossamfunn kan bidra til forebygging av radikaliseringsprosessen og voldelig ekstremisme. For det andre er litteratur om sosial kapital relevant for analysen av trossamfunnenes samarbeid med myndighetene, og særlig teorien om såkalt «lenkende sosial kapital», som beskriver nettverkspregede og tillitsbaserte relasjoner mellom myndigheter og sivilsamfunn (Szreter og Woolcock 2004). For det tredje vil anvende begreper fra den såkalte «governance»-litteraturen, som beskriver samhandling mellom det offentlige og aktører i frivillig eller privat sektor (Røiseland og Vabo 2016).

Før vi kan fokusere på *hvordan* radikaliseringsprosessen og voldelig ekstremisme kan forebygges, er det nødvendig å avklare *hva* det er som skal forebygges. I det følgende diskuterer vi derfor hva vi innholdsmessig legger i de to begrepene, og hva forskningen på feltet holder frem som årsakene til at mennesker radikaliseres.

2.1 Radikalisering: definisjon og årsaker

Sedgwick (2010) og Bjørge og Gjelsvik (2015) påpeker at det ikke er enighet hverken i forskning eller det offentlige ordskifte om innholdet i begrepet «radikalisering». Det samme gjelder «ekstremisme»-begrepet, og ifølge Bjørge og Gjelsvik (2015, 14) «brukes begrepene ofte på måter som gjør at de inkluderer altfor mange forskjellige fenomener og prosesser» og er «i betydelig (...) grad politiserte og bærer med seg normative vurderinger». I vår analyse legger vi til grunn PSTs bruk av begrepene. I deres definisjon refererer radikaliserings til en «prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål». Ekstremisme referer til «aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål». Mens radikaliserings innebærer en **aksept** for bruk av vold, innebærer altså ekstremisme en **vilje** til bruk av vold (se Bjørge og Gjelsvik 2015, 9–18). Vi betrakter følgelig ekstremisme som en eskalering fra det «kun» å besitte radikale holdninger, som vist i Figur 2.1./«radikaliseringstunnelen»:

Figur 2.1: Radikaliseringstunnelen

Kilde: Justis- og beredskapsdepartementet. Figuren er trykket med tillatelse fra departementet.

<https://www.regjeringen.no/no/sub/radikalisering/veileder/begreper-ord-og-uttrykk/radikaliseringstunnellen/id2399043/>

Årsaker til radikalisering: disponerende faktorer og uttalte motivasjoner

Litteraturen om radikalisering og voldelig ekstremisme har identifisert mange forskjellige årsaker til at individer radikaliseres. Ulike faktorer kan være virksomme på ulike stadier i radikaliseringsstunnelen. Alzaghari og Reiss (2014, 71) lister opp det de kaller «sårbarhetsfaktorer», som ikke nødvendigvis betyr at en radikaliseringsprosess er kommet i gang, men at «en kombinasjon av disse og sympatier med terrorideologi og/eller grupper, er faresignaler som må følges opp»: Identitetskrise (opplevelse av manglende tilhørighet hjemme eller i samfunnet); psykiske lidelser; søken etter spenning, berømmelse og anerkjennelse; søken etter mening i livet; opplevelse av diskriminering, mobbing eller vold; internasjonale konflikter (for eksempel i Syria, Irak, Palestina); fiendebilder og offermentalitet (for eksempel at Vesten er i krig med islam og muslimer ikke godtas); vanskelig oppvekst med familievold, autoritær oppdragelse, svak mestring eller lignende; livskriser (for eksempel kjærlighetsbrudd som endrer synet på verden); og rusmisbruk.

Felles kontraterrorsenter (2014), en underavdeling av PST, skriver i en rapport om norske Syria-farere at lav sosioøkonomisk status, som lav utdanning og løs tilknytning til arbeidslivet, og forbindelser til kriminelle miljøer kjennetegner mange av de utreisende. Lia og Nesser (2014, 409) finner også at sosiale problemer og utenforskap er fellestrekk ved bakgrunnen til flere norske fremmedkrigere, altså individer som «kjemper i en væpnet konflikt i et land eller en region der de selv ikke har etnisk eller familiær tilknytning».

Lia og Nesser diskuterer videre motivasjonene til fremmedkrigerne, og peker på at noen reiser av grunner som idealisme og solidaritet, ideologi og moralsk eller religiøs plikt, mens andre søker spenning, fellesskap eller anerkjennelse (ibid, 409). Denne oppsummeringen sammenfaller i stor grad med Hegghammers (2014, 281–2), som nevner fellestrekk ved motivasjonene til europeiske fremmedkrigere i Syria. Mens mange drives av mer idealistisk orienterte motiver som ønsket om å hjelpe Syrias sunnimuslimer, religiøs plikt/plikten til å kjempe mot islams fiender og et politisk ønske om å bekjempe Assad-regimet, har andre mer personlige motiver som spenningssøken, ønske om å utrette noe, kameratskap og ønske om oppmerksomhet/status. Mange av de samme motivasjonene nevnes i Felles kontraterrorsenters rapport, men rapporten legger til at «det å knytte seg til et ekstremt islamistisk miljø, både hjemme og i Syria, forstås som et opprør både mot det norske samfunnet generelt og mot en mer moderat og tradisjonell foreldregenerasjon».

Både Bjørge (se f.eks. Bjørge 2011a, 2011b, 2015) og Nesser (2011) har utviklet typologier som skisserer ulike typer av individer som er involvert i voldelig ekstremisme. Kategoriene fremhever både trekk ved bakgrunnen til personene og deres motivasjoner. Vi gjengir her ordrett Bjørges fire typer –

«de ideologiske aktivistene», «medløperne», «eventyrerne» og «de sosialt frustrerte» (sitat fra Bjørge 2015, 143–144):

- *De ideologiske aktivistene* er primært drevet av politiske og ideologiske motiver, og er ofte ressurssterke og idealistiske. De har en sterk rettferdighetssans, og kan engasjere seg på grunn av det de opplever som urett. De er ofte ganske ressurssterke, og kunne lykkes på mange sosiale arenaer. Men de velger heller militant aktivisme, hvor de gjerne får roller som ledere og ideologer. De påvirker og radikaliserer sine venner, og er kontaktleddet til andre militante aktivister og organisasjoner.
- *Medløperne* er først og fremst drevet av et ønske om tilhørighet, vennskap og beskyttelse. De er lette å lede til deltakelse i militante aktiviteter fordi de har et sterkt behov for anerkjennelse og aksept. I Norge har vi sett mange eksempler på at nynazistiske grupper har tilbudt støtte og beskyttelse til ofre for mobbing eller barneranere. Slik oppfyller gruppen noen grunnleggende sosiale behov for disse ungdommene. De blir gjerne gradvis radikalisert som en konsekvens av (snarere enn som en årsak til) deltakelsen i gruppen og dens militante aktiviteter.
- *Eventyrerne* involverer seg i voldelig ekstremisme først og fremst for å oppleve spenning og action. De er tiltrukket av vold, våpen, uniformer og kamp, og har fantasier om en heroisk rolle som «hellig kriger», hvor de kan leve opp til maskuline idealer og fantasier om å være en helt.
- *De sosialt frustrerte* har ofte en problematisk familiebakgrunn med vold, rus eller kriminalitet, og kan ha traumatiserende opplevelser bak seg. De har gjerne selv erfart diskriminering og sosialt utenforskap. De har svak utdanning og har problemer med å få jobb. Mange av disse havner i kriminelle miljøer og gjenger, og får erfaring med vold, kriminalitet og rusmisbruk. De er i utgangspunktet lite ideologisk orientert, men bærer på mye sinne og aggresjon som lett kan kanaliseres mot en fiende. Noen av disse blir radikalisert i fengsel, hvor de kan treffe på personer fra ekstremistiske miljøer, enten det er nynazister eller militante islamister. I en militant gruppe kan de finne en rolle hvor de får anerkjennelse for sin voldelige og kriminelle kompetanse. Og det er ofte disse som utøver den mest ekstreme volden.

Bjørge understreker at kategoriene må forstås som idealtyper, og at virkelige personer kan ha islett av flere av typene i seg. Kategoriene overlapper innholdsmessig med Nessers inndeling i «entreprenørene» (dvs. de ideologiske aktivistene), «protesjéene» (dvs. medløperne) og «de sosialt mistilpassede medlemmene» (dvs. de sosialt frustrerte). Nessers fjerde kategori – «tilfeldige rekrutter» er ifølge Bjørge og Gjelsvik (2015, 142) mindre tydelig, muligens med trekk av de tre øvrige kategoriene i seg. Disse henger seg på andre og styres mer av nettverk enn egen overbevisning. I tillegg opererer Bjørge altså med kategorien «eventyrene».

Basert på sine fire typer foreslår Bjørge (2015) også forebyggende strategier og virkemidler rettet inn mot individer som er inne i en radikaliseringsprosess eller grupper i risikozonen. Vi drøfter disse forslagene i diskusjonen av de tre forebyggingsnivåene, som følger i neste seksjon.

2.2 Primær-, sekundær- og tertiærforebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme

Som analytiske kategorier forankrer vi primær-, sekundær og tertiærforebyggende arbeid i forskning fra flere fagfelt: Forskning på radikalisering og voldelig ekstremisme som fenomen (jf. forrige seksjon), sosial kapital og integrering. Flere av disse fagfeltene overlapper hverandre substansielt. Vi diskuterer i det følgende teoretiske begreper og analysemodeller hentet fra disse fagfeltene hvor det er relevant for de tre forebyggingskategoriene. Avslutningsvis operasjonaliserer vi de tre begrepene.

Primærforebygging

Formålet med primærforebygging er å sette inn tiltak *før* et problem oppstår. Primærforebygging har med andre ord et allmennpreventivt siktemål og omtales ofte som generell forebygging. Risikoreduksjon i form av å endre atferd eller redusere eksponering for faktorer som kan forårsake det uønskede fenomenet, eller å bygge opp eller forsterke evnen til å motstå det, er sentralt her. Primærforebygging dreier seg om tiltak innrettet mot hele befolkningen for å gjøre den «immun» mot ekstremistisk tankegods, uavhengig av risikonivå i utgangspunktet (Khader 2016, 487). Når det gjelder forebygging av islamistisk ekstremisme er det ikke helt opplagt hvem som utgjør «befolkningen» – består befolkningen i denne sammenheng av hele Norges befolkning, eller er det først og fremst den muslimske delen av befolkningen vi tenker at primærforebyggende tiltak skal rettes mot? I prinsippet står alle i fare for å bli radikalisert, og en rapport fremlagt av PST i 2016 viste at 18 prosent av de radikalisererte som PST hadde oversikt over på det tidspunktet, var konvertitter – de hadde altså ikke opprinnelig muslimsk bakgrunn (PST 2016). Det er dermed gode grunner til å innrette primærforebygging mot hele befolkningen. Som vi senere skal se i analysen er det likevel slik at

myndighetene gjerne tenker at den muslimske delen av befolkningen er mest utsatt. Primærforebyggende tiltak rettes dermed ofte mot muslimske miljøer. Hvorvidt dette er hensiktsmessig og hvilke konsekvenser det har, vil vi diskutere i analysekapitlene 4–6.

Essensen i den primærforebyggende innsatsen mot radikalisering og voldelig ekstremisme anses ofte å være generell integrering og å forhindre at enkeltindivider «faller utenfor» sosiale fellesskap. Et gjennomgående funn i den ovennevnte forskningen om radikaliserings årsaker er at personer som befinner seg i en utsatt sosial situasjon, for eksempel personer som verken er under utdanning eller i jobb, lett kan bevege seg inn i radikaliseringsstunnelen: De har mindre å tape og mer å vinne enn dem som er godt integrert i samfunnet. Radikalisering av sårbare individer forutsetter imidlertid også at de mulige rekruttene eksponeres for ekstremistisk tankegods eller har sympatier med terrorideologi eller ekstremistiske grupper. Primærforebyggende arbeid tar derfor sikte på både å hindre at ekstremistisk tankegods formidles til sårbare individer og å bidra til den generelle integreringen av alle mennesker i samfunnet. Sosiale nettverk skaper tilhørighet og motvirker dermed at folk blir mottakelig for ytterliggende perspektiver og ideer som bryter med samfunnets normer og regler. I det følgende argumenterer vi for at trossamfunnene, i sin rolle som sivilsamfunnsorganisasjon, potensielt kan tilby fellesskap, tilhørighet og meningsfulle aktiviteter, og slik motvirke utenforskap.

Sosial kapital og integrasjon

Forskning på sivilsamfunnsorganisasjoner har lenge pekt på organisasjonenes samfunnsintegrerende potensial. Et sentralt begrep i denne litteraturen er «sosial kapital» (Putnam mfl. 1993; Putnam 2000; Putnam 2004 [2002]), som beskriver sivilsamfunnets evne til å utvikle tillitsfulle relasjoner mellom borgerne. Når et samfunns sosiale kapital skal vurderes legges det vekt på «tillit, normer og nettverk som kan forbedre et samfunns effektivitet gjennom å gjøre det lettere å få i stand koordinerte handlinger» (Hansen 2016). På samfunnsnivå måles sosial kapital gjerne ved omfanget av nettverksrelasjoner og graden av tillit mellom medlemmene som inngår i samfunnet. Høy sosial kapital i et samfunn regnes å ha gunstige effekter for blant annet økonomiens tilstand, kriminalitet og kvaliteten på styresettet. En kan også si at et samfunn med høy sosial kapital er et godt integrert samfunn.

Deltakelse i sivilsamfunnsorganisasjoner, som for eksempel trossamfunn, antas å bidra til sosial kapital fordi ansikt-til-ansikt-kontakt mellom mennesker genererer tillit og opplevelse av fellesskap. Det skilles mellom to former for sosial kapital – sammenbindende («bonding») og brobyggende («bridging»). Sammenbindende sosial kapital refererer til relasjoner mellom individer som likner hverandre – som for eksempel deler etnisitet eller religion – og antas å forsterke gruppeidentiteten. Sammenbindende sosial

kapital bygger bånd innad i en gruppe. Brobyggende sosial kapital, derimot, skapes gjennom relasjoner mellom mennesker som ikke likner hverandre – altså som for eksempel har forskjellig etnisitet eller religiøs tilknytning. Brobyggende kapital fungerer som lim mellom ulike nettverk og grupperinger i samfunnet, og kan bidra til en overordnet fellesskapsfølelse mellom mennesker som ikke kjenner hverandre personlig (Wollebæk og Segaaud 2011), mens mye sammenbindende kapital kan føre til at grupper isolerer seg fra resten av samfunnet, at de opplever seg selvtilstrekkelige og blir mistenksomme overfor andre grupper. Ekstremistiske grupperinger er typisk karakterisert av sterk sammenbindende og svak brobyggende sosial kapital. Sammenbindende kapital kan imidlertid også være en forutsetning for brobyggende kapital, fordi den skaper intern trygghet og tilhørighet som gjør at en gruppe tør vende seg utad og opprette kontakt med grupper som er forskjellige fra deres egen.

I tråd med påstanden om at organisasjonsdeltakelse bidrar til integrasjon og sosial kapital kan vi anta at frivillige organisasjoner generelt kan bidra til forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme ved å trekke mennesker inn i sine aktiviteter. Slik forhindres utenforskap, som vi her forstår som nettopp fravær av nettverk og tillit til andre. Individuer som kanskje i utgangspunktet har mange av de tidligere nevnte sårbarhetsfaktorene i livet sitt, og som dermed vil kunne ha en kort vei inn i radikaliseringsstunnelen, kan følgelig «reddes» ved å komme inn i et organisatorisk fellesskap.

Det virker rimelig å anta at trossamfunn skiller seg fra øvrige frivillige organisasjoner hva gjelder deres potensial til å motvirke religiøs radikaliserings og voldelig ekstremisme. Putnam og Campbell (2010) finner i en amerikansk kontekst at deltakelse i organisert religion er positivt forbundet blant annet med tillitsfullhet, pålitelighet og samfunnsengasjement, og at deltakelsen også bidrar på makronivå til sosial integrasjon og evnen til kollektiv konfliktløsning. De positive virkningene er ifølge forfatterne grunnet i både selve organisasjonsdeltakelsen og kvaliteter ved religiøse verdier i seg selv. Disse sammenhengene sår imidlertid Rothstein (2012) tvil om: Han undersøker om Putnams og Campbells funn har gyldighet i Europa, og finner at aktiv religiøs deltakelse og religiøse sosiale nettverk har liten sammenheng med tillit. Videre finner Rothstein (2012), som i sin forskning studerer styresettkvalitet, at grad av religiøsitet er negativt forbundet med en rekke indikatorer på menneskelig velferd. Mot Putnam og Campbell kan en også innvende at funnet antakelig først og fremst gjelder dem som tilhører den kulturbærende majoritetsreligionen i landet de kommer fra. Det å tilhøre en minoritetsreligion som majoriteten ser på med stor skepsis kan tenkes å påvirke sosial integrasjon negativt. Videre kan muslimske trossamfunn, som nevnt, også være positive til ekstremistisk tankegods, og i så tilfelle vil det ikke virke forebyggende, men radikaliserende å tilhøre en slik organisasjon.

Spesielt for islamistisk radikalisering, er at begrunnelsen for radikalisering ligger nettopp i det religiøse budskapet.

I norsk sammenheng har forholdet mellom trossamfunn og integrasjon blitt undersøkt i flere studier (Austigard 2008; Synnes 2012; Furseth 2008; Loga 2011; 2012). Som nevnt innledningsvis er det viktig å ha i mente at menigheter varierer når det gjelder hvilke funksjoner de har for sine medlemmer. Her er «bedehus»- og «samfunnshus»-modellene nyttige konsepter å tenke med. I bedehusmodellen står den religiøse praksisen i sentrum, mens samfunnshusmodellen vektlegger at menigheten i tillegg har sosiale/kulturelle og praktiske/materielle hverdagsfunksjoner. Trossamfunn er dermed ikke noen homogen organisasjonsform, og hva gjelder spørsmålet om integrering styrkes eller svekkes av deltakelse i trossamfunn, konkluderer Loga (2011; Ødegaard mfl. 2014³) med at det ikke er mulig å gi et entydig svar. Trossamfunn kan på den ene siden være viktige integrasjonsarenaer, for eksempel ved at de fungerer nettopp som et slags samfunnshus. Dette følger av at de gjerne tilbyr sosialt fellesskap basert på felles språk, kultur og landbakgrunn, samt praktisk og materiell hjelp. Slik bidrar de til å generere brobyggende sosial kapital og har en integrerende funksjon. På den andre siden kan enkelte trossamfunn være innovervendte, med få eksterne kontaktpunkter, og fremme verdier som bryter grunnleggende med det øvrige samfunnets, for eksempel i synet på likestilling og demokrati. Sammen med sterk lokal forankring, medlemmenes materielle avhengighet og en sterk familiebasert deltakelseskultur kan disse aspektene motvirke integrering, ifølge Loga (ibid, 144–5). Følgelig kan trossamfunn fungere både som springbrett til samfunnet for øvrig og, på den andre siden, marginaliserende.

Noen trossamfunn har flere kontaktpunkter til ulike deler av samfunnet, og gir dermed opphav til mer brobyggende sosial kapital enn andre som kanskje først og fremst har mye sammenbindende sosial kapital. Hva slags sosial kapital trossamfunnet forvalter kan både være intensjonelt og uforskyldt. Trossamfunnet kan selv ha et innadrettet fokus, men mangelen på kontaktpunkter til andre kan også være uforskyldt og handle om marginalisering. Loga (2012) peker på at trossamfunn i Norge både kan fungere integrerende og segregerende, avhengig av hvordan organisasjonen fungerer både internt og eksternt i samspill med det øvrige samfunnet. Det er et potensielt problem dersom en gruppe trossamfunn blir marginalisert i samfunnet, fordi de da kan få mer sammenbindende enn brobyggende sosial kapital og bli innesluttede og isolert. Minoritetsbefolkningen deltar mer i trossamfunn (og religiøse organisasjoner) enn majoritetsbefolkningen. Dette

3. Loga skrev kapittelet «Religiøse menigheter: Integrerende eller segregerende fellesskaper?» i denne boken.

har betydning for hva slags «integrasjonsarena» trossamfunnene er. Mange migrantmenigheter har først og fremst en «samfunnshus-funksjon» for sine medlemmer, og de utgjør ofte den første sivile arenaen mange migranter deltar på når de ankommer et nytt land (Loga 2012).

Sekundærforebygging

Sekundærforebygging dreier seg om å intervensere *når* et problem kan eller er i ferd med å oppstå og viser tegn til å bli «aktivt». Mens primærforebygging altså handler om å blokkere det som er uønsket ved å hindre at det får de nødvendige vekstvilkårene, retter sekundærforebyggende tiltak seg mot grupper eller individer hvor kjente risikofaktorer allerede foreligger. Tilnærmingen involverer mer spesifikke og inngripende grep som har som formål å påvirke hvordan de utsatte gruppene eller personene håndterer risikosituasjoner.

Anvendt på radikalisering og voldelig ekstremisme, fokuserer sekundærforebygging på grupper eller individer som har kjennetegn som gjør dem disponert for eller har vist tegn til å sympatisere med ekstremistiske perspektiver og argumenter: De har kanskje allerede begynt å besøke nettsider eller gjort seg bemerket med ytterliggående meningsyttringer for eksempel på sosiale medier (Khader 2016, 487). Centre for Research and Evidence on Security Threats (CREST), et senter for sikkerhetsanalyse i Storbritannia, identifiserer tre dimensjoner som er viktige for å få til god sekundærforebygging i trossamfunn: At lederne i trossamfunnene har kunnskap om radikalisering og voldelig ekstremisme som fenomen, at de evner å samarbeide med relevante eksterne aktører som for eksempel lokale myndigheter og politi, og at de har kunnskap og kompetanse til å identifisere årsaksfaktorer og iverksette tiltak for å fjerne årsakene til radikalisering (CREST 2016). For å få til dette foreslår CREST blant annet at trossamfunn bør jobbe for å styrke båndene til lokalsamfunnet, og at de kan etablere dialogforum der personer fra radikaliserede miljøer kan bryne sitt syn mot personer fra andre miljøer og med andre verdenssyn. I en første analysefase var disse dimensjonene veiledende for vår empiriske analyse av muslimske trossamfunns innsats når det gjaldt sekundærforebygging. Som vi skal se av analysen i kapittel 4 og 5 har vi delvis identifisert litt andre tiltakskategorier enn dem foreslått av CREST. Dimensjonene/tiltakene som CREST foreslår kan også være relevante i det tertiærforebyggende arbeidet, som vi diskuterer i neste del.

Tertiærforebygging

Innslagspunktet for den tredje og siste forebyggingskategorien, tertiærforebygging, er *etter* at problemet har oppstått, og formålet er å bringe de radikaliserede individene tilbake til en ikke-radikaliseret tilstand. Med andre ord er det gjentakelse av den uønskede atferden som skal forebygges.

Tertiærforebygging er tiltak rettet mot tydelig radikalisererte personer, som eksempelvis åpent forfekter ekstremistiske synspunkter eller tilbakevendte fremmedkrigere. Formålet med er å avradikalisere, forstått som å få et radikaliserert individ til å ta avstand fra vold som politisk virkemiddel, og «disengagement»⁴, dvs. å endre atferd ved ikke lenger å delta i voldelige aktiviteter (Khader 2016, 487; Bjørge og Gjelsvik 2015, 16).

Som vist ovenfor har ikke radikalisererte personer noen entydig profil, og forskerne tilbyr ulike kategoriseringer, basert på kjente tilfeller av radikalisererte. Som understreket i Bjørge og Gjelsviks litteraturstudie (2015, 139) er imidlertid virkeligheten mer utydelig enn forskernes analytiske kategorier. Typologiens fokus på interne dynamikker og motivasjonsfaktorer er likevel nyttig i utviklingen av forebyggingsstrategier. På bakgrunn av sin tidligere forskning peker Bjørge (2015) på hvilke intervensjoner som kan være hensiktsmessige overfor radikalisererte som er motivert av ulike ting.

De ideologiske aktivistene kan konfronteres med ideologiske eller saklige motargumenter. Bjørge (2015) hevder at «[n]oen av dem blir desillusjonerte fordi de innser at målet er uoppnåelig, eller at terrorisme gjør mer skade enn gagn». Det er også et poeng å hindre disse i å radikaliserere andre, og det å fengsle lovbrøttere eller å gi dem jobb langt vekk, kan redusere kontakten deres med potensielle rekrutter. *Medløperne* kan tilbys alternative sosiale nettverk og fellesskap. Disse kom kanskje inn i et ekstremistmiljø fordi de ble utstengt fra andre sosiale fellesskap, og om ekstremistfellesskapet ikke innfrir forventningene, eller de føler seg brukt eller manipulert eller at vennskapet er falskt, kan det å bli ivaretatt av andre bidra til å få dem ut av det ekstremistiske fellesskapet. Å få seg kjæreste eller barn er ifølge Bjørge (ibid) en av de vanligste årsakene til at ungdommer forlater ekstremistmiljøer, fordi «[d]e nye forpliktelsene blir sterkere enn lojaliteten til den militante gruppen». *Eventyrerne/spenningsøkerne* kan tilbys andre stimulerende aktiviteter, som for eksempel action-sport. Noen av disse kan ha erfart at ekstremisttilværelsen ikke innfridde forventningene, eller tvert imot bød på for mye action: «[m]ange av de som drar ut til krigssoner som fremmedkrigere med ønske om å bli helter, vil bli dypt traumatisert av krigens redsler» (ibid). Til slutt kan strategien overfor de *sosialt frustrerte* være å forsøke å integrere dem bedre i samfunns- og arbeidsliv. Bjørge (ibid) understreker imidlertid at dette kan være svært utfordrende, fordi annen kriminalitet eller rusmisbruk gjerne er en del av bildet her.

4. Det finnes ikke noen god norsk oversettelse for dette begrepet (Bjørge og Magnæs Gjelsvik 2015, fotnote 3).

Trossamfunn generelt vil kunne bidra i det tertiærforebyggende arbeidet, avhengig av hvilken bakgrunn den radikalisererte har i henhold til den ovennevnte typologien. Religiøse ledere og lærde som anses å ha faglig tyngde og troverdighet til å uttale seg om religiøse, politiske og ideologiske tema, kan få en nøkkelrolle i «omvendelsen» av de ideologiske aktivistene. Ved å engasjere de radikalisererte i saklige debatter med teologisk funderte motargumenter, kan religiøse ledere og lærde så tvil om de radikaliserertes forestillinger og tilby et mot-narrativ. Den største utfordringen vil kanskje være å komme i posisjon vis-a-vis de radikalisererte, slik at en i det hele tatt får dem i tale. Det kan skje ved at den radikalisererte oppsøker trossamfunnet selv, hvilket vil indikere at personen allerede er begynt å stille spørsmål ved sitt eget verdensbilde. Det vil da være snakk om å «pushe» personen videre i en retning han eller hun allerede har tatt et steg i. En annen mulighet er at for eksempel politiet har opprettet kontakt med personen og kan få vedkommende til å gjennomføre samtaler med religiøse ledere og lærde som de vet kan tilby et korrektiv til det ekstreme tankegodset.

En fellesnevner for både medløperne og de sosialt frustrerte er at sosialt utenforskap i mange tilfeller danner bakteppet for at de kom inn i det ekstreme miljøet. Som Ødegaard m.fl. (2014) diskuterer, er både minoritetsforeninger og trossamfunn ofte sentrale sosiale arenaer som tilbyr fellesskap til sine medlemmer. Flere informanter i denne studien beskriver innvandrereforeningene som sentrale i «å hindre sosial isolasjon av innvandrergrepper og -personer som ikke snakker norsk, som er utenfor yrkeslivet og med et manglende sosialt nettverk» (ibid, 96). Trossamfunn vil kunne tilby fellesskap og sosial støtte for radikalisererte som trenger nettverk og omsorg, blant annet fordi de religiøse lederne gjerne er utdannet til og trent i å yte personlig støtte og omsorg til mennesker i en vanskelig situasjon.

Kort sagt tar vi utgangspunkt i at muslimske trossamfunn vil kunne bidra i mye tertiærforebyggende arbeid, ved å hjelpe radikalisererte ut av det ekstreme miljøet. Det å komme i posisjon overfor de radikalisererte vil imidlertid kunne være en utfordring.

Operasjonalisering av de tre forebyggingsformene

For å kunne klassifisere de muslimske trossamfunnenes eventuelle forebyggende innsats som primær, sekundær og/eller tertiær, må vi identifisere empiriske indikatorer for hver type. Vi vil klassifisere som primærforebyggende tiltak som:

- er rettet mot allmennheten (generell primærforebygging) eller mot den muslimske delen av befolkningen (målrettet primærforebygging).
- har generell integrasjon som formål, dvs. at tiltakene skal tilby inkludering og sosialt fellesskap

Indikatorer på sekundærforebygging er tiltak som:

- er rettet mot spesifikke grupper eller individer
- har som formål å gjøre målgruppene motstandsdyktig mot kjente risikofaktorer

Avslutningsvis vurderer vi som tertiærforebyggende tiltak som:

- er rettet mot radikalisererte personer
- har som formål å avradikalisere

Enkelte av trossamfunnenes faktiske tiltak vil trolig fint la seg kategorisere ut fra dette rammeverket, mens andre kan ha islett av alle tre forebyggingsartene. Vi forventer derfor at vi i den empiriske analysen vil måtte kategorisere noen tiltak som for eksempel primær- og sekundærforebyggende på én og samme tid. Det vil kunne være tilfelle hvis en moské for eksempel tilbyr sosiale aktiviteter hvor det å bidra til generell integrasjon er målet, men hvor tiltaket er rettet inn mot kjente sårbare grupper, som minoritetsungdom uten arbeid eller utdanningsplass.

2.3 Offentlig tilrettelegging for forebyggingsarbeid i trossamfunn

I sin studie av hva de frivillige organisasjonene kan og *ikke* kan bidra med i lokale integrasjonsprosesser, finner Ødegaard m.fl. (2014) at offentlige myndigheter kan spille en viktig tilretteleggende og koordinerende rolle i lokalt integrasjonsarbeid. Konklusjonen i studien er at om brobyggende kapital (nødvendig for primærforebygging) skal kunne bli en realitet, trengs offentlige mellomledd som på forskjellige vis kan stimulere til at kontakt mellom ulike sosiale grupper initieres og opprettholdes, for eksempel ved å styrke den organisatoriske kompetansen i foreningene. Det er grunn til å anta at myndighetene kan spille en slik rolle også i forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme. For å belyse et slikt samarbeid mellom myndigheter og trossamfunn er Woolcocks begrep «lenkende sosial kapital» nyttig (Woolcock 1998; Szreter og Woolcock 2004). Lenkende sosial kapital betegner en vertikal versjon av brobyggende sosial kapital, ved at gjensidig tillit opprettes mellom aktører på ulike hierarkiske nivå med ulik autoritet, for eksempel mellom sivilsamfunnsorganisasjoner og offentlige myndigheter. Spesielt viktig i slike relasjoner er personer som har et ben i begge leire, altså som i dette tilfellet både har god kjennskap til det muslimske miljøet og som samtidig snakker myndighetenes språk. Slike personer kalles «meglere» eller «brobyggere», og kan formidle mellom de to arenaene eller sfærene. De offentlige institusjonene har en nøkkelrolle i å legge til rette for at disse vertikale båndene etableres, både ved å skape sosiale og fysiske møteplasser

for alle aktørene og ved å identifisere slike meglere som kan oversette mellom myndigheter og trossamfunn.

Et begrep som gir et litt annet inntak til å studere samarbeidet mellom offentlige myndigheter og trossamfunn om forebyggingsarbeid, er begrepet «samstyring» («governance» på engelsk). Samstyring betegner et samarbeid mellom autonome og likeverdige parter om et felles problem – i dette tilfellet offentlige myndigheters og trossamfunns samarbeid om forebygging av voldelig ekstremisme. Fordi partene er autonome kan ikke beslutninger fattes hierarkisk av den ene parten, men må fattes gjennom diskusjon eller forhandling (Røiseland og Vabo 2016). Samstyringsrelasjoner kjennetegnes videre av at de ulike partene bringer til torgs ulike ressurser som alle er nødvendige for å løse dette felles problemet, og at de inngår i et samarbeid fordi de vurderer at de vil få til mer sammen enn de kan få til alene, hver for seg. Sjansen for å bli enige og klare å fatte beslutninger som oppleves som bindende og dermed følges opp av begge parter, er større dersom aktørene har felles forståelse av hva problemet som skal løses består i – hvilket omfang problemet har og hva som er årsakene til at problemet har oppstått. Å etablere en felles problemforståelse vil dermed gjøre samarbeid lettere. Dette kan være utfordrende fordi partene har ulike målsettinger. For å bli enige om hvilke løsninger man skal legge ressursene sine i, må man finne tiltak som innfrir begge parters målsettinger. Myndighetene har, som blant annet Lid m.fl. (2016) peker på, et instrumentelt forhold til hva de kan bruke sivilsamfunnsorganisasjoner, deriblant trossamfunn, til, i forebyggingsøyemed (jf. sivilsamfunnenes rolle slik den er beskrevet i regjeringens handlingsplan). Trossamfunnene på sin side ønsker ikke å behandles som instrumenter for offentlig politikk, men å bli anerkjent som helhetlige sivilsamfunnsorganisasjoner på sine egne premisser (Lid m.fl. 2016).

Myndighetene samarbeider med frivillige organisasjoner innen flere felt når det gjelder forebygging, bevisstgjøring og holdningsskapende kampanjer. Trossamfunn står imidlertid i en mer autonom posisjon sammenlignet med andre frivillige organisasjoner. Det betyr at myndigheter ikke uten videre kan forvente, eller pålegge, et samarbeid knyttet til gjennomføring av politiske intensjoner. Trossamfunn står som sivile organisasjoner i en særstilling når det kommer til selvstyre, og de har også støtte i grunnloven for sin autonomi og organisasjonsfrihet (Loga 2014). Beskyttelse av den teologiske friheten gjør blant annet at trossamfunn har unntak fra diskrimineringslovverket på enkelte punkter. Tiltak som initieres i enkelte frivillige organisasjoner i samspill med myndigheter, for eksempel for fremme av likestilling eller for forebygging av homofobi, vil av denne grunn ikke være like aktuelt overfor trossamfunn som overfor øvrige frivillige organisasjoner.

Vi lar disse perspektivene på samarbeid mellom offentlige myndigheter og trossamfunn løpe gjennom og informere den empiriske analysen av samarbeidsrelasjonene mellom de to partene. Et naturlig utgangspunkt for å

vurdere betingelsene for et slikt samarbeid vil være å sammenlikne henholdsvis myndighetenes og trossamfunnenes problemforståelse: Hva mener myndigheter og trossamfunn at radikaliserings og voldelig ekstremisme innebærer, hvor stort er problemet og hva er årsakene til at det har oppstått? Dette er spørsmål vi vil analysere i kapittel 4.

Metode og datagrunnlag

Spørsmålene gjort rede for i kapitlene over vil belyses gjennom casestudier av trossamfunn og det lokale sivilsamfunnet i tre norske byer som har utfordringer knyttet til radikaliserings. Vi har prioritert kommuner der det finnes prosjekter som har mottatt tilskudd fra sentrale myndigheter til forebyggingsarbeid, som involverer trossamfunn. I disse kommunene har vi gjennomført semi-strukturerte intervjuer basert på en felles intervjuguide, med informanter i de mest sentrale muslimske trossamfunnene og tilstøtende foreninger. Videre er det gjennomført intervjuer med representanter for andre relevante sivilsamfunnsorganisasjoner, samt kommunens kontakt mot trossamfunnene og SLT-koordinator⁵, som har ansvar for kommunens forebyggingsarbeid. Vi har i analysen også trukket på erfaringer hentet inn via det større prosjektet om kommunenes rolle i forebygging av radikaliserings, gjennomført i 2015 og 2016 (Lid m.fl. 2016).

Studien har en eksplorerende karakter. I kapittel 2 presenterte vi noen teoretiske forventninger knyttet til betydningen av sosial kapital og utfordringer knyttet til samarbeid mellom myndigheter og trossamfunn. Det er likevel det overordnede forskningsspørsmålet – *har trossamfunnene en rolle i forebygging av radikaliserings og ekstremisme, og i så fall hvordan* – som er førende for analysen, heller enn presise forventninger. Teori og tidligere forskning gir noen ideer om hvilken rolle trossamfunn kan spille i forebyggingsarbeid, men vår ambisjon har vært å stille spørsmålet åpent og la analysen struktureres av svarene informantene gir. Fordelen med en slik tilnærming er at vi får kartlagt feltet ut fra informantenes forståelse av hva forebyggingsarbeid innebærer, hvorfor det er nødvendig, overfor hvem, og hvordan det mest hensiktsmessig kan gjøres. Vi vier derfor først et analysekapittel (kapittel 4) til å beskrive nettopp henholdsvis myndigheters og trossamfunns forståelse av problemet. I kapittel 5 beskriver vi hvilke

5. SLT står for «Samordningsmodell for lokale, forebyggende tiltak mot rus og kriminalitet».

forebyggingstiltak de to aktørtyperne har iverksatt sammen eller hver for seg, i hvilken grad de opplever at tiltakene adresserer årsakene til problemet, og hvordan de vurderer hensiktsmessigheten i tiltakene.

Beskrivelse av case og utvelgelse av informanter

Vi valgte ut byene Bergen, Stavanger og Oslo som casebyer på bakgrunn av to generelle metodiske kriterier: relevans for problemstillingen og såkalt case-mangfold (King m.fl. 1994; Gerring 2007; George og Bennett 2004). Hva gjelder relevans for problemstillingen var alle tre blant byene som i 2015 mottok midler til forebyggingsarbeid fra Barne- og likestillingsdepartementet (Regjeringen 2015). Vi vet derfor at de har erfaringer med temaet. De tre byene er blant landets største, og har en betydelig muslimsk befolkning. Per 1. januar 2016 var det i Norge 148.189 personer som var medlem i et islamsk trossamfunn som mottok offentlig støtte (SSB 2017). Om lag 60.000 av disse bodde i Oslo (av 660.000 innbyggere totalt i Oslo); 9.500 i Rogaland fylke (som har ca 470.000 innbyggere, hvorav 130.000 i Stavanger) og 6.100 i Hordaland (520.000 innbyggere, hvorav 280.000 i Bergen). Både i andel og absolutte tall er det derfor klart flest muslimer i Oslo. Det er ingen offisiell oversikt over hvor mange muslimske trossamfunn som finnes i Norge, men Wikipedia har samlet en liste over moskeer i Norge. Denne listen er ikke komplett, men gir et anslag. I listes Oslo listes det opp navn på 45 moskeer, i Stavanger 7, og i Bergen 5 moskeer (Wikipedia 2017).

Det er grunn til å anta at de muslimske miljøene i disse storbyene har ulike erfaringer med forekomst av radikalisering og voldelig ekstremisme, og derfor også med forebygging av det. Ved å studere forebyggingsarbeid i både en setting hvor utfordringen antas å være mer presserende (Oslo) og en setting hvor den antas å være mindre presserende (Bergen/Stavanger), kan vi trekke konklusjoner av vår analyse som trolig er mer representative for muslimske trossamfunn i Norge generelt. Med andre ord får vi et bredere grunnlag for å vurdere de muslimske trossamfunnenes rolle i forebygging av voldelig ekstremisme når vi studerer miljøer som trolig har ulik grad av befatning med tematikken, sammenlignet med om vi kun hadde undersøkt en setting med godt dokumentert forekomst av radikaliserede individer og hvor vi visste at både trossamfunn og offentlige myndigheter «var på ballen». På den andre siden ville nok ikke intervjuing av informanter i et lite lokalsamfunn med tilsynelatende minimal eller kanskje ingen befatning med tematikken gitt tilstrekkelig med nyttig informasjon. Følgelig har vi konkludert med at intervjuing av informanter i storbyer i områder med en viss men likevel varierende erfaring med radikalisering og voldelig ekstremisme vil gi oss det beste grunnlaget for å besvare vårt forskningsspørsmål.

Vi har intervjuet informanter knyttet til seks ulike muslimske trossamfunn: tre i Oslo, én i Stavanger og to i Bergen. Vi har ingen mulighet for å si noe om hvorvidt disse moskeene er representative for universet av moskeer i de tre

byene. Funnene fra undersøkelsen kan derfor ikke generaliseres til andre trossamfunn eller andre byer. Utvalget av moskeer og informanter gir et innblikk i hvordan de som har sagt seg villige til å snakke med oss om dette temaet opplever fenomenet radikaliserings og ekstremisme og forebyggingen av dette – det er deres fortelling om ekstremisme som fenomen og hvordan det håndteres som kommer frem i analysen.

I halvparten av moskeene er flere enn én informant intervjuet. Informanter er identifisert gjennom «snøballmetoden». Vi har tatt kontakt med og intervjuet det vi anser som kjerneinformanter i moskeene, for eksempel imamer, styreledere eller ledere for ungdomsutvalg, og bedt dem peke oss videre til andre relevante informanter. Det samme har vi gjort hos offentlige myndigheter. Her har vi tatt kontakt med rådgivere innen inkludering, mangfold- og integreringsarbeid, SLT-koordinatorer, forebyggende koordinatorer for radikaliserings og voldelig ekstremisme i lokalpolitiet og ledere i PST. Vi har i tillegg bedt henholdsvis trossamfunnsrepresentanter og offentlige myndigheter om å peke ut relevante informanter i hverandres organisasjoner. Totalt har vi intervjuet 25 informanter.

Etter hvert som vi har intervjuet flere og flere informanter har vi fått bedre innsikt i aktørene og deres rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Det har gitt oss et stadig bredere grunnlag for å vurdere utvalgets sammensetning, altså hvem som bør intervjues for å utvikle en mest mulig helhetlig forståelse av forebyggingsarbeidet (Grønmo 2005, 89). Det primære kriteriet for å avslutte utvelgelsen av informanter har vært det såkalte metningskriteriet (Glaser og Strauss 1967), altså at datainnsamlingen avsluttes når nye undersøkelsesenheter ikke lenger tilfører ny informasjon som kan belyse problemstillingen. To tilleggsfaktorer har dessuten lagt begrensninger på tilfanget av nye informanter. Den første er ressursmessig: Antall informanter har vært begrenset av prosjektets omfang. Den andre begrensningen er aktuelle informanters villighet til å stille til intervju. Mens enkelte av de forespurte ikke synes de selv hadde tilstrekkelig erfaring med og informasjon om forebyggingsarbeid, er det også vårt inntrykk at temaet radikaliserings og voldelig ekstremisme av enkelte aktuelle informanter oppfattes som så kontroversielt at de ikke har ønsket å bli assosiert med det og følgelig takket nei til eller var unnvikende til å la seg intervju. Denne «mistanken» bygger særlig på at flere av informantene fra muslimske trossamfunn ga uttrykk for frustrasjon og ubehag ved å være i media og myndigheters søkelys på temaet, og at vi umiddelbart etter terroraksjonene i Brussel 22. mars 2016 opplevde at flere representanter for muslimske trossamfunn ikke ønsket å stille som informanter. Stigmaet mange muslimer opplever som følge av jihadistisk terror er bekymringsverdig, og det er mulig at vi som forskere bidrar til den nevnte frustrasjonen og ubehaget enkelte informanter ga uttrykk for ved stadig å få spørsmål om radikaliserings og voldelig ekstremisme fra diverse eksterne aktører.

Informantene i Bergen og Stavanger fikk tilsendt intervjuguiden på forhånd, og informanter i alle tre byer ble informert om formålet med studien. Alle har gitt sitt informerte samtykke til å delta, alle data er behandlet konfidensielt, og alle informantene er anonymiserte i den empiriske analysen. Intervjuene i Bergen og Stavanger ble tatt opp på bånd med samtykke fra informantene og er transkriberte. Intervjuene i Oslo ble transkribert ut fra notater tatt under intervjuet. Alle informantene i Oslo har fått tilsendt og har lest gjennom, eventuelt korrigeret og godkjent intervjureferatet. Alle informantene har fått tilsendt anvendte sitater for sitatsjekk.

Temaet for studien, radikaliserings og ekstremisme, er svært politisert, og det byr på noen utfordringer både i intervjusituasjonen og i analysen av materialet: Det har vært utfordrende både å intervjuer nøytralt om temaet og å behandle informantenes uttalelser på en objektiv måte. Av mange trossamfunnsinformanter oppleves det som et politisk «statement» i seg selv at de overhodet blir bedt om å uttale seg om radikaliserings og voldelig ekstremisme. Mange muslimene føler seg mistenkeliggjorte allerede, og det å bli bedt om å ha et reflektert forholdt til ekstremisme bekrefter manges opplevelse av at denne mistenkeliggjøringen er reell. Det er også mye politisk korrekthet ute og går, og det kan være vanskelig å få informanter i begge aktørgrupper til å bevege seg utenfor det de oppfatter som den allment aksepterte offentlige diskursen omkring temaet. For å gjøre det trygt for informantene å uttale seg så ærlig som mulig har det vært viktig å ivareta deres anonymitet. Videre har vi bestrebet oss på ikke å tre en ferdig fortolkningsramme over informantene: Vi har hatt et ønske om å la informantene komme til ordet, og studien har som nevnt først og fremst et eksplorerende design. Samtidig er det forskningens oppgave å ha et kritisk og analytisk blick på de ulike informantgruppernes fortellinger om temaet. Balansen mellom på den ene siden å la informantene komme til ordet og på den andre siden beholde et kritisk blick er noen ganger vanskelig, men har vært en ambisjon i analysen.

Radikalisering og voldelig ekstremisme – ansvar og årsaker

Med utgangspunkt i intervjuene vi har gjennomført beskriver vi i dette første analysekapittelet hvordan henholdsvis trossamfunn og myndigheter forstår fenomenet radikalisering og voldelig ekstremisme, og i hvilken grad de opplever det som et problem. Hvor presserende temaet oppleves for trossamfunnene, vil ha implikasjoner for hvordan de tilnærmer seg eventuelt forebyggingsarbeid. Deretter diskuterer vi hva henholdsvis trossamfunn og myndigheter oppfatter som årsaker til radikalisering og voldelig ekstremisme. Hva som oppfattes som årsakene bestemmer langt på vei hvilke løsninger som oppfattes som relevante – dette er tema for neste kapittel igjen.

4.1 Hva er radikalisering og voldelig ekstremisme?

Trossamfunnsrepresentanter i de ulike moskeene har en nokså ensartet forståelse av hva det innebærer å være radikalisert, og deres oppfatning sammenfaller med den offentlige definisjonen av radikalisering og voldelig ekstremisme (jf. Figur 2.1): En voldelig ekstremist kjennetegnes av at han eller hun er villig til å bruke vold for oppnå politiske, ideologiske eller religiøse mål. Radikalisering ses på som prosessen mot å akseptere vold som virkemiddel. Flere av trossamfunnsinformantene understreker at voldelig ekstremisme simpelthen er kriminalitet, fordi vold er ulovlig. De ønsker å bryte assosiasjonen mellom «islam» og «ekstremisme», fordi det får folk til å assosiere islam med kriminalitet. Flere informanter peker på at ordet «islamisme», som indikerer islamsk ekstremisme, er uheldig, fordi det konsoliderer denne assosiasjonen. En informant sier for eksempel: «En uten kunnskap om religionen vil lett tenke at det islamistene står for, er islam».

Et annet aspekt ved denne sammenblandingen av islam og ekstremisme er at majoritetssamfunnet (som i Norge består av ikke-muslimer) ikke skiller godt mellom praktiserende, konservative muslimer og radikaliserte muslimer. Både myndighetsinformanter og trossamfunnsinformanter opplever at det ikke skilles godt, og flere av informantene antar at årsaken til dette er at de to gruppene ytre sett bærer noen av de samme kjennetegnene: Radikaliserte

personer ønsker ofte å praktisere strengt, og de blir nøye med bønner, med å kle seg riktig og så videre. Det å praktisere strengt betyr imidlertid at man også er forventet å opptre spesielt moralsk, og konservative muslimer flest tar avstand fra vold eller andre former for normbrudd. Streng praksis ses derfor, ifølge trossamfunnsinformantene, i de fleste miljøer på som det motsatte av ekstremisme: En strengt praktiserende muslim er nøye med å følge reglene for hva det vil si å være en god muslim, og det innebærer blant annet ikke å bruke vold. Det at man i offentligheten ikke klarer å skille mellom «gode» muslimer og radikalisererte individer, oppleves som frustrerende av trossamfunnsinformantene. Myndighetsinformantene opplever selv at det er vanskelig å skille og at det dermed kan være vanskelig å vurdere hvem som er i risikozonen for å bli eller kanskje allerede er radikaliseret – hvilket igjen gjør det vanskelig for myndighetene å vurdere hvem som er i målgruppen for forebyggingstiltak. Kunnskapen til å gjøre denne vurderingen sitter trossamfunnene med, og myndighetene trenger i mange tilfeller trossamfunnenes hjelp for å identifisere radikalisererte personer.

4.2 Hvor stort er problemet og hvem er ansvarlig?

Trossamfunnsinformantene i de ulike byene i denne studien har samme oppfatning av hva ekstremisme innebærer og hvordan det arter seg, men de har ulik oppfatning av hvorvidt det er et problem i deres menighet eller i deres by – og i hvilken grad det er et vesentlig problem i Norge overhodet. Samtlige trossamfunnsinformanter i denne studien anerkjenner at radikalisering er et samfunnsproblem som må tas på alvor, men de fleste oppgir at de selv har liten befatning med radikalisererte personer i eget trossamfunn og/eller nærmiljø. Her er det imidlertid forskjeller på trossamfunnsinformanter i de ulike byene. Informantene i Bergen og Stavanger rapporterer at radikalisering er et marginalt eller ikke-eksisterende problem i deres menighet. I Oslo derimot, rapporterer nesten alle informantene om at det har vært tilfeller, enten i deres menighet eller i menigheter de kjenner til, av individer som har vist radikale tendenser. I flere av menighetene har de erfaringer med personer som har reist til Syria. Likevel blir problemet heller ikke her beskrevet som å være stort i omfang, men trossamfunnsinformantene i Oslo har temaet mer på radaren enn informantene i de andre byene. Kanskje som en konsekvens av varierende erfaring vurderer trossamfunnsinformantene i de ulike byene alvorligheten av problemet ulikt. En informant i en av vestlandsbyene oppsummerer de ulike synspunktene som finnes i muslimske miljøer vedkommende kjenner til:

Folk har tre ulike oppfatninger: Noen sier det er reelt fordi man ser jo at noen reiser til Somalia eller IS og kriger, og det er en realitet vi ikke kan lukke øynene for. Og så er det noen som sier 'Nei, det finnes, men det er overdrevet, det er noen som vil stigmatisere oss'. Disse nevner jo f.eks. høyreekstremisme og at man får ikke høre like mye om det. Så de aksepterer at det finnes og at

man må jobbe med det. Og så finnes det noen som sier at det eksisterer ikke i det hele tatt.

I Oslo er det ingen av informantene som gir uttrykk for at problemet ikke eksisterer. Det kan selvfølgelig ha å gjøre med hvem vi har intervjuet, men inntrykket er at trossamfunnene i Oslo jevnt over forholder seg til ekstremisme som et fenomen de må adressere. Ingen av informantene i noen av byene mener imidlertid at radikalisering skjer i deres moské, i hvert fall ikke med moskéledelsens samtykke, og samtlige hevder at dersom moskémedlemmer fra deres menighet blir radikalisert, så skjer det utenfor trossamfunnet – enten i andre trossamfunn som enkeltindivider oppsøker, eller via internett. Flertallet av trossamfunnsinformantene i alle tre byer befinner seg likevel i mellomkategorien som benevnes i sitatet: De beskriver at ekstremisme finnes, som problem, men at radikaliseringstematikken er noe som offentligheten, og særlig media er uforholdsmessig opptatt av. Ifølge flere av informantene blåser mediene opp omfanget av problemet, fordi ekstremisme er et spektakulært fenomen som samsvarer med mediens sensasjonslogikk, men selv ser de lite til det og oppfatter det som marginalt. Følgende sitat fra en av informantene illustrerer det rådende synet på hvor aktuelt radikalisering som tema er:

For meg er [ekstremisme] noe media og resten av samfunnet skal tre nedover hodet på oss enten vi liker det eller ikke, og det er liksom det samfunnet tror at jeg gjør når jeg går til moskeen... Det føles som noe som blir pådyttet utenfra. Jeg ser ikke så veldig mye til det fra innsiden. Ingenting faktisk.

Representantene for offentlige myndigheter som vi har intervjuet, deler oppfatningen av at radikalisering er et begrenset problem, hva gjelder antallet radikaliserte personer. Flere deler også vurderingen at samfunnets fokus på det er overdrevet (et punkt vi tar opp igjen i diskusjonen av det offentlige arbeid mot radikalisering), og én informant beskriver radikalisering som et «mote-tema». Informanter fra politiet i to av byene beskriver omfanget av radikalisering som lite, men mener likevel at en generelt må ha beredskap og være proaktiv, fordi det fort kan snu. De beskriver trusselen fra jihadisme som liten, men påpeker samtidig at trusselbildet er uoversiktlig, blant annet fordi det for eksempel finnes såkalte «ensomme ulver». Både myndigheter og de fleste trossamfunnsrepresentanter mener at det er viktig å fokusere på temaet, fordi et enkelt vellykket terroranslag kan ha store negative konsekvenser både i form av direkte skade og i form av økt konfliktnivå mellom og stigmatisering av befolkningsgrupper. En politiansatt påpeker at et terroranslag fra muslimer vil kunne sette den generelle integreringsprosessen i samfunnet langt tilbake – og dette er en bekymring mange av trossamfunnsrepresentantene deler. Mange av trossamfunnsrepresentantene uttrykker sinne når de snakker om islamistisk terror: «De ødelegger for oss andre», er en formulering som går igjen. Det å arbeide aktivt mot ekstremisme blir av flere trossamfunnsin-

formanter sett på som viktig, ikke først og fremst fordi de vurderer det som et stort eller veldig reelt problem, men fordi det sender et viktig symbolsk signal til majoritetssamfunnet om at muslimer er en del av majoritetssamfunnet og deler grunnleggende norske verdier. Det sender videre et signal til ikke-muslimer om at muslimer tar avstand fra voldsbruk. Én informant sier:

Når man først har funnet ut at det kan være en risiko at folk blir radikalisert i moskeene – ikke i mine ord, hvem som har kommet til at det er en årsak, det får være det samme – så må vi være med å dra opp den kampen for vi skal ha et felles mål om at vold og voldsutøvelse er ikke noe som tilhører det muslimske samfunnet.

Flere andre trossamfunnsinformanter gir uttrykk for samme holdning: Problemet er overvurdert, ekstremisme har lite eller ingenting med tradisjonelle muslimske trossamfunn å gjøre, men når først ideen om at moskeene er et sted der folk radikaliseres, har oppstått, må moskeene også være med på å vise at det ikke er tilfellet. Enkelte informanter gir uttrykk for at de forstår at den ikke-muslimske befolkningen blir bekymret, og at det derfor er viktig at trossamfunnene går ut og tar avstand fra terror og ekstremistiske holdninger, og at de viser at de jobber aktivt for å hindre at det oppstår i deres menighet. Her er det imidlertid delte meninger blant trossamfunnsinformantene. Flere understreker urettferdighetene i at alle muslimer blir stilt til ansvar for de få muslimene som har ekstremistiske holdninger eller begår terror. Én informant påpeker at kampen mot ekstremisme ikke er et spesielt muslimsk ansvar, men at hele samfunnet må ta ansvar, og at moskeen bare har innflytelse over dem som kommer i moskeen – overfor andre kan de vanskelig ta et forebyggende ansvar.

Generelt går det et skille blant trossamfunnsinformantene mellom dem som mener at trossamfunnenes ansvar strekker seg til det som handler om religion, men ikke lenger – altså i tråd med det vi omtalte som «bedehusmodellen» i kapittel 2, og dem som mener at trossamfunnene også har et ansvar når det gjelder å gi folk et sted å føle tilhørighet («samfunnshusmodellen»). I en del av de trossamfunnene vi har intervjuet i, beskriver de sin aktivitet på en måte som gjør at de åpenbart må klassifiseres innunder samfunnshusmodellen. Samtidig er informanter også i disse trossamfunnene opptatt av å understreke at trossamfunnene vanskelig kan ta ansvar som går mye utover det religiøse, eller i hvert fall at de ikke ønsker å ha ansvaret for den sosiale fungeringen til alle medlemmene, alene. En informant uttrykker det slik:

Moskeen er viktig, og vi kan gjøre mye, men vi trenger hjelp. [Kommunen] har ressurser og kompetanse som vi ikke har. Det er viktig å gi folk verktøyene for å hjelpe dem til å bli gode samfunnsborgere. Vi kan begynne her i moskeen, men det neste steget må de ta selv. De må ut i verden og jobbe, og da er

det lettere hvis [kommunen] står der og har et tilbud, og du vet at du blir fulgt opp, da styrkes du.

Generelt opplever en del av trossamfunnsrepresentantene det sterke fokuset på ekstremisme som en avsporing, fordi de ser det som ett av flere mulige symptomer på underliggende problemer knyttet til utenforskap og dårlig integrering. I den sammenheng påpeker flere trossamfunnsinformanter at moskeenes ansvar ikke bare gjelder dem som står i fare for å bli radikalisert, men at ansvaret gjelder alle som er disponert for å havne i dårlige miljøer.

Uavhengig av hvor ansvaret plasseres, påpeker en av trossamfunnsinformantene, kan moskeen være et godt sted å begynne dersom man er bekymret for at noen er i ferd med å skli utenfor – det gjelder både om man er engstelig for radikalisering eller for andre typer avvikende atferd. Dette er blant annet fordi moskeene har den teologiske kompetansen som er nødvendig for å vurdere om folk faktisk er i ferd med å bli radikalisert, eller om de egentlig bare har bestemt seg for å praktisere strengt – at de er «gode muslimer». Flere informanter påpeker altså at det trengs teologisk kompetanse for å vurdere om eventuell bekymring er berettiget. Et par myndighetsinformanter gir også uttrykk for nettopp dette, at de trenger den teologiske kompetansen til moskeene både for å vurdere om bestemte miljøer sympatiserer med ekstremistiske ideer, og for å vurdere om det er grunn til å iverksette spisse forebyggingstiltak overfor enkeltpersoner.

Kort oppsummert ser de trossamfunnene vi har snakket med radikalisering og voldelig ekstremisme som et eksisterende, men ikke spesielt stort problem i sine trossamfunn. Noen, spesielt i vestlandsbyene, har ikke hatt erfaring med radikaliserte personer overhodet. I vestlandsbyene støttes denne vurderingen av representanter for lokale myndigheter, som politiet, som beskriver forekomsten av radikalisering i sine nærmiljøer som veldig liten. I Oslo oppleves problemet å ha et større omfang, både blant trossamfunnsinformantene og hos myndighetene. Det er en tendens til at unge informanter vurderer omfanget som større enn eldre informanter. En av de unge informantene mener dette er fordi de eldre informantene ikke får øye på problemet. Unge som føler en tiltrekning til radikale ideer vil ikke gå til autoritetene i egen moské, for eksempel imamen, med disse tankene. Flere av de unge informantene oppgir at spesielt ungdom og unge voksne som lurer på hva som er rett og galt og som kanskje sympatiserer med ekstremistiske grupper, tar kontakt med ungdomsledere i moskeen for å snakke om dette.

Det er delte meninger om hvilket ansvar trossamfunnene har for å forebygge radikalisering. Samtlige trossamfunnsinformanter er enige i at moskeene har ansvar for å gi medlemmene en god religiøs opplæring, og at dette kan forebygge radikale holdninger. Som vi skal se i kapittel 5 mener imidlertid noen at det ikke er grunn til å investere mye ressurser i å bekjempe et marginalt problem.

4.3 Årsaker til radikalisering og ekstremisme

I dette delkapitlet vil vi med utgangspunkt i intervjuene med trossamfunns- og myndighetsinformanter si noe om hva som oppfattes å være årsakene til radikalisering og voldelig ekstremisme. Hva som oppfattes å være årsakene er viktig, fordi det til en stor grad vil diktere hvilke løsninger og tiltak som oppfattes som relevante og hensiktsmessige for å forebygge problemet. Som vi skal se har myndigheter og trossamfunnsrepresentanter delvis sammenfallende og delvis avvikende forståelser av hva radikaliseringsproblemet består i og hvorfor det har oppstått. Mange av årsakene som trekkes frem både av trossamfunnsinformanter og myndighetsinformanter er tidligere nevnt i forskningslitteraturen (Azhgari og Reiss 2014,). De ulike «typene» radikalisererte – ideologer, medløpere, spenningssøkere og sosialt frustrerte – beskrives også av informantene, om enn med litt andre ord. Da vi gjennomførte intervjuene var våre forventninger diktret av forskningslitteraturen om ulike årsaker til og motivasjon for radikalisering. I dette kapitlet og det neste vil vi likevel bestrebe oss på å la informantene komme til ordet uten å la forventninger basert i tidligere funn legge for sterke føringer på analysen.

Som vist i delkapittel 4.1 avviser informantene fra trossamfunnene at radikalisering springer ut av troen selv og peker i stedet på sekulære årsaker. Særlig utenforskap ses som en sentral sårbarhetsfaktor for radikalisering. Denne årsaksforståelsen deler de med myndighetsinformantene. Det skilles mellom to typer utenforskap, og vi har valgt å kalle disse henholdsvis «materielt» og «sosialt» utenforskap. Videre trekkes identitetsproblemer frem som en årsak til radikalisering. Religionen i seg selv oppleves ikke som en radikaliseringsfaktor, men manglende religiøs opplæring gjør. Til sist opplever trossamfunnsinformantene at polarisering og utenrikspolitiske faktorer er en direkte årsak til at enkelte sympatiserer med ekstremistiske ideer. I det følgende vil vi gjøre rede for disse årsaksforklaringene – utenforskap, identitet, religiøs opplæring og utenrikspolitikk. Det er viktig å understreke at dette ikke er en uttømmende liste over radikaliseringsårsaker: Dette er informantenes oppfatninger av hva som er de viktigste årsakene til radikalisering.

Materielt utenforskap som årsak

Materielt utenforskap handler om klassisk marginalisering. Faktisk marginaliserte individer står utenfor skole, arbeidsliv eller andre sosiale fellesskaper og oppleves som svært sårbare. Flere informanter nevner faktorer som fattigdom, langtidslidighet, manglende utdanning og manglende selvtilitt. Én trossamfunnsinformant gir følgende perspektiv:

Det er diskusjon om begrepet radikalisering, og om det er reelt eller ikke – det er diskusjon i miljøene. De som diskuterer, hvis vi spør dem ‘Hva driver du

med? Hva gjør du til daglig?» Kan hende de sier: ‘Nei, jeg er sosialklient og har ikke noen jobb å gå til’. Men de som er opptatt, må stå opp tidlig og jobbe og studere, de har ikke tid til å diskutere. Så vi tenker at hvis vi skal få bukt med radikalisering, så må vi gjøre folk opptatt med noe... Jeg likte det den tidligere arbeidsministeren sa: ‘komme seg ut om morgenen’; det likte jeg. Hvis alle hadde gjort det hadde man fått mindre radikalisering.

Betydningen av å være i arbeid oppleves som ekstra viktig fordi alle andre er i arbeid eller jobb, og fordi det derfor, som en informant sier, «egentlig er samfunnet her som oppdrar deg».

Når det gjelder årsaker til materielt utenforskap, viser flere av informantene til folks oppvekst. En god muslimsk oppvekst handler både om å ha trygge materielle og sosiale rammer, og om å få god religiøs oppdragelse der en lærer å skille mellom rett og galt. Flere informanter tegner et bilde av en liten, utsatt gruppe, som har hatt ustabile sosiale rammer, ikke har blitt motivert eller hjulpet for eksempel til å ta utdanning og som i tillegg har fått en mangelfull religiøs oppdragelse. Disse individene har lite å stå imot med.

Flere beskriver det som krevende å være muslim i Norge, og at mange føler at de er utsatt for et stort press: De blir fort mistenkt for og assosiert med terrorisme, og de opplever ikke at det er rom for å uttrykke at de synes muslimer blir behandlet dårlig. Dette presset slår, ifølge noen av de unge informantene, ulikt ut hos ulike individer. De som har hatt en ustabil oppvekst takler belastningen ved å bli mistenkt dårlig og er dermed utsatt for å bli rekruttert til ekstremistiske grupperinger. Én informant peker på at radikalisererte er mennesker som har mye hat i seg, som en konsekvens av at de har opplevd urettferdighet eller dårlig behandling, eller at de kanskje ikke har blitt tatt ordentlig vare på i oppveksten. Noen av disse bruker religionen som verktøy for å få ut hatet. Ingen av informantene knytter denne sårbarheten til bestemte miljøer: Dette dreier seg om sårbare enkeltindivider som under andre omstendigheter fort kunne blitt kriminelle. Dette er i tråd med politiets oppfatning av problemet og av PSTs analyse av radikalisererte individer: Mange av de radikalisererte hadde et kriminelt rulleblad før de ble radikaliseret, og mange fortsetter også sin kriminelle karriere etter at de er blitt radikaliseret (PST 2016).

En spesielt sårbar gruppe er nyankomne flyktninger eller innvandrere som ikke kan språket. Flere informanter trekker frem historier om flyktninger som ikke klarer å orientere seg, og synliggjør hvordan mangel på hjelp i det offentlige hjelpeapparatet kan føre til at noen drives inn i radikalisme ut av frustrasjon:

En som allerede sliter med identitet ... så møter han motstand her på grunn av at han kanskje ikke kan norsk, ... så får han ikke de tjenestene han trenger, og så er det med å bygge opp en aggresjon, hat: Hvorfor skal de behandle meg

sånn? Det kan være enkelte ting som er veldig lett å løse (...) Det er konkrete ting som kan gjøres for å forebygge i tidlig fase.

Informantene fra det offentlige (kommune og politi) understreker også viktigheten av sosial integrering. De kobler kjente sårbarhetsfaktorer som at de aktuelle personene ikke går på skole eller er i jobb, til radikalisering. Samtlige myndighetsinformanter ser på det å forhindre utenforskap som grunnleggende for å forebygge radikalisering – å få integrert og inkludert personer er, ifølge en informant fra politiet «suksessfaktor nummer én». Tilsvarende er de uintegrerte svært sårbare. En informant beskriver det å komme til landet og «stå på bar bakke» som en fare:

Det skal veldig lite til, når man kommer til Norge og har traumer med seg i bagasjen. Man kommer uten et stødig nettverk, og det å miste disse sosiale, økonomiske og kulturelle statusene sine på kort tid og samtidig oppleve at språket går treigt – det er en sårbar fase.

Selv om både trossamfunnsinformanter og myndighetsinformanter er klar over at god integrering ikke er noen garanti, og kan vise til velintegrerte mennesker som likevel har endt opp som ekstremister, beskriver begge grupper nokså unisont integrering som det viktigste tiltaket for å få bukt med ekstremisme.

Sosialt utenforskap og stigmatisering som årsak

Den andre formen for utenforskap handler ikke om fysisk velstand eller tilknytning til arbeidsmarkedet, men beskriver en opplevelse av ikke å høre til og å føle at en ses som en annenrangs borger. Denne følelsen kan oppstå for eksempel på grunn av etnisk eller religiøs diskriminering og stigmatisering. Vi karakteriserer dette som «sosialt utenforskap». Flere av informantene ser manglende integrasjon, stigmatisering og diskriminering som et langt større problem for norske muslimer enn materielt utenforskap. Dette inkluderer også det å bli mistenkt for å være radikalisert fordi man er muslim. Én informant trekker trådene bakover og beskriver hvordan stigmatisering får nye utslag nå som det å radikaliseres har blitt et alternativ:

Tidligere ble man kalt 'pakkis', 'utlending', og så ble det gjenger (...) utenlandske gjenger for å beskytte hverandre. Nå er det liksom det å bli radikalisert. Det er et mye større hopp (...) men det går på det samme.

Manglende aksept og stigmatisering kan ta mange former. Én informant forklarer for eksempel hvordan barn og unge kan bli kalt terrorister, en annen forteller om den subtile diskrimineringen som skjer når den som sitter i kassen i dagligvarebutikken hilser på alle, men ikke på deg som går med hijab. Nesten samtlige trossamfunnsinformanter forteller om at de systematisk blir stop-

pet i kontrollen på flyplassen («jeg er et statistisk mirakel!»). Isolert sett er ikke slike hendelser så belastende, men summen av dem fører til en opplevelse av å være annerledes og av ikke å være godtatt, ifølge flere av trossamfunnsinformantene. Det bidrar til at en føler seg forhåndsdømt og stemplet, og flere av informantene mener at opplevelsen av å bli holdt utenfor gjør veien til radikale miljøer kortere.

Et problem, ifølge flere informanter, er at stigmatisering og diskriminering er vanskelig å sette fingeren på og dermed vanskelig å opponere mot. Én informant beskriver hvordan han/hun opplever at det som egentlig er rasisme fordekkes bak prinsipper om ytringsfrihet og norskhet:

Det er et problem at det er mye man ikke anerkjenner som rasisme. 'Jeg er ikke rasist, jeg bare hater sånne som deg', eller, 'jeg vil bare ivareta norsk kultur, jeg vil ikke at dere skal komme hit'. Det er greit å gjøre så sykt mye og si at det er å ivareta norsk kulturarv – det å snakke rett fra levra eller kalle en spade en spade, det er norsk kulturarv.

Flere informanter forteller at hvis de påpeker at de opplever for eksempel ytringer i mediene som diskriminerende, så blir de møtt med innvendingen at det er ytringsfrihet, og at folk må få lov til å si hva de mener.

Myndighetsinformantene deler oppfatningen om at stigmatisering og det å oppleve seg selv som en annenrangsborger gjør folk sårbare for å bli radikalisert. Et par av myndighetsinformantene resonnerer rundt årsakssammenhengen sosialt utenforskap og radikalisering: Det å bli holdt utenfor tolkes som et signal om at man ikke hører til, og det ikke å høre til fritar de det gjelder for lojalitet til majoritetssamfunnets verdier. Denne mekanismen beskrives godt av denne informanten:

Jeg opplever nok det at å bli stigmatisert fordi du er muslim, da forteller vi jo noen at de ikke hører til – hvis du presses lenger og lenger ut hvor er da lojaliteten din? Den er jo ikke i forhold til de norske verdiene, det fellesskapsprosjektet som veldig mange sverger til. Hvis du ikke får jobb, hvis du blir diskriminert og trakassert, hvorfor skal din lojalitet være til fellesskapsprosjektet hvis fellesskapet forteller deg at de ikke vil ha deg her?

Den samme informanten innvender imidlertid også at muslimer selv kan undergrave sin integrasjon ved for mye eller for ofte å fremheve sin muslimske bakgrunn som en form for annerledeshet. Vedkommende er opptatt av at hver gang muslimer bruker uttrykket «som muslim» så skaper de en avstand til majoritetsbefolkningen. Denne informanten er opptatt av at avstand ikke bare går én vei, men at begge parter må ta ansvar for å nærme seg hverandre.

Mistanken om at enhver muslim er en potensiell terrorist oppleves også som belastende av mange trossamfunnsinformanter. Samtlige av våre trossamfunnsinformanter anerkjenner at ekstremisme er et problem, men

mener man bør fokusere på at også det å bli urettmessig mistenkt for å være terrorist, for eksempel fordi man går med hijab, er et problem. Noen av de unge trossamfunnsinformantene beskriver hvordan det sårer unge muslimer å bli knyttet til terrorisme, når «det som knytter deg til det er noe som er en grunnleggende del av din identitet, som religionen er for mange muslimer», som én informant uttrykker det. Som vi skal diskutere nærmere i kapittel 5, ses stigmatiseringen av muslimer delvis som en konsekvens av arbeidet mot terror, og mange mener dermed at forebygging av ekstremisme virker mot sin hensikt: Fokuset på islamsk ekstremisme og koblingen til terror gjør at alle muslimer føler seg mistenkt, som igjen gjør at de opplever seg som stigmatisert og utenfor samfunnet, en følelse som i sin tur kan gjøre muslimer sårbare for radikale holdninger.

Terrormistanken som rettes mot den muslimske befolkningen som helhet oppleves ikke bare som belastende, den oppleves også som urettferdig. I tillegg til å understreke at tradisjonell islam er imot vold, viser mange til at de som har begått terrorhandlinger ofte ikke er spesielt religiøse. Flere informanter etterlyser også alternative forklaringer på hvorfor terror begås. Det vises til at Anders Behring Breivik i psykiaterens første vurdering ble sett på som psykisk ustabil, men at en slik diagnose sjelden diskuteres dersom gjerningsmannen er muslim – da hopper man rett til kategorien «ekstremist» eller «terrorist». Én informant sier for eksempel:

Hvorfor sjekker man ikke psyken hvis det er en muslim som skyter? Hvor er den alternative narrativen da?

Denne informanten omtaler det som at vi «islamifiserer» problemer – vi gjør islam til årsaken til alle problemer som angår muslimer.

Polarisering som årsak

Flere av informantene mener at den polariserte politiske debatten påvirker sårbare individer i radikal retning. Unge muslimer kan fort få en opplevelse av at det er enten eller: De opplever å bli sett på som ekstremistiske, bli mistenkt for å være terrorister, og det er lett for dem å ta til seg et slik polarisert verdensbilde og bekjenne seg til den ene siden. Mange opplever at høyreekstremisme og radikal islam er to sider av samme sak, og at de forsterker hverandre, eller «mater hverandre», som en informant uttrykker det. En annen informant påpeker hvordan de to grupperingene har mye til felles: Begge to har fått det for seg at de har en fiende. Fienden de skal jobbe imot er forskjellig, men de jobber mot fienden sin på samme måte. De tar ting ut av kontekst og bruker det for å forsterke bildet av at det er en krig mellom uforenelige parter: «Odins Soldater versus Allahs soldater», som en informant uttrykker det. Og konklusjonen er, ifølge denne informanten, den samme for

begge parter: Det er oss mot dem, og det pågår en krig. De ekstreme på begge sider gir næring til hverandre og polariserer samfunnsdebatten.

Ifølge flere av trossamfunnsinformantene følger mediene opp denne polariseringen, blant annet ved at de i liten grad lar vanlige, moderate muslimer komme til ordet. I TV-debatter, påpeker én informant, inviterer de enten muslimer som er veldig ekstreme eller veldig liberale. De liberale understøtter storsamfunnets oppfatning. Mange praktiserende muslimer kjenner seg imidlertid ikke igjen i dem og opplever dermed at deres verdier og deres måte å være muslim på ikke er representert og heller ikke akseptert. Dette kan, ifølge denne informanten, presse folk over til den andre siden.

Samtlige trossamfunnsinformanter tar til ordet for at man må se ekstremister og ekstremisme under ett og behandle det som ett fenomen. Det oppleves som urettferdig at alle muslimer blir stilt til ansvar for radikal islam, mens ikke alle kristne stilles til ansvar for høyreekstremisme. Én informant beskriver det slik:

Muslimer får all skyld, eller, det kjennes som om man legger skylden på muslimer og gjør det til deres ansvar. Det er sånn det fremstår i media. I media sies det stadig at moskeer og muslimer må ta avstand, men det skjønner jeg ikke. Hvorfor skal jeg som en vanlig muslim måtte stå til rette for ekstremisme? Jeg blir spurt om jeg holder med IS, men hvorfor skal jeg måtte svare på det bare fordi jeg er muslim? Det er ikke gitt at jeg har noe forhold til ekstremisme eller vet noe mer om ekstremisme enn andre kun fordi jeg er muslim.

En del trossamfunnsinformanter opplever dessuten at man i Norge er mer redd for islamsk enn for høyreekstrem terror, og også dette oppleves som urettferdig. Informantene forklarer det med at ikke-muslimske nordmenn kan identifisere seg med for eksempel Anders Behring Breivik, men ikke med radikale islamister. Som en informant sier:

Breivik kjenner vi. Han er broren til noen, sønnen til noen, han likner på oss, han heter det samme som oss. Folk heter Anders. Ingen assosierer det navnet med terror. Men Osama, det hadde vi ikke hørt om før bin Laden, så det assosierer vi bare med terror.

Uklar identitet som årsak

Identitetsproblemer er i litteraturen pekt på som en faktor som gjør individer sårbar for radikalisering (Alzaghari og Reiss 2014), og dette er en faktor som trekkes frem også blant våre informanter. Ifølge trossamfunnsinformantene sliter mange muslimer i Norge med å forene muslimsk og norsk identitet, og særlig de unge trossamfunnsinformantene trekker frem dette som en sårbarhetsfaktor for radikalisering: De opplever at foreldregenerasjonen har sin identitet knyttet til kulturen i hjemlandet, men at den identiteten ikke er relevant for muslimer født og oppvokst i Norge. Det å finne en måte å være

norsk muslim på, oppleves derfor som en utfordring for mange unge muslimer. Flere informanter peker på at det å ha en trygg identitet – å vite hvem man er, hvor man hører til, hvilke verdier man bekjenner seg til og hvilke normer man skal styre etter – er en viktig beskyttende faktor mot radikalisering. På samme måte trekkes svak og uklar identitet frem som en sårbarhetsfaktor, som gjør at man blir et lett bytte for ekstremister som tilbyr klare verdier og en klar og entydig tilhørighet.

De som er født og oppvokst i Norge, resonnerer informantene, må finne en måte å forene norske verdier med verdier fra foreldrenes opprinnelsesland og med islamske verdier – og dette identitetsarbeidet oppleves som krevende. Flere av informantene peker på at unge norske muslimer er oppdratt i et sekulært og demokratisk samfunn som gjør at de forventer at de skal kunne ytre seg fritt, at menneskerettighetene gjelder, og at de ikke skal diskrimineres. Samtidig sammenfaller ikke nødvendigvis unge muslimers verdier med de liberale holdningene som holdes høyt i Norge. Flere av informantene gir uttrykk for at det ikke er rom for å gi uttrykk for verdier og holdninger som avviker fra det de oppfatter som majoritetsverdier, og de opplever et press fra majoritetssamfunnet mot at de skal være liberale muslimer. De opplever at det finnes en måte å være muslim på som ikke-muslimer ser på som god og akseptabel, men at det ikke nødvendigvis er denne måten de selv ønsker å være muslim på. Samtidig opplever de at det er et negativt fokus på det å være muslim, og det kjennes belastende at en viktig del av ens identitet blir sett på en negativ måte. Det å bli mistenkt for å være terrorist gjør noe negativt med hvordan man ser på seg selv som muslim.

Et par av trossamfunnsinformantene opplever at samfunnets fokus på at de hadde en annen bakgrunn bidro til å trekke dem mot religionen. Man blir, ifølge en av disse informantene, automatisk sett på som muslim hvis man er innvandrert, og dette kan gjøre mange nysgjerrig på og tiltrukket av religion: Mye av det man gjør blir forklart med religion uansett, og da kan man like godt definere seg som religiøs, når andre uansett pådytter en denne identiteten.

Flere av informantene påpeker at det er vanskelig å skille mellom religion og kultur fordi det er tett vevd inn i hverandre, men at det er helt nødvendig dersom en skal klare å etablere en trygg identitet som norsk muslim. Det kan være større forskjeller, påpeker en informant, på en norsk og en arabisk muslim enn på en norsk kristen og en norsk muslim – fordi det norske definerer hvordan man er muslim og hvordan man er kristen.

Mange som blir radikalisert er dessuten, ifølge informanter både fra trossamfunnene og fra myndighetene, «i den fasen der de prøver å finne seg selv»: De er ungdom eller unge voksne på leting etter en identitet. Dette er ikke spesielt for muslimer, men for norske muslimer kan det by på en ekstra utfordring, fordi det ikke er gitt hvordan en skal kombinere det muslimske og det norske. Dette er, ifølge flere av informantene, en vei som ikke er gått opp

før, og mange unge muslimer strever med å finne ut akkurat hvordan denne kombinasjonen skal være.

Religion som årsak

Ekstremistiske islamister handler voldelig i religionens navn, og religionen islam og religiøs praksis blir i den offentlige debatten fremstilt som en årsak til radikalisering. Denne årsaksforklaringen nevnes ikke av noen av informantene i denne studien. Ingen av dem, verken fra lokale myndigheter, politi eller trossamfunn, trekker frem religion som en årsak til ekstremisme. De adresserer likevel antakelsen ved å tilbakevise at religionen er en årsak. Mens myndighetsinformantene ikke er spesielt opptatt av religionens rolle i radikalisering, har trossamfunnsinformantene mange tanker om dette temaet. En hovedobservasjon er at mangelfull religiøs oppdragelse gjør individer sårbare for radikalisering, og spesielt sårbare er de som ikke vokser opp med islam. Flere av trossamfunnsinformantene mener det blant de radikalisererte er en overvekt av konvertitter og av folk som har vokst opp i muslimske, men lite praktiserende hjem. En informant beskriver at de som radikaliseres ofte er «ikke-praktiserende muslimer som går fra null til hundre». Påvirkningen kommer, ifølge informantene, sjelden fra foreldrene, men skyldes heller motsatt – mangel på islamsk oppdragelse.

Konvertitter blir beskrevet som spesielt utsatt – både mangler de den religiøse oppdragelsen, og de mangler gjerne også, som en informant påpeker, støtte for valget sitt hjemme. Dette gjør dem til lette ofre for noen som tilbyr en tilhørighet, og de har lite å stå imot med når det gjelder ukonvensjonelle religiøse fortolkninger. De er, som en annen informant beskriver, «helt blanke – så du kan pøse på med hva som helst».

Ekstremister begrunner sine holdninger og handlinger religiøst og med henvisning til bestemte tolkninger av religiøse tekster. Ifølge trossamfunnsinformantene i denne studien er fortolkningene de baserer seg på ikke riktige, og de radikalisererte selv klarer heller ikke å argumentere godt teoretisk. Ekstremistiske holdninger har like fullt en religiøs begrunnelse, og ifølge informantene i denne studien lener de radikalisererte seg på bestemte lærde. Disse befinner seg ikke nødvendigvis i Norge. Informantene regner det som sannsynlig at mange av de norske radikalisererte har kontakt med ekstremistiske lærde over internett, og at de befinner seg i utlandet. Én informant beskriver situasjonen slik:

Ikke de som er tilknyttet moskeen, det er ikke der du finner det, men de som kanskje sitter med venner og kamerater og bruker litt for mye tid på sånne youtube-sheiker og sånt, youtube-universitetet.

Mange av trossamfunnsrepresentantene hevder at ekstremisme i utgangspunktet ikke er forenelig med religiøs praksis, og flere uttrykker at moskeen i seg selv naturlig motvirker radikalisering. Én informant sier det slik:

Moskeen er i utgangspunktet en plass hvor man skal finne ro i sjelen og be og utføre religiøse plikter og tjenester. Og så har vi fredagsbønner som kan være om ulike tema om hva som skjer i samfunnet og hvordan vi muslimer eventuelt bør forholde oss til de tingene. Og sånn sett i en moske så ser ikke jeg rom for at det skal være en prosess eller en aktivitet som automatisk vil medføre en radikalisering av ungdommer. Det er utgangspunktet mitt. Jeg tror personlig de siste stedene man leter etter ekstremisme er kirker og moskeer og andre bønnesteder.

Radikalisering kan, ifølge informantene, skje hvor som helst, men fordi enkelte som har vedgått radikale handlinger har hatt en tilknytning til en eller annen moské, opprettes det i offentligheten en «kobling mellom ekstremisme og moskeer på generell basis». Men, som denne informanten påpeker, det finnes mange moskeer, og det at noen radikale er knyttet til en moské sier ingen ting om alle de andre moskeene. Samtidig vet man at radikalisering har foregått i tilknytning til moskeer – mistanken om at visse moskeer er arnesteder for ekstremistiske grupperinger kan derfor ikke tilbakevises. Poenget som noen av informantene understreker er at de oppfatter at dette gjelder noen svært få menigheter, og at det er urettferdig og uheldig at alle moskeer blir mistenkt for det som hender i et fåtall.

Ifølge informantene er tolkningen de radikalisererte baserer seg på feil, og kombinert med at mange radikalisererte er dårlig teologisk skolerte, har de ofte ikke mye å stille opp med når de skal argumentere for sitt syn teologisk. Trossamfunnsinformantene i denne studien fortolker alle som én den religiøse begrunnelsen for ekstremisme som vikarierende: De radikalisererte bruker religion til å begrunne sine holdninger og handlinger, men egentlig har de andre motiver. Ekstremisme er altså egentlig bare en voldelig holdning, forkledd som religion. Ifølge trossamfunnsinformantene argumenterer de ekstremistiske religiøst for noe som egentlig handler om politikk, kultur eller identitet. Særlig trekkes politikk frem som et egentlig motiv. Én informant beskriver hvordan folk som er i en radikaliseringsfase stadig argumenter seg tilbake til politikk og bruker politiske argumenter når de diskuterer sitt religiøse ståsted. For eksempel fokuserer ekstremister gjerne på at det pågår en krig mellom muslimer og ikke-muslimer. Flere av informantene hevder at islamsk lære i seg selv ikke åpner for radikalisering, men at den misbrukes i maktpolitisk øyemed. I tråd med dette mener flere informanter at enkeltpersoner heller enn religionen i seg selv, må ansvarliggjøres.

Flere informanter understreker også betydningen av kultur, og at mange radikalisererte blander religion og kultur: Kombinert med kulturell «bagasje» blir religiøs uvitenhet fort et problem – «alt det kulturelle makkverket som

mange har med seg», som en informant uttrykker det – som forveksles med islamsk lære. Det som egentlig er kulturelle, tradisjonelle skikker fra ulike steder i verden fremstilles som religiøse skikker. Omskjæring av jenter eller kvinners manglende rett til å kjøre bil i Saudi Arabia trekkes frem som eksempler. En informant uttrykker det slik:

Det er noen som misbruker religionen og sier Vesten er mot islam. Men spør du dem, har de ikke kunnskap om islam heller. Så det er uvitenhet. 'Der jeg kommer fra er det slik'. Går du dypt inn er det mer kulturelt enn religiøst.

Gitt denne sammenblandingen av politikk, kultur og religion, påpeker flere informanter at det kreves mye teologisk kompetanse å leve som muslim i Norge. Mange opplever at deres ikke-muslimske bekjente og venner ofte stiller kompliserte teologiske spørsmål om hvordan religionen skal tolkes, og at de forventes å kunne detaljert på teologiske spørsmål. Dette føles for noen som en belastning.

Mer belastende, kanskje, er det mange opplever som manglende aksept for deres religiøse praksis. Dette er, ifølge flere av trossamfunnsrepresentantene, kanskje et av de aspektene ved å være religiøst praktiserende som muslim i Norge som dytter folk mest i retning av å sympatisere med ekstremistisk tankegods. Det at man ikke får lov til å be på arbeidsplassen eller bære hijab ses på som en avvisning av islam som religion, og fortolkes gjerne symbolsk som en avvisning av alt muslimer holder høyt og av muslimer som gruppe. På samme måte, peker en av informantene på, som det for den ikke-muslimske befolkningen også er blitt en symbolsak. Synlig praktisering tolkes som et angrep på norsk kultur, samtidig som eksplisitt avvisning av muslimske praksiser av muslimene oppleves som et angrep på det som er viktig for dem. Dette symbolfokuset fører, ifølge en informant, til at man fokuserer på symbolske praksiser fremfor reelle problemer, og til at diskusjonen omkring religiøs praksis blir polarisert og konfliktfull.

Utenrikspolitikk som årsak

Trossamfunnsinformantene trekker frem Vestens engasjement i konflikter i land med muslimsk majoritet som årsak til radikalisering, og de er nokså samstemte i at utenrikspolitikk er en av radikaliseringsfaktorene. Vestlig krigføring oppleves, ifølge informantene, av mange som urettferdig og brutal, og de sympatiserer og lider med muslimer i disse landene som de opplever blir urettferdig rammet. En informant beskriver det som et «enormt trykk av urettferdighet», som kommuniseres via nyheter i sosiale medier – dette gjelder alle, ikke bare de som blir radikalisert. De beskriver hvordan grupperinger som for eksempel IS bevisst bruker bilder av uskyldige ofre fra krigsområder i rekrutteringsøyemed. De beskriver også hvordan IS har et profesjonelt propagandaapparat innrettet mot å rekruttere folk som blir motivert av ulike

ting: Mot dem som blir motivert av penger, av bodybuilding, urettferdighet, som vil være fotomodell, og så videre.

Slike bilder vekker følelser også hos dem som ikke er radikalisert. De fleste trossamfunnsinformantene ga uttrykk for at de opplevde vestlig krigføring i land med muslimsk majoritet som urettferdig og holdningen fra myndighetene i vestlige land som dobbeltmoralisk: Angrep i Vesten blir slått hardt ned på og fordømt, mens krig som fører med seg tap av sivile liv i muslimske land aksepteres. Én informant uttrykker det slik:

Utenrikspolitikken spiller en stor rolle for dem som blir lett påvirket. De ser vestlige militærmakter involvere seg i land med muslimsk majoritet, de ser hva de gjør og tenker: Hvorfor reagerer ingen når det er våre som blir drept? Denne dobbeltmoralen blir påpekt, og den blir brukt for å oppfordre til ekstremisme.

Ekstremistene tilbyr en enkel løsning på problemet, som en informant sier: De tar saken i egne hender. Men selv om mange muslimer oppfatter vestlig krigføring som urettferdig, er det, ifølge informantene, bare de som allerede er sårbare av andre grunner som blir radikalisert som følge av dette. Flere informanter mener det må være lov å reagere emosjonelt, å være sint og frustrert, og at man ikke uten videre skal dømme dem som snakker kritisk om Vestens involvering som en ekstremist. De er imidlertid opptatt av å formidle til dem som sympatiserer med ekstremistiske grupper at skal man gjøre noe med urettferdigheten, må man bruke lovlige virkemidler.

Videre er flere opptatt av at norske myndigheter må skille bedre mellom de som reiser til Syria for å hjelpe og de som reiser for å krige, og at det for noen av de unge som reiser kan være vanskelig å forstå hva de er med på. Det er krevende, ifølge en myndighetsinformant, å se forskjellen på de som er bra og de som ikke er det, og det er enda vanskeligere når du er ung, kanskje 19–20 år, og har lyst til å hjelpe. Den samme informanten påpeker at mye av informasjonen om IS og hvordan de er, har kommet de siste årene. I begynnelsen var det veldig uoversiktlig, og vanskelig å vurdere hvem som var hvem.

Konklusjon – årsaker

Samtlige informanter ser utenforskap som hovedårsak til radikalisering, men mens trossamfunnsinformanter fokuserer mest på det vi har kalt sosialt utenforskap, er myndighetsinformantene noe mer opptatt av materielt utenforskap. Videre trekkes vanskeligheten med å skape seg en stabil identitet som norsk muslim frem som en sårbarhetsfaktor, og det samme gjør mangelfull religiøs oppdragelse, samt polariseringen mellom ulike ekstremistiske grupper. Flere av trossamfunnsinformantene er likevel opptatt av at alt dette er sårbarhetsfaktorer, men at det i bunn og grunn er vestlige

lands krigføring i muslimske land som er årsaken til at voldelig ekstremisme oppstår. Denne oppleves som urettferdig, brutal og utidig.

Radikalisering omtales, i begge aktørgrupper, som et symptom på noe underliggende som er feil. Hvilke underliggende årsaker som trekkes frem, varierer litt mellom gruppene. I neste kapittel skal vi se hvordan de underliggende årsakene adresseres i det som omtales som tiltak for å forebygge. Det at aktørene delvis har ulik problemforståelse gjør at de også vurderer ulike tiltak som relevante. Ulik oppfatning av problemenes årsak påvirker også, som vi også skal se, i noen grad hvor fruktbart de ulike aktørene opplever samarbeidet om radikaliseringsforebyggende tiltak. Som vi skal se er det imidlertid ikke alltid at tiltak som iverksettes bygger på en grundig analyse av hva som er årsakene til radikalsiering og hva som skal til for å forebygge.

Forebygging i muslimske trossamfunn

Som beskrevet i kapittel 2 dreier primærforebygging seg om å motvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme i befolkningen i allmennpreventiv forstand (dvs. *før* problemet har oppstått). Sekundærforebygging innebærer tiltak rettet mot grupper og individer vurdert til å befinne seg i faresonen for å bli radikalisert, eller som kanskje allerede viser tegn til å befinne seg i et tidlig stadium av en radikaliseringsprosess (dvs. *når* problemet kan/er i ferd med å oppstå). Tertiærforebygging er tiltak rettet mot individer som allerede er radikalisert (*etter* at problemet er oppstått), og er gjerne innrettet mot å avradikalisere.

De muslimske trossamfunnene som er inkludert i denne studien jobber for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme, og de gjør det i samarbeid med offentlige myndigheter. Mange av tiltakene befinner seg, som antydning i operasjonaliseringen av de analytiske kategoriene, i grenselandet mellom primær- og sekundærforebygging. Vi har derfor valgt å slå sammen de to kategoriene i kapittel 5.1 når vi legger frem de empiriske funnene. De to analytiske kategoriene er fortsatt konseptuelt distinkte, men siden de fleste tiltakene har islett av begge forebyggingstypene i seg, er det hensiktsmessig å presentere tiltakene samlet og peke på både det primær- og sekundærforebyggende ved dem. At de slås sammen i analysen er delvis fordi det ikke skilles skarpt mellom primær- og sekundærforebygging fra myndighetenes side, og som vi skal se opplever trossamfunnene at myndighetene i for stor grad fokuserer på spisse sekundærforebyggende tiltak, noen ganger forkledd som generell forebygging. Trossamfunnene kunne ønske at myndighetene i større grad støttet opp under rene primærforebyggende integrasjonstiltak. Til sist i kapittel 5.1 skal vi diskutere mulige konsekvenser av ikke å skille tydelig mellom disse to forebyggingsformene. I kapittel 5.2 beskriver vi tertiærforebyggende tiltak i trossamfunnene. For alle kategorier tiltak viser vi hvorvidt og i hvilken grad tiltakene som settes i verk svarer på henholdsvis myndigheters og trossamfunns opplevelse av hva som er årsakene til ekstremisme. Som vi skal se er det ikke en perfekt match mellom hva som oppleves som årsaker og hva som tilbys av løsninger: Det er årsaker som ikke har noen åpenbar eller

lettvint løsning, slik som utenrikspoliske faktorer, og det er løsninger eller tiltak som iverksettes uten at de er designet for å møte en klart identifisert radikaliseringsfaktor. I et siste konklusjonskapittel (kapittel 6) diskuterer vi blant annet hvordan samarbeidet mellom trossamfunn og myndigheter fungerer sett i lys av de to aktørenes delvis avvikende problemforståelser.

5.1 Primær- og sekundærforebyggende tiltak

Primær- og sekundærforebyggende tiltak inkluderer både tiltak trossamfunnene har initiert selv og tiltak som gjennomføres i samarbeid med andre – offentlige myndigheter eller organisasjoner i sivilsamfunnet, inkludert andre moskeer. Det er tre hovedtyper av tiltak som skisseres av informantene i denne studien, og som adresserer det som ble pekt på som årsaker til radikalisering: Tiltak som styrker inklusjon og hindrer utenforskap; tiltak som bidrar til at unge muslimer kan etablere en trygg identitet og religiøs opplæring, og tiltak som sikrer grundig religiøs opplæring. Videre skal vi se at to typer tiltak som anbefales av ekspertpanelet CREST (se kapittel 2), benyttes: Dette er tiltak for å styrke lederskap og kompetanse i moskeene og tiltak for samarbeid og dialog. Disse tiltakene adresserer ikke direkte radikaliseringsårsakene som ble identifisert av informantene, men bidrar blant annet til å fremme felles problemforståelse blant myndigheter og trossamfunn.

Utenforskap som årsak – inklusjon som løsning

Myndigheter og trossamfunnsinformanter er enige i at utenforskap er en av de viktigste radikaliseringsfaktorene. Det å forebygge utenforskap, eller sikre integrering, er primærforebyggingens hovedsiktemål. Som vist i kapittel 4 er ikke trossamfunnsrepresentantene nødvendigvis enige i at det er moskeenes ansvar å sikre inklusjon og hindre utenforskap. Noen legger til grunn en bedehusdefinisjon av trossamfunnene og mener ansvaret strekker seg til å gi unge en religiøs oppdragelse; for øvrig er utenforskap noe som oppstår i storsamfunnet og som dermed må løses i storsamfunnet. Hovedtyngden av de vi har intervjuet i dette prosjektet mener imidlertid at trossamfunnene er godt posisjonert for å hindre både materielt og sosialt utenforskap. Disse to typene utenforskap krever delvis forskjellige løsninger. For å hindre materielt utenforskap fokuserer trossamfunnene på å motivere unge mennesker til å ta utdanning eller hjelpe dem i jobb. Dette gjøres internt i moskeene, for eksempel ved å gjøre jobb og utdanning til tema for samlinger og seminarer. Det gjøres også i samarbeid med myndighetene – i Oslo samarbeider blant annet noen av trossamfunnene med IMDIs satsing «Jobbsjansen», som hjelper unge innvandrere i jobb.

Hovedfokus for moskeene, slik trossamfunnsrepresentantene beskriver det, er likevel på å tilby et sted der unge kan føle tilhørighet. Rent praktisk kan arbeidet som moskeene gjør for å gi folk en følelse av tilhørighet, plasseres i to kategorier: Arbeid for å etablere et eget, avgrenset sivilsamfunn i

sivilsamfunnet og arbeid for å knytte bånd mellom moskeen og det øvrige sivilsamfunnet. Med referanse til teorien om sosial kapital kan vi si at det å utvikle et eget sivilsamfunn i samfunnet utvikler sammenbindende kapital, mens det å opprette kontakt til sivilsamfunnet for øvrig kan bidra til å utvikle brobyggende sosial kapital.

Et sivilsamfunn i sivilsamfunnet

Moskeene gir på den ene siden folk et sted å føle tilhørighet ved i seg selv å være nokså komplette sivilsamfunn. Flere av moskeene dekker de fleste funksjoner rettet mot barn, unge og unge voksne, som sivilsamfunnsorganisasjoner og lokale myndigheter dekker i storsamfunnet: De fungerer som ungdomsklubb, arrangerer sportsbegivenheter, hytteturer, jobbkurs, motivasjonsseminarer og er generelt et sted hvor unge og unge voksne kan tilbringe tid – kan «henge». I flere av moskeene er det en ungdomskomite med unge voksne som har ansvar for aktiviteter rettet mot den målgruppen som er spesielt utsatt for radikaliserings: Unge og unge voksne. Formålet med aktivitetene som arrangeres er, foruten å gi tilhørighet og et sted å være, også å gi de unge en opplæring som går utover den religiøse: De hjelpes til å finne fritidsaktiviteter de interesserer seg for og motiveres til å ta utdanning eller hjelpes i jobb. Informanter fra ulike moskeer beskriver hvordan de jobber mye med å få til et opplegg som er en kombinasjon av faglig innhold og moro, for å motivere ungdom til å delta. Blir det for «skoleaktig», faller mange fra. Aktivitetene som tilbys er dels aktiviteter som ungdom selv etterspør – for eksempel arrangeres fotball- og bordtennisturneringer. I tre av de moskeene vi har intervjuet i, rapporterer de at de jevnlig drar på hytteturer med unge fra tenårene og opp i tjuårene. På hytteturene har de faglige aktiviteter, for eksempel seminarer som handler om jobb, og de spiller fotball, fisker eller står på ski.

I intervjuene har vi spurt spesielt om radikaliserings og ekstremisme er tema i kontakten mellom moskeer og unge muslimer. Som vi skal komme tilbake til senere er det å fokusere på radikaliserings ofte en forutsetning for å få midler fra det offentlige. Når det gjelder den systematiske, fritidspregede kontakten mellom moskeer og unge muslimer, så rapporterer informantene at radikaliserings i liten grad er et tema i denne kontakten. Flere av informantene understreker imidlertid at de opplever at de lykkes i å skape et ufarlig og trygt miljø hvor unge kan ta opp det de tenker på, og at radikaliserings kan være ett av de temaene som kommer opp. Mer relevant for de fleste unge, ifølge trossamfunnsinformantene, er likevel temaer knyttet til identitet, og aller viktigst for mange unge er kanskje at moskeen tilbyr et fellesskap. Én informant beskriver det slik:

Vi har fine diskusjoner. Det handler ikke om radikalisering, men det handler om å skape et fellesskap, en positiv energi, om inkludering. Indirekte er dette forebyggingsarbeid. Det er dette forebygging handler om.

Ifølge informantene kommer ikke moskétilbudet til fortrenghet for andre fritidstilbud rettet mot alle unge: Noen vil heller gå i moskeene, og da er det viktig at det er et tilbud der, resonnerer en informant. Som vi skal se senere arbeider også noen av moskeene for å integrere det muslimske og det norske ungdomsmiljøet. Hovedfokus i de moskeene vi har intervjuet i er likevel på å skape et miljø internt i moskeen. I en av moskeene sier informanten at det å skape et internt miljø er et første trinn – i et neste trinn, når et godt ungdomsmiljø er konsolidert, planlegger de å vende seg utover mot frivillige organisasjoner i lokalsamfunnet.

I moskeene drives det en del kursvirksomhet som delvis har generell integrering som siktemål og delvis er direkte rettet mot å forebygge radikalisering. I vid forstand dreier denne typen tiltak seg om å øke kunnskapen om både radikalisering og forebygging, og å ruste personer med minoritetsbakgrunn for å kunne klare å integrere seg i det norske samfunnet. En representant for en av moskeene beskriver internt orientert forebyggingsvirksomhet i form av møter, foredrag og diskusjoner, delvis med offentlig støtte:

For eksempel holdt vi 9–10 tiltak der det var foreldresamtale, altså diskusjon for mødre og fedre og familie, ungdommer selv. Jeg husker vi hadde to foredrag der mer enn 60 ungdommer deltok og diskuterte med dem. Du trenger ikke nevne ordet 'radikal', men hva må vi gjøre for å lykkes i Norge. Hvordan kan vi unngå at vi havner utenfor samfunnet. Og vi hadde foredrag som omhandlet radikalisering og familievold – mange deltakere, veldig interessant. Så det er møter, workshop, foredrag og samtalegrupper om (...) forelderollen – 'hva må jeg gjøre for at barnet mitt ikke havner i Irak', for eksempel. Hva er rollen min som far, hva må jeg gjøre. Hva er rollen min når jeg ønsker at datteren min skal integreres i samfunnet og finne seg en jobb. For at sønnen min får utdanning, jobb. Så det er på en måte sensitivisering.

Informanten forteller at dette arbeidet også pågikk før det offentlige gikk inn og støttet arbeidet. Blant annet ble det holdt et stort møte om radikalisering ved den lokale skolen, i regi av moskeen, og arrangementet ble finansiert gjennom innsamling.

SID – Samarbeid for inkluderende dialog

Noen slike tiltak for å tilby muslimsk ungdom og moskéungdom et fellesskap, arrangeres i samarbeid med myndighetene. I Oslo trekker informantene særlig frem tiltaket SID, Samarbeid for inkluderende dialog, som vellykket. SID er et samarbeid mellom SeFI (Senter for flyktningekompetanse og integrering) i

Gamle Oslo bydel og ungdomsgrupper i fem ulike moskeer i Oslo. SID har også hatt midler fra Kulturdepartementet. Samarbeidet ble opprettet for å bekjempe utenforskap, som igjen kan føre til radikaliserings. Hvis folk faller utenfor er det lett at de oppsøker kriminelle eller radikale miljøer. Da kan de isteden komme til SID, sier en informant. Målet har vært å styrke ungdomsgruppene i moskeene, fremme dialog og danne plattformer hvor unge norske muslimer kan komme sammen og diskutere samfunnsrelaterte temaer og utfordringer. Gjennom temakvelder, seminarer og sosiale aktiviteter har prosjektet forsøkt å skape en arena der unge muslimer både kan føle tilhørighet og føle seg trygge nok til å diskutere problemstillinger som for eksempel ekstremisme. Prosjektet ble initiert og koordineres fra bydel Gamle Oslo, og offentlige midler har gjort at de har kunnet invitere til populære aktiviteter, som for eksempel skiturer eller hytteturer. Ungdomsansvarlige i de involverte moskeene opplever prosjektet som svært positivt, og mener det har gjort at de har lyktes i å nå en gruppe som er vanskelig å nå, nemlig unge voksne muslimer. Det er, ifølge flere av informantene, «massivt oppmøte» på en del av SIDs arrangementer.

Informantene trekker også frem som positivt at prosjektet styrker ungdomsgruppene i moskeene. Kontaktpersonene i moskeene beskrives som ildsjeler som er aktive i ungdomsgruppene i moskeene, og de hjelper SID å nå ut til målgruppen. Dette er ressurspersoner som også er orientert utover mot andre sivilsamfunnsorganisasjoner og som har kompetanse når det gjelder for eksempel å innlede samarbeid med relevante offentlige etater. Disse personene snakker språket både til den gruppen tiltaket er rettet mot (muslimsk ungdom) og til myndighetene. Det gjør at de lett kan formidle mellom denne gruppen og myndighetene. Gjennom SID har også moskeene også fått i gang en inter-religiøs dialog med en annen sivilsamfunnsorganisasjon, den kristne speiderbevegelsen KFUK/KFUM. Flere informanter peker på at det er lettere for moskéungdom å ha kontakt med andre ungdom som også er religiøse.

Styrking av båndene til lokalsamfunnet

Samarbeid mellom moskeene og sivilsamfunnet for øvrig bidrar til at det utvikles nettverk og tillitsforhold også til andre deler av samfunnet. Denne kontakten kan med andre ord styrke brobyggende sosial kapital. Trossamfunnene i alle tre byene har initiert tiltak som er ment å gjøre lokalmiljøet mer kjent med moskeen og det som skjer der. Flere av trossamfunnene tar imot besøk fra skoler, og de har omvisning i moskeen – enten etter avtale eller til faste tider. Mange moskeer arrangerer også «åpen dag», der folk utenfra kan komme på besøk og smake på mat, lytte til foredrag, det avholdes basar, selges ting fra boder og så videre. I et par av moskeene vi intervjuet i ble slike åpne dager arrangert i samarbeid med lokale organisasjoner og den lokale kristne menigheten. I de fleste tilfeller var det imidlertid moskeen selv som alene sto

for arrangementene. Intensjonen er å fremme integrasjonen av det muslimske miljøet i lokalsamfunnet, og å skape fellesskap mellom det muslimske og det ikke-muslimske miljøet. En av ideene bak slike arrangementer er å dempe frykten som informantene opplever at finnes i den ikke-muslimske befolkningen ved å informere om hva moskeene står for. En informant påpeker at det er viktigere at moskeene snakker om hva de gjør og hva de står for enn hva islam ikke står for, som vedkommende opplever at skjer når moskeer går ut i offentligheten og tar avstand fra ekstremisme. Flere informanter deler dette synet og mener moskeenes ansvar er å spre kunnskap om islam og om islamske verdier. Økt kunnskap kan, som vi skal diskutere i neste avsnitt, også, ifølge informantene, bidra til mindre stigmatisering.

Stigmatisering som årsak – kunnskap som løsning

Mange muslimer opplever det, ifølge trossamfunnsinformantene, som belastende at det de kaller storsamfunnet ser på alle muslimer som potensielle terrorister. Som vist i kapittel 4.3 opplever de denne holdningen som stigmatiserende og mener det å bli behandlet som farlig kan påvirke sårbare individer i retning av radikale holdninger. For å komme stigmatiseringen til livs må man, ifølge flere av informantene, gjøre folk mindre redde, og det gjør man først og fremst ved å gi dem kunnskap om hva islam står for. Man må løfte på teppet og lyse under senga for å vise at det ikke er noen monstre der, som en informant sier. Denne informanten sier videre:

Folk tenker at innvandrere er som en trojansk hest. Hvem som helst blant dem kan være en terrorist. Muslimer kan lyve – de sier de er så fredelige, men bare vent til de kommer til makten! Man må poppe den ideen der, normalisere. Muslimer er som deg og meg, mannen i gata, de er noens mor, noens søster, datter, de er helt vanlige mennesker med helt vanlige historier.

Mange snakker om, men få snakker med muslimer, sier flere av informantene, og mener at man ved å snakke med hverandre kan få bukt med stigmatiseringen som skyldes mangel på kunnskap. Å gi folk slik kunnskap og å gjøre dem mindre redde, oppleves som spesielt viktig i en tid med islamistisk terrorisme. En av moskeene delte ut roser – «roser for fred», samt informasjonsmateriell om islam, i byen etter Charlie Hebdo-angrepet i Paris, fordi vi, ifølge informanten, må «ufarliggjøre oss». Dette oppleves som viktig fordi redselen for muslimske terrorister går ut over «den ufarlige muslimen i gata». Samtidig, påpeker flere informanter, er det viktig å unngå for mye brannslukkingsarbeid – slik man for eksempel gjør når man offentlig går ut og tar avstand fra en terrorhandling – fordi det på sikt vil være bedre for majoritetsbefolkningens holdninger til muslimer om man klarer å fokusere på de positive sakene.

Knyttet til behovet for å gi den ikke-muslimske befolkningen kunnskap om islam, trekker et par informantene frem behovet for å delta aktivt i den offentlige debatten og å definere hva ekstremisme handler om – for å definere vanlige muslimer ut av problemet. En informant påpeker, som nevnt i kapittel 4, at for dem som ikke kan noe om islam vil ordet «islamisme» og «den islamske stat» fort assosieres med islam som sådan. Denne informanten mener moskeene burde kommet på banen og tatt eierskap til definisjonen av ekstremisme, nettopp for å hindre denne assosiasjonen i å bre om seg. Hvis muslimer tiltok seg større definisjonsmakt, ville de kunne ha påvirket hvilken vei debatten gikk i og dermed hindret stigmatisering og feilinformasjon.

Trossamfunnsinformantene opplever også at den belastningen som stigmatiseringen medfører ikke tas på alvor, og de ønsker at det skal være et større fokus på hatytringer og hatkriminalitet rettet mot muslimer. I en av moskeene ønsker de seg også en handlingsplan mot islamofobi, tilsvarende den man har fått mot jødehat. Et par av informantene nevner dette, og mener en slik handlingsplan ville anerkjent stigmatisering av muslimer som et problem. De er samtidig opptatt av at det er viktig ikke å ta en offerrolle.

Økt kunnskap om islam ville kanskje gjort myndigheter og arbeidsgivere vennligere stemt for å tilrettelegge for religiøs praksis, mener noen av informantene. Og dette igjen ville føre til at muslimer følte seg mindre utenfor og mindre stigmatisert. Å ha mulighet til å kunne be på jobben for eksempel, ville det blitt satt stor pris på. Videre ville det oppleves som avlastende hvis det ikke var så stort negativt fokus på kvinners bruk av hodeplagg. Dersom arbeidsgivere forsto, uttrykker en informant, at dette bare var uttrykk for religiøsitet og ikke for potensiell terrorisme, ville mostanden mot synlig religiøs praksis være mindre.

Inkluderende retorikk som løsning

På spørsmål om hva trossamfunnsinformantene mener andre aktører enn dem selv kan gjøre for å forebygge ekstremisme, trekker mange frem mediernes og myndighetenes måte å snakke om muslimer på. Som vi så i kapittel 4.3 oppleves storsamfunnets holdning og språkbruk som belastende, og flere informanter mener det er sentrale samfunnsaktørers holdninger, mer enn handlinger, som virker stigmatiserende og som kan bidra til en opplevelse av det vi kalte sosialt utenforskap. Sagt med andre ord, flere av informantene etterlyser en endret retorikk mer enn de etterlyser endret handling eller konkrete tiltak. Ordbruken, og særlig slik den kommer frem i pressen, oppleves som problematisk, og det er fordi, ifølge én av informantene, oppfatningen som dominerer i politikken og i nyhetsbildet gjør noe med folks tanker. Det er ikke sikkert alle har de holdningene til muslimer som kommer frem i media, sier denne informanten videre, men de som har dem, snakker høyest.

Det er flere problemer knyttet til hvordan islam, muslimer og ekstremisme omtales. For det første opplever flere av informantene at viktige begreper som for eksempel Sharia, Jihad og islamist brukes lemfeldig og upresist og på en måte som gjør at fenomenene oppleves å være mer utbredt og angå muslimer mer generelt, enn det som er tilfelle. Knyttet til dette opplever mange at mediene generaliserer: De snakker om ekstremisme som noe som angår alle muslimer, og de skiller ikke godt mellom vanlige og radikaliserede muslimer. Som eksempel trekkes det frem at det presenteres et bilde av at alle som kler seg konservativt eller praktiserer strengt er, eller står i fare for å bli radikaliseret. Dette bidrar til at mange konservative muslimer føler seg stigmatisert. Flere påpeker det også som problematisk at det ikke skilles skarpt mellom innvanderer/flyktning/asylsøker/muslim – disse betegnelse går om hverandre. Man snakker om flyktninger fra Syria og tar det for gitt at alle syrere er muslimer, sier en informant, men det er ikke sikkert. Denne informanten påpeker videre at det vil være store forskjeller på en muslim fra et arabisk land og en muslim fra Norge. Når pressen underbygger et bilde om at det er det samme, bidrar det til et inntrykk av at alle muslimer er like og at alle er potensielle ekstremister.

Det oppleves også som problematisk at muslimer blir stemplet som potensielle terrorister hvis de uttrykker frustrasjon for eksempel over vestlige lands innblanding i stater med muslimsk majoritet. I praksis, påpeker noen av trossamfunnsinformantene, er det vanskelig for muslimer offentlig å gi uttrykk for konservative holdninger. Flere informanter understreker som svært viktig at Vestens krigføring i muslimske land må løftes frem og diskuteres i offentligheten, og at det er et savn i deler av den muslimske befolkningen at denne krigføringen ikke problematiseres. Ifølge en av informantene må politikerne utfordres til å ta denne debatten også for å hindre at ekstremistene får monopol på å kritisere vestlig krigføring. Denne årsaksforklaringen – at manglende aksept for konservative verdier og manglende offentlig avstandstaking er medvirkende årsak til at noen muslimer føler seg stigmatisert og dermed blir sårbare for radikalisering – er kanskje et eksempel på en årsaksforklaring det mangler grunnlag for å møte med konkrete tiltak. Liberale verdier står sterkt i Norge, og støtte til krigføring i autoritære muslimske land presenteres gjerne som en støtte til liberale verdier.

Mulige løsninger på det problemet at muslimer fremstilles som én gruppe og som potensielt voldelige, derimot, er lettere å se. Ifølge en av trossamfunnsinformantene vil et tiltak være at muslimer «går ut i offentligheten og beviser at praktiserende muslimer ikke er radikale». En annen informant påpeker at medier, politikere og andre samfunnsdebattanter ikke ser at en kan være veldig religiøs og veldig god samtidig. Dette er det trossamfunnens ansvar å tydeliggjøre. De etterlyser imidlertid også en mer inkluderende retorikk fra pressens og myndighetenes side. Det oppleves videre som et problem at pressen har et overveiende negativt fokus på

muslimer, og de senere års fokus på ekstremisme har bidratt til dette. Radikalisering og ekstremisme oppleves imidlertid bare å være en av mange negative vinklinger på muslimer. Flere trekker frem at oppslag om muslimer gjerne handler om kriminalitet, manglende arbeidslivsdeltakelse, kvinneundertrykking og så videre. Det finnes flere måter å angripe dette problemet på, som informantene trekker frem. For det første kan både muslimer, politikere og pressefolk anstrenge seg for å finne positive vinklinger på oppslag om muslimer i pressen, for eksempel ved å fokusere på historier om muslimer som har lyktes i samfunnet eller fremheve det positive arbeidet som gjøres i moskeene. Videre etterlyser informanter at det snakkes om innvandrere som en ressurs som Norge trenger, ikke bare som en utgiftspost. En slik tilnærming kan imidlertid bidra til å opprettholde synet på muslimer som en annerledes gruppe som må særbehandles i media: Særbehandling kan stigmatisere, med andre ord. Flere av informantene mener likevel det er nødvendig dersom man skal kunne sne det negative bildet som er skapt av muslimer over mange år.

En alternativ måte er å føre en inkluderende retorikk og fokusere på at alle er på samme lag – unngå å snakke om «oss» og «dem». For eksempel vises det til at man i pressen snakker om «den muslimske verden», som om dette var en annen verden enn den vanlige, som opererer etter andre lover, der folk følger en annen logikk og blir sinte og ekstremistiske for helt andre ting enn i Vesten. Muslimer i Norge opplever at de assosieres med «den muslimske verden», og det gjør at de plasseres i en verden som nordmenn flest ikke kan forstå.

En variant av denne måten, og som står i opposisjon til det å fremheve positive historier om muslimer, er ikke å tematisere religiøs bakgrunn overhodet. En av informantene trekker frem hvordan det i noen tv-programmer har vært muslimer med hijab, men hvor det at de har vært muslimer ikke har vært tatt opp som tema – de deltar utelukkende fordi de har en eller annen kvalifikasjon som kreves for å delta i programmet. Når det at man er muslim ikke tematiseres, oppleves det som en aksept for at det å være muslim er like naturlig som å være ikke-muslim. Men, påpeker en informant, så lenge mange har den antakelsen at ekstremisme og det å være muslim hører sammen, så må man si det eksplisitt, at muslimer gjør noe bra. Man kan ifølge informanten ikke ta det for gitt, anta at det er underforstått, for det er det ikke.

Identitetsarbeid som løsning

Mangel på en trygg og avklart identitet ses på som en radikaliseringsfaktor, og motsatt ses det å etablere en trygg identitet som norsk muslim på som forebyggende. Dette synet deler både trossamfunnsinformanter og informanter fra myndighetene, men trossamfunnsinformantene understreker viktigheten av trygg identitet sterkere enn myndighetsinformantene. På spørsmål om hva som er gode forebyggingstiltak er også «identitetsarbeid» et av forslagene

som raskest kommer opp, og i mange av moskeene jobber de aktivt med dette. De som er mest sårbare for radikalisering, unge og unge voksne, er også i en fase i livet der identiteten for mange er nokså flytende, og der mange er på jakt etter en fast identitet – skal «finne seg selv». Moskeen oppleves av trossamfunnsinformantene som å ha en viktig rolle når det gjelder å gi unge muslimer en trygg norsk-muslimsk identitet. Mange unge muslimer opplever det, ifølge flere av trossamfunnsinformantene, som vanskelig å håndtere det de oppfatter som negative holdninger til egen religiøs praksis – for eksempel er det mange unge kvinner som, ifølge informanter både fra trossamfunn og myndighetssiden, synes det er belastende å måtte forsvare og oppleve kritiske kommentarer og blikk fordi de går med hodeplagg. Videre oppleves det som belastende konstant «å skulle representere en femtedel av verdens befolkning», som en informant uttrykker det. Muslimsk ungdom ønsker, ifølge en annen informant, å bli anerkjent som norsk muslim, men da må de først finne ut av hva det innebærer. Dette er et tema i alle de trossamfunnene vi har intervjuet i. Ifølge en av trossamfunnsinformantene er det, som nevnt i kapittel 4.3, først og fremst de som er født og oppvokst i Norge som sliter med dette: Første generasjons innvandrere har forholdt seg som om de to identitetene, det å være muslim og det å være norsk, ikke kan kombineres. Dette ifølge annengenerasjonsinformanter i denne studien. Kommer du fra Pakistan, så er du en pakistansk muslim som bor i Norge. Men andre og tredje generasjon føler seg mer som nordmenn enn de føler seg som fra landet som foreldrene kom fra. Det innebærer at de må finne ut hva det vil si å være norsk muslim. Dette er noe som tas opp som tema i moskeene. En informant beskriver det slik:

Vi diskuterer om det er forskjell på å være norsk og å være muslim, eller om det er nesten det samme. Det trenger ikke å være en motsetning. Det er fullt mulig å leve med en felles identitet, som norsk muslim. Det er jo mange som gjør det.

Positive forbilder og eksempler på folk som kombinerer de to tilhørighetene i én samlet identitet, er viktig, ifølge flere av trossamfunnsinformantene. I dette identitetsarbeidet inngår også å skille for eksempel mellom hva det innebærer å være konservativ og strengt praktiserende, og hva det innebærer å være radikal. De trossamfunnsinformantene som vi har intervjuet har klart for seg at skillet, slik det også defineres i litteraturen, handler om hvorvidt man aksepterer bruk av vold for å nå religiøse eller ideologiske mål. For noen unge muslimer, sier informantene, er ikke denne avgrensningen mot vold åpenbar, og dermed blir det å etablere en tydelig definisjon av hva det vil si å være en norsk muslim, viktig.

Samtidig opplever mange at det med identitet først og fremst blir aktivisert og tematisert i møte med storsamfunnet. Til daglig tenker man ikke på det. En informant uttrykker det slik:

Å være muslim i Norge? Jeg merker jo ingen ting til det. Jeg bare lever, og de fleste unge lever jo bare livet sitt, helt vanlige liv. Det med identitet og ekstremisme kommer mest frem når man leser aviser. Folk er jo forskjellige, men man blir satt i bås. Nå snakker jeg om hvordan man blir omtalt – som muslim, innvandrere, somalier – som om alle somaliere er én og samme person. Men jeg tenker ikke så mye over det til daglig.

Flere informanter er opptatt av at det å hjelpe unge muslimer til å etablere en trygg, muslimsk, ikke-radikal identitet innebærer alt annet enn å snakke om ekstremisme: En muslimsk identitet utvikles og befestes, ifølge én av informantene, ved å snakke om islam, om hva som står i Koranen og om hva som er god oppførsel og gode holdninger. Det å snakke om krig, terror og sharia oppleves ikke å ha noe med livet i Norge å gjøre.

Også på myndighetssiden er det fokus på identitetsarbeid om forebyggingsfaktor. I en av byene har for eksempel kommunen i samarbeid med en muslimsk paraplyorganisasjon planlagt en konferanse om temaet identitetskrise.

Religiøs opplæring som løsning

«Noen mener islam er årsaken til ekstremisme», sier en informant, «men islam er ikke årsaken, det er løsningen». Dette synet deles av mange av trossamfunnsinformantene. De mener at radikalisering har andre årsaker enn religionen i seg selv, men de anerkjenner at de som er radikalisert bruker islam som argument for å handle slik de gjør, og at ekstremistenes religiøse fortolkning derfor må møtes med religiøse argumenter. I hvilken grad og hvordan dette gjøres, skal vi ta for oss i kapittel 5.2 om tertiærforebyggende tiltak rettet mot folk som allerede er radikalisert. Her skal vi fokusere på religiøs opplæring som primærforebygging. Religiøs opplæring som løsning på radikaliseringsproblemet er et direkte svar på det som oppleves å være en sårbarhetsfaktor for radikalisering, nemlig mangelfull religiøs opplæring. Som vi så i kapittel 4.3 pekte mange informanter på at dårlig religiøs opplæring gjorde unge dårlig rustet til å vurdere ulike tolkninger av hva som er rett religiøs praksis, og dermed sårbare for ekstreme tolkninger. Religiøs forebygging er, ifølge flere informanter, en naturlig konsekvens av islamsk tro og lære. En informant sier det slik:

Vi har fokus på at fredagstalene skal være opplysende, anti-voldelige og fremheve det fredelige budskapet i religionen. Ellers er jo islam som lære, hvis vi skal tolke riktig, i seg selv et godt verktøy [mot radikalisering]. Du skal være et godt menneske mot andre. Så alt vi gjør med utgangspunkt i moskeene bør

og skal være for å bekjempe nettopp radikalisering, for å være brobygger, for å ha et internasjonalt samfunn, respekt og forståelse for andres religion og kultur, det er primært det vi jobber og kjemper for.

En representant for et annet trossamfunn viser til lignende internopplæring i hans/hennes moske, men påpeker at det dreier seg om å gi medlemmene opplæring i «riktig» versjon av islam:

Vi har masse foredrag (...) det går på den moderate linjen av islam. Det går ikke direkte på radikalisering, det går mer på den moderate linjen, at du lærer den moderate linjen og respekt for andre.

Samtidig må religiøs opplæring gi unge muslimer kompetanse til å drive kildekritikk. Flere informanter påpeker at det er viktig å lære unge kildekritikk, slik at de «ikke ukritisk skal tro det andre forteller», som en informant uttrykker det. Radikalisererte personer velger, ifølge flere informanter, et tolkningsrom som passer dem og deres budskap om at vold er et legitimt virkemiddel, og de bruker gjerne løsrevne sitater for å underbygge egen fortolkning. Med en god religiøs oppdragelse og et trent kritisk blikk vil unge muslimer raskt avsløre at slike tolkninger ikke er i tråd med konvensjonell, riktig religiøs fortolkning. Her er imamene viktige autoriteter, og flere av informantene peker på at det å ha godt skolerte imamer er et viktig primærforebyggende tiltak. Flere informanter forteller at det gjennomføres pre-evalueringer og kvalitetssikring av imamene som skal ansettes. I noen moskeer er det også en aktiv diskusjon om hvorvidt det skal stilles som krav at imamen skal snakke norsk. Spesielt en del unge som er født og oppvokst i Norge og som derfor ikke snakker godt arabisk, tar til ordet for dette. Samtidig er flere av informantene opptatt av at imamene skal være åpne for å diskutere hva som er riktig fortolkning, og at det skal være åpning for å drive religionskritikk. Rommet for slik åpen diskusjon oppleves som variabelt i de moskeene vi har intervjuet i.

Religiøs skoling handler også om å ha et bevisst forhold til religionens plass i samfunnet og plass i livet. Noen informanter mener at dette er et tema som med hell kunne vært trukket frem mer i den offentlige debatten, og de peker på at det ikke bare gjelder muslimer, det gjelder også kristne. I flere av moskeene har de hatt samarbeidsmøter med kristne menigheter nettopp om religionens plass i samfunnet. For eksempel har én av moskeene i Oslo hatt temamøter i samarbeid med den lokale kirken der det ble diskutert hva menighetene hadde til felles og hvordan man kan forsvare et religiøst verdisyn i dagens samfunn.

Lederskap og kompetanseutvikling

Lederskap og kompetanse er et av de tiltakene CREST (se kapittel 2) legger vekt på som viktig for sekundærforebygging. Flere av trossamfunnene har iverksatt kompetansehevende tiltak for sine ledere eller andre sentrale tillitspersoner. Disse tiltakene er et svar på et problem, eller en radikaliseringsårsak, som ingen av informantene adresserte direkte, men som ligger implisitt i tiltaket: nemlig at radikalisering kan blomstre fordi autoritetspersoner som har mulighet til å forebygge ikke er oppmerksom på problemet, ikke anerkjenner problemet eller ikke vet hvordan de skal møte det. Et eksempel på et slikt oppmerksomhets- og kompetanseskapende tiltak blant ledere i moskeene er imamopplæringsprogrammet gjennomført som et samarbeid mellom Bergen kommune og ledere ved moskeer i Bergen. Kommunen beskriver samarbeidet som «et ledd i arbeidet med forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme», med 19 imamer og styremedlemmer fra fire moskeer i kommunen (Bergen kommune 2016). Forskere fra Universitetet i Bergen foreleste om radikalisering og voldelig ekstremisme, med planlagte ytterligere forelesninger innen religionsdialog, ytringsfrihet og familierådgiving (ibid). Også i de andre byene er det satt fokus på å øke kunnskapen om ekstremisme. I en av moskeene i Oslo inviterte de en professor med ekstremisme som spesialfelt til moskeen for nettopp å belyse temaet. Flere informanter forteller om hvordan ekstremisme før 9/11 var et praktisk talt ikke-eksisterende fenomen, og også hvordan fokuset økte i omfang etter at konflikten i Syria startet.

I en av byene har de arrangert kurs i moskeene som har som formål å sette lokale tillitspersoner i stand til å bli ledere i sitt eget miljø. Et slikt kurs ble etterspurt av moskeen. Den offentlige kursholderen oppsummerer denne kursingen slik:

[Institusjonen] tilbyr et kurs for rollemodeller for det somaliske miljøet, og det er på kveldstid, der de har spurt '[k]an vi tilby noe innen vold, dialog, konflikthåndtering, for vi trenger den kompetansen innad i miljøet, for hvis vi skal stå sammen i krigen mot Al Shabaab, og krigen mot terrorisme, eller jihadisme, så trenger vi først og fremst å stå sammen som et somalisk folk'. Og det er veldig interessant, for tilbyr vi dem grunnleggende fenomen-/prosessforståelse, vi har dialog rundt vold som fenomen, ulike typer dialog og konflikthåndtering, tverrfaglig konflikthåndtering, og så skal de evne å videreføre dette på somalisk.

I Oslo har de etablert et lederkurs som kalles «Dialogpilotene». Her sitter både muslimske og kristne menigheter, samt Humanetisk forbund, i styret. Utdanningsløpet tar sikte på å utdanne ungdomsledere til å føre dialog på skoler og ungdomsskoler, blant ungdom.

Kort sagt bidrar trossamfunnene til forebygging gjennom tiltak ment å ruste ledere til å kunne innta en aktiv rolle i dette arbeidet. På den ene siden

kan dette sies å være et eksempel på primærforebygging, da lederutdanningen overordnet skal bidra til trossamfunnenes evne til å opptre primærforebyggende. På den andre siden skal de interne lederne gjøres motstandsdyktig mot radikalisering, både egen og andres. Dette målrettede preget ved tiltaket er typisk for sekundærforebygging.

Samarbeid og dialog som løsning

Et annet sekundærforebyggende tiltak foreslått av CREST er samarbeid og dialog. Mangel på samarbeid ses ikke på som en årsak til radikalisering, men godt samarbeid omtales av informanter både fra trossamfunnene og myndighetene som en forutsetning for å få til god forebygging – blant annet fordi samarbeid og dialog kan bidra til at aktørene i feltet får etablert en felles problemforståelse. Mye av forebyggingsinnsatsen i trossamfunnene skjer i samarbeid med andre, både offentlige myndigheter og tilgrensende organisasjoner. Eksempelene på kompetanseheving blant muslimske ledere i samarbeid med offentlige institusjoner viser i seg selv dette. Men samarbeidet strekker seg vidt utover lederutdanning. Det finnes i de tre kommunene en rekke samarbeidsprosjekter ment å opplyse internt i trossamfunnet og å øke kontakten og tilliten mellom trossamfunnene og lokalsamfunnet.

I Bergen ble kommunen i samarbeid med lokale somaliske organisasjoner bevilget 250 000 kroner av IMDIs forebyggingsmidler til prosjektet «Møteplasser og dialog med somaliske miljøer i Bergen» (Regjeringen 2015). Ifølge en kommunalt ansatt involvert i prosjektet brukes midlene på ulike typer møtevirksomhet hvor foredrag og dialog om radikalisering, forebygging og tilgrensende tematikker står i sentrum. Prosjektmidlene brukes, ifølge informanten, «på møter med somaliere, å hente inn ressurspersoner som holder foredrag, ha ulike konferanser og forsamlinger, hente inn folk fra rundt om kring». Informanten beskriver hva et foredrag typisk kan omhandle:

[Å] presentere mot-narrativer til det som er retorikken og diskursen til Al Shabaab, eller de som ønsker å bruke politisk vold til å fremme sine mål. Vi tar også opp andre tema som for eksempel dette med familievold.

Informanten beskriver rollefordeling i prosjektet slik: «[hvem foredragsholderne er] bestemmer de. Det er viktig for oss at det er deres prosjekt, og så at vi har kontroll med det som skjer». Informanten gir et eksempel på et av tiltakene:

[V]i hadde to store samlinger på skolen, med over 100 deltakere. (...) snakket om islam og terror, islam og radikalisering, familierollen og den type tema, og da er det jo autoritetspersoner i det somaliske miljøet i Europa, blant annet en riksdagsrepresentant fra Moderaterna som snakket, litt forskjellige personer som har respekt og autoritet. Jeg vet jo ikke akkurat hva de har sagt, de snak-

ker jo somalisk, men vi er enige om spillereglene i et demokratisk samfunn, og så snakker de ut fra det, men det er jo konservative, religiøse personer.

En av de somaliske samarbeidspartnerne for kommunen fremhever at samarbeidet har vært særlig viktig fordi det gir organisasjonen han/hun representerer bedre økonomiske rammer for å jobbe forebyggende. Informanten sier han/hun har jobbet privat og på eget initiativ med forebyggingsarbeid i årevis, men at prosjektmidlene har gjort det mulig å oppskalere innsatsen, at de utvider nettverket til å inkludere flere miljøer, samt etater i kommunen, og at det er lettere å trekke folk når de har midler til for eksempel å leie egnede lokaler.

Flere av informantene fra offentlig sektor rapporterer at det er vanlig at offentlige myndigheter får spørsmål om å bidra på trossamfunnens tilstelninger, for eksempel for å holde foredrag på en temadag eller en konferanse. De opplever at trossamfunnene etterspør deres kompetanse, men at de ikke alltid har kapasitet til å si ja. Generelt er inntrykket at trossamfunnene ser det offentlige som en viktig partner når det gjelder tematikker de ønsker å ha et fokus på, inkludert forebyggingsarbeid. I en del tilfeller er også representanter for andre organisasjoner, for eksempel Kirken, involvert i felles arrangementer. I Stavanger har for eksempel kommunen samarbeidet med den muslimske fellesorganisasjonen Muslimsk fellesråd i Rogaland (MFR) og Kirkelig dialogsenter om et større idrettsarrangement samt en planlagt konferanse – begge arrangementene ment å fremme integrasjon generelt. Idrettsarrangementet var et typisk brobyggingsarrangement, der invitasjon ikke bare gikk til moskéungdom, men til ungdom generelt.

Trossamfunnene har også pågående samarbeid med politiet og PST, primært for å opprette en generell dialog og å ha en informasjonskanal partene imellom som kan skape gjensidig tillit og danne grunnlag for samarbeid. Ifølge en politirepresentant i én av byene har disse dialogmøtene skjedd både på politistasjonen og i moskeen. En annen informant fra politiet beskriver samarbeidet slik:

Begge parter er for så vidt opptatt med å skape kontaktpunkter mellom vår etat og det muslimske lederskapet. At det er en kort vei, at det er direkte – hvis styret i [trossamfunnet] ønsker kontakt så vet de hvem de skal ringe til. ... rent konkret har vi ikke utarbeidet noen felles strategi eller planer. Det er mer på dialog og få opplysninger fra hverandre og eventuelt rydde opp i episoder som har vært. Det er det som har vært fokuset.

Flere trossamfunnsrepresentanter har også tatt initiativ til slikt samarbeid. En representant forteller:

[Trossamfunnet] kontaktet PST i fjor, vi sendte et brev til PST der vi ba om et møte og hadde møte med hele ledelsen i PST [i regionen], og hovedgrunnen vår for å be om møtet var å finne ut 'Hvor ligger vi an, og hva skjer hvis en eller annen hendelse skjer i [fylket] med tanke på muslimene'.

Dialogfora

Lid m.fl. (2016) beskriver hvordan dialogfora som involverer representanter fra moskeer, kommunen, kristne menigheter og politiet fungerer i fem norske byer. Slike dialogfora – under litt ulike navn – finnes også i kommunene i denne studien, og erfaringene informantene rapporterer om likner dem som ble beskrevet i Lid m.fl. sin studie. Dialogforaene er i våre casekommuner opprettet av myndighetene (kommune eller bydel), og de arrangerer jevnlig møter med representanter for de ovennevnte instansene. Akkurat hvilke organisasjoner som deltar varierer mellom kommunene. Dialogforaenes viktigste funksjon er at de gir myndigheter og trossamfunn en anledning til å bli kjent og bygge gjensidig tillit til hverandre. Denne tilliten blir, ifølge informanter fra begge leire, et reservoar man kan trekke på dersom en vanskelig situasjon skulle oppstå – for eksempel hvis det oppstår mistanke om at et trossamfunnsmedlem er blitt radikalisert. Trossamfunnsinformantene fremhever det som positivt at representanter for Kirken er med i slike dialogfora, fordi det gjør det mulig og naturlig å snakke med utgangspunkt i religiøse overveielser – det gjør at religiøse argumenter og religiøse løsninger har en plass i dialogen. Flere av foraene er opprettet spesielt for å adressere radikaliserings som tema. Sett fra trossamfunnsrepresentantenes side fungerer imidlertid dialogforaene bedre når det fokuseres bredt på en rekke felter moskeene opplever som relevante, og det ikke stirres enøyd på radikaliserings. Dette er i tråd med det Lid m.fl. (2016) finner i sin studie. Trossamfunnene opplever, som vi også skal se i neste delkapittel, at myndighetene er opptatt av dem primært som et problem. Trossamfunnene ønsker seg imidlertid en anerkjennelse av alt de står for – de ønsker ikke bare å få oppmerksomhet knyttet til ekstremisme. Radikaliserings og ekstremisme oppleves dessuten av trossamfunnene som et marginalt problem i forhold til andre ting de sliter med. Derfor fremheves det som viktig at trossamfunnene kan være med å bestemme hvilke temaer som skal diskuteres, og at kommunen er villig til å ta tak i det de kommer med.

Lid m.fl. (2016) peker på at det tar tid å bygge en relasjon som gjør at man skal tørre å snakke om det som bekymrer en. Radikaliserings er et vanskelig tema, og tilliten som kreves for å kunne snakke åpent om det kan ikke bygges når situasjonen først har oppstått. Dialogforum er dermed ikke noe straks-tiltak (ibid). Erfaringene med slike dialoginitiativer er i all hovedsak gode i våre tre casekommuner, og spesielt kommuneinformantene fremhever dem som arenaer der de kan komme i kontakt med muslimske trossamfunn og ta opp radikaliserings som tema. Knyttet til dette er det naturlig å trekke frem

betydningen av tillit generelt. En informant viser til hvordan vedkommende ble støttet av kommuneansatte etter å ha blitt kritisert offentlig. Dette bidro til at vedkommende og miljøet vedkommende tilhørte, fikk stor tillit til folk i kommunen, som i sin tur bedret mulighetene for samarbeid. Det finnes flere slike fortellinger i intervjumaterialet, om hvordan det oppleves å bli vist tillit fra myndighetene. Gitt at mange muslimer føler seg stigmatisert og mistenkt blir denne tilliten ekstra viktig.

Handlingsplan

Et annet fremtredende eksempel på samarbeidet mellom trossamfunn og det offentlige er involveringen av trossamfunn i utformingen av kommunal handlingsplan for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Flere av trossamfunnsrepresentantene forteller hvordan de har blitt invitert inn for å delta i utformingen av den lokale handlingsplanen, og at de opplever dette som svært positivt. De som har erfaring med dette, slik som denne informanten, har vurdert samarbeidet som reelt og balansert. Vedkommende forklarer blant annet hvordan moskeens betingelser ble lagt til grunn:

(...) så sa vi på eget initiativ klart og tydelig at hvis vi skal akseptere/være med på en handlingsplan så ønsker vi å være med i startfasen, at dere ikke lager en handlingsplan og så viderekommunerer den til oss og vi ikke kjenner oss igjen i den. Det var ingen problemer med det, så startet den dialogen da ved å ha et møte med [den kommunale representanten], litt info om hva er det vi ser for oss av tiltak blant annet i forhold til kompetanseheving, ulike tiltak som kommunen kan gjøre.

Utover samarbeidet med det offentlige, samarbeider trossamfunnene også med tilgrensende organisasjoner. I ett trossamfunn beskriver en informant tiltak som kan oppsummeres som forebyggende opplysningssamarbeid i regi av vedkommendes moské og Islamsk Råd Norge (IRN). Trossamfunnsinformantene opplyser også at de samarbeider med blant andre Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn (STL), men det er uklart for oss i hvilken grad forebygging av radikaliserings har vært et tema for dette forumet. Det har ikke lyktes oss å få intervjuavtaler med STL-representanter.

Ønske: samarbeid om andre ting enn radikaliserings

I myndighetenes virkemiddelpakke er det å få til fokuserte seminarer eller temasamlinger med radikaliserings som tema, sentralt. Som vist over er myndighetene selv stort sett fornøyde med samarbeid med moskeene om slike tema, og de fleste trossamfunnsrepresentantene ser også mange positive sider ved dette samarbeidet. Fra en stor del av trossamfunnsinformantene, spesielt de unge, kommer det likevel et resignert hjertesukk når forebygging av radikaliserings tas opp som tema i intervjuene. De forstår at myndighetene vil

sette fokus på radikalisering, de anerkjenner at det er et problem, men de opplever at det er noen problemer knyttet til myndighetenes tilnærming til temaet. For det første mener flere informanter at det direkte fokuset på radikalisering ikke treffer fordi det er rettet mot feil målgruppe. For det andre mener mange at direkte fokus på radikalisering ikke er det som trengs for å forebygge radikalisering blant vanlig muslimsk ungdom, og for det tredje opplever mange at dette direkte og spissede fokuset virker stigmatiserende og dermed potensielt mot sin hensikt. Mange informanter uttrykker også at de er lei av fokuset på radikalisering: Det oppleves som en trend alle kaster seg på, og det oppleves som irrelevant i forhold til andre temaer unge muslimer er opptatt av. «Det er utrolig mye fokus på radikalisering, det er konferanser nesten hver uke», sier en informant, mens en annen forteller at: «Så har vi hatt seminar om ekstremisme, som jeg personlig er veldig lei av». En tredje informant mener ungdommen han har ansvar for i sin moské også er lei av temaet. Informanten forteller at da de søkte støtte fra kommunen var én av forutsetningene for innvilgning at noen av de arrangementene de hadde, måtte handle om radikalisering:

Da merket vi litt at ungdommen var litt lei, det var sånn, kan vi ikke bare arrangere en hyttetur! De vil fokusere på religionen sin uten å måtte snakke om radikalisering

En hovedinnvending mot det strukturerte samarbeidet mellom myndigheter og trossamfunn om ekstremisme er altså at tiltakene ikke er tilpasset målgruppen. Ifølge flertallet av trossamfunnsinformanter står de som møter opp på slike seminarer ikke på noen måte i fare for å bli radikalisert – på allmenne arrangementer kommer gjerne godt voksne, på arrangementer rettet mot ungdom kommer gjerne de best tilpassede ungdommene. Er du i faresonen, kommer du ikke på disse arrangementene, mener flere av informantene. De som deltar er unge som er med i moskeen, som har jobb, går på skole, og dem trenger man ikke være bekymret for. Verdien av å opplyse ikke-sårbare muslimer om faren for radikalisering er, ifølge de samme informantene, ikke stor nok til å forsvare alle ressursene man bruker på slike tilstelninger. Forslaget fra flere informanter er at man bør relokalisere ressursene og heller arbeide spisst mot dem som er i faresonen. En informant beskriver radikaliseringstiltakene som myndighetene initierer som å skyte med hagle, og flere informanter fokuserer på det de opplever som manglende sikte. En referanse som går igjen hos flere er et sitat fra Barak Obama, der han delvis legger skylden på USA for IS' fremvekst:

Isis is a direct outgrowth of al-Qaeda in Iraq that grew out of our invasion. Which is an example of unintended consequences. Which is why we should generally aim before we shoot (Barak Obama, March 2015)

Ifølge Obama er IS altså en uintendert konsekvens av USAs invasjon i Irak, og et eksempel på at man ikke siktet riktig før man skjøt. Dette mener flere av informantene at også kjennetegner det norske forebyggingsarbeidet.

For å forebygge blant vanlig muslimsk ungdom som ikke er direkte i faresonen, ligger løsningen, ifølge trossamfunnsinformantene, i å adressere problemer beskrevet i kapittel 4: Å hindre utenforskap, komme stigmatiseringen til livs, jobbe med identitet og gi unge en god religiøs opplæring. De unge trossamfunnsinformantene ønsker seg mer ressurser til slik primærforebygging.

Det utstrakte fokuset på ekstremisme fra myndighetenes side, i relasjonen med trossamfunnene, bidrar ifølge informantene ofte til å øke problemet heller enn å redusere det, fordi det fører til stigmatisering, som fører til utenforskap, som igjen gjør folk sårbare for radikaliserings. Ifølge flere av informantene kan det derfor være direkte skadelig å jobbe bredt med direkte forebygging, fordi det gjør at helt vanlige muslimer føler seg pekt på, mistenkeliggjort og stemplet. Når man blir sett på som en trussel får man automatisk piggene ut, sier en informant. Dette kan i sin tur føre til at man tar avstand fra det norske fellesskapet fordi man føler seg mistenkeliggjort og ekskludert, og at man dermed blir mer mottakelig for det fellesskapet som ekstremistene tilbyr. En annen informant opplever at myndighetene gjennom ekstremismeseminarer kommuniserer at det er muslimene som har ansvar for å «fikse» ekstremismeproblemet, og at det er et rent muslimsk problem. Dette oppleves som urettferdig fordi, som informanten sier, hvorfor skal jeg ta ansvar for terrorister? Det oppleves som stigmatiserende at myndighetene ikke tar for gitt at vanlige muslimer er imot terror og voldelige handlinger. Man må ha spisset innsats mot de få som er radikalisererte, sier en informant, ikke beskyldte en hel befolkning ved å invitere stort og bredt. Ifølge denne informanten er det som om myndighetene ved å invitere slik sier: Kom og bli avradikalisert! Også til dem som allerede tar sterk avstand fra ekstremistiske holdninger.

Et par av informantene sier også at når de søker offentlige midler for integreringstiltak, så prøver de å unngå midler der det er krav om at det man gjør må handle om radikaliserings. En av disse informantene mener direkte antiradikaliseringsarbeid frastøter ikke-radikal ungdom, nettopp fordi de føler seg pekt på.

Oppsummert viser ovennevnte eksempler at trossamfunn har et relativt utstrakt samarbeid med både offentlige myndigheter og andre trossamfunn, og i noen grad med andre sivilsamfunnsorganisasjoner. Generelt fremstår samarbeidet som både primær- og sekundærforebyggende. Mange tiltak er ment å virke integrerende, altså primærforebyggende. Samtidig er målgruppen fortrinnsvis ungdom med minoritetsbakgrunn, og tiltak rettet mot denne gruppen er ofte utformet på en måte som gjør at de er ment å fungere sekundærforebyggende – ut fra en antakelse om at individer fra denne

gruppen er sårbare for å komme inn i radikaliseringsstunellen. Det skilles ikke fra myndighetenes side eksplisitt mellom tiltak som skal forebygge i hele befolkningen, og tiltak som skal forebygge blant muslimer. Dersom myndighetene gjør et slikt skille selv, så oppfattes ikke dette ordentlig i trossamfunnene. Som vi har sett oppleves en del av tiltakene som kanskje fra myndighetenes side er ment å være primærforebyggende, som stigmatiserende, fordi man i trossamfunnene opplever at det gjøres en antakelse om at alle muslimer er spesielt utsatt for å bli radikalisert.

Samarbeidet mellom myndigheter og trossamfunn peker på en annen utfordring også: Trossamfunnene ønsker myndighetenes hjelp til å forebygge, men de ønsker ikke alltid å gjøre det ut fra myndighetenes forståelse av hva som er årsakene til problemet. Når de inngår i samarbeid med myndighetene og må iverksette tiltak på myndighetenes premisser, så mister de noe av den autonomien som kjennetegner trossamfunn som sivilsamfunnsorganisasjoner. Det legger dermed en spenning innbakt i samarbeidet.

5.2 Tertiærforebyggende tiltak

Tertiærforebygging handler om å avradikalisere allerede radikaliserede individer. Intervjuene i denne studien gir langt mindre informasjon om slike tiltak enn om de primær- og sekundærforebyggende, antakelig av den enkle grunn at det er nokså få fullstendig radikaliserede personer – det potensielle problemet er per dato mye større enn det reelle problemet. Noe erfaring har likevel både trossamfunnsinformanter og myndighetsinformanter, spesielt i Oslo, med radikaliserede individer, og i dette kapitlet beskriver vi hvordan trossamfunnene vi har intervjuet i har arbeidet for å avradikalisere allerede radikaliserede personer.

Bjørge (2015) kategoriserer som nevnt de radikaliserede i fire ulike grupper: ideologiske aktivister, medløpere, eventyrlystne og sosialt frustrerte. Trossamfunnsinformantene beskriver nettopp disse trekkene, i litt ulik kombinasjon, hos radikaliserede, og tiltakene de foreslår for å avradikalisere er også rettet inn mot å møte de ulike motivasjonene som er karakteristisk for hver gruppe: De beskriver hvordan de forsøker å argumentere teologisk med de ideologiske aktivistene; tilby et alternativt fellesskap å være lojal mot til dem Bjørge kanskje ville kalt medløperne; arrangere (i hvert fall delvis) actionpregede begivenheter for dem som trenger spenning og bidra til å skaffe arbeid og en trygg hverdagssituasjon for de sosialt frustrerte. I dette kapitlet vil vi fokusere på de to førstnevnte tiltakene: Religiøs argumentasjon og det å tilby et alternativt fellesskap. Først vil vi imidlertid beskrive hvordan informanter i noen av trossamfunnene beskriver at det går frem når noen i deres menighet mistenkes for å ha blitt radikalisert.

Identifisere og konfrontere

I de moskeene vi har intervjuet i rapporterer de at de vil ta tak i radikalisererte personer dersom de oppdager at radikalisering har foregått. Om lag halvparten av trossamfunnsinformantene har erfaring med radikalisererte personer i sin menighet. For å kunne ta tak i problemet må det først identifiseres, og de fleste trossamfunnsinformantene, også de som ikke har erfaring med radikalisererte, har høy bevissthet om atferd som indikerer at et individ er i ferd med å radikaliseres: Varsellampene begynner særlig å blinke når personer anklager andre muslimer for ikke å praktisere strengt nok eller være vantro. Terskelen for å anklage noen for å være vantro er høy i islam, men blant radikalisererte er det nokså vanlig å komme med denne anklagen. Andre tegn er at individer begynner å snakke hatefullt om ikke-muslimer eller liberale muslimer, at de applauderer terrorangrep i sosiale medier, og at de skifter vennekrets. Videre er det også et mulig tegn når folk slutter å komme i moskeen. At folk slutter å komme gjør det vanskelig å drive antiradikaliseringarbeid, fordi det naturlige kontaktpunktet som fantes forsvinner. Flere informanter er opptatt av nettopp dette: En kan ikke tvinge folk til å komme til moskeen, og de som er ekstreme kommer gjerne ikke. Da kan ikke moskeene gjøre så mye.

I det begrensede utvalget av moskeer vi har intervjuet i er det stor variasjon i hva moskeen gjør og hvem i moskeen som gjør noe dersom noen er blitt identifisert som eller mistenkt for å være radikaliserert. I flere moskeer forteller de at temaet er blitt adressert kollektivt som en følge av at radikaliserende tendenser er blitt identifisert, i fredagsbønnen eller i spesielle foredrag. I en av moskeene har dette ført til krass ordveksling mellom en gruppe radikalisererte og imamen. I etterkant hadde de i denne moskeen en diskusjon om hvordan de skulle forholde seg til de radikale, og imamen tok til ordet for å høre dem ut og la dem komme med det de hadde på hjertet. I den samme moskeen hadde styret en samtale med en radikaliserert gruppering hvor de radikalisererte ble ønsket velkommen for å be i moskeen, men ble bedt om ikke å ha møter der. Dette medførte at de sluttet å komme, og problemet forsvant dermed – fra denne menigheten.

Videre rapporterer flere informanter at lederskikkelser i moskeen, imamen eller andre, har hatt samtaler med radikalisererte individer for å prøve å argumentere dem bort fra ekstremismen. Slike samtaler ble det også rapportert om at foregikk i de fem kommunene som ble studert i prosjektet til Lid m.fl. (2016). I hvilken grad slike samtaler er vellykket avhenger, ifølge informantene, av hvor langt inne i radikaliseringsstunellen disse personene er. Det finnes erfaringer både med at man har klart å snakke folk ut av et videre løp og at man ikke har lyktes.

En tredje mulighet for moskeene, er å varsle myndighetene. Dette rapporterte informanter i studien til Lid og kolleger at de nødvendig gjorde. Blant våre informanter var det ingen som oppga at det hadde skjedd i deres moské,

men i studien til Lid og kolleger (2016) rapporterte flere trossamfunnsinformanter at det skjedde som en siste utvei, dersom man var svært bekymret og ikke klart å oppnå kontakt eller komme noen vei med den det gjaldt. Myndighetene ønsker selvfølgelig at moskeene skal varsle. Kontakten med lokalt politi og kommunen eller bydelen, gjerne ved SLT-koordinator, er nokså tett i en del moskeer. Det innebærer at myndighetspersoner lettere fanger det opp dersom individer er i ferd med å bli radikalisert, og at direkte varsling dermed ikke blir nødvendig. Myndighetenes varsler- og kontrollrolle byr på problemer for tillitsrelasjonen mellom myndigheter og trossamfunn. Dette ble beskrevet i Lid m.fl. (2016), og informanter i vår studie rapporterer om det samme: Dersom politi eller andre myndighetspersoner som er tett på moskeen har en for tydelig varslerrolle vil folk holde tilbake i kommunikasjonen med dem.

Moskétilhørighet i seg selv kan fungere som kontrollmekanisme. En av myndighetsinformantene påpeker at inkludering eller integrering kan være et første trinn i tertiærforebygging, på den måten at hvis man jobber aktivt med inkludering, så får man inkludert de som lar seg inkludere. De som da likevel står utenfor, som ikke lar seg inkludere, de kan man bekymre seg for og rette inn spesielle tiltak mot.

Religiøs tilbakevisning

Religiøs tilbakevisning av radikale argumenter er en forebyggingsstrategi som trossamfunnene beskriver at brukes. Det gjøres forsøk på å argumentere teologisk med dem som er blitt radikalisert, og trossamfunnsinformantene mener at dette er én av moskeens viktige oppgaver. Spesielt er imamens rolle sentral. De som allerede har blitt ekstreme har som regel også blitt teologisk overbevist om at deres handlinger kan rettfærdiggjøres. Flere av trossamfunnsinformantene mener at de eneste som har sjanse til å komme i noen som helst virkningsfull dialog med allerede radikaliserede individer, er religiøse ledere, og fortrinnsvis konservative religiøse ledere. Dette fordi disse har legitimitet og troverdighet når det gjelder teksttolkning. Flere av informantene understreker at hvis man bekjemper dem fra et sekulært eller liberalt ståsted, vil man ikke bli lyttet til. Håpet er at hvis man er veldig sterk på islamske kilder og argumenterer ved bruk av disse, så vil noen se at de har tatt feil. Én av informantene trekker frem at det er viktig ikke å ha en nedlatende holdning når man tar opp dette, men å være spørrende og åpen.

Å debattere teologisk med de som er blitt radikalisert, anses i alle tilfeller som vanskelig. Delvis fordi de har sine egne lærde (som de kanskje har kommet i kontakt med på nettet) som de støtter seg på, men mest, tror flere av informantene, fordi de er blitt radikalisert av andre grunner enn de teologiske. Da vil ikke religiøse argumenter spille noen stor rolle, fordi det ikke først og fremst er religiøse, men andre faktorer, som holder dem i det ekstremistiske. Én informant uttrykker det slik:

De er inne i det hundre prosent på grunn av brorskapet, vennskapet – det er vanskelig å omvende dem teologisk.

Noen av informantene mener at man også må bekjempe ekstremismen teologisk i offentligheten: Gå ut i media og vise hva islam står for og hvordan man kan bruke tekstene til å bekjempe ekstremisme.

Tilby fellesskap og tilhørighet

En annen måte å drive tertiærforebygging på som trossamfunnsinformantene mener at moskeen kan gjøre, er å tilby de radikale individene et fellesskap i moskeen. Mange av de radikalisererte har ikke noe nettverk, de har ingen god tilknytning i moskeene, ifølge informantene. De er ofte ekskludert, og blir trukket mot ekstremistiske fellesskap fordi disse tilbyr et sted å høre til, et brorskap. Det moskeene kan gjøre er å tilby en god alternativ tilhørighet, få dem med i et etablert fellesskap der man, som en informant uttrykker det, sakte men sikkert kan finne ut hva det innebærer å være en god muslim. Selv om man ikke er enig i alt moskeen står for, vil det, når man føler seg som en del av et fellesskap, være vanskeligere å oppføre seg dårlig og komme med ekstreme ytringer. Dessuten vil man få teologisk motstand. Utenfor moskeen kan man «lete etter folk med liknende meninger og unngå ordentlig motstand». Teologisk oppdragelse er altså en mulig effekt av det å tilby radikalisererte et fellesskap og tilhørighet i en etablert moské.

En annen effekt er det én av informantene kaller «den menneskelige siden ved inkludering». Det handler om at det gir en positiv følelse å høre til, som kan bidra til å minske det hatet og det sinnet som mange ekstremister opplever å ha til samfunnet. For disse personene er det viktig at moskeen har døren på gløtt, påpeker flere av informantene. Dette er, som én informant uttrykker det, folk som det ikke er så mange åpne dører for, de har få moskeer å gå til, få jobbmuligheter, de er utenfor over alt. Da er det ekstra viktig at moskeen er åpen for dem. De radikale grupperingene tilbyr tid, omsorg og tilhørighet, sier en annen informant. Det kreves at moskeene har ressurser til å matche det. En innvending mot å holde døren åpen, er selvfølgelig at radikalisererte individer som får innpass i moskeen kanskje ikke avradikaliseres, men tvert imot bidrar til å radikaliserer også andre medlemmer.

Konklusjon – tiltak

Styrke inkludering, hindre utenforskap og bidra til at unge muslimer får etablert en trygg og helhetlig identitet som norske muslimer er av tiltakene både myndigheter og trossamfunnsinformanter mener er forebyggende. Disse tiltakene vil, ifølge informantene, virke forebyggende overfor personer i alle trinn i radikaliseringsspiralen. Viktig er det også at man kombinerer ulike tiltak, særlig overfor dem som er i faresonen: Det holder ikke å være godt teologisk

skolert, folk trenger også et sted å høre til, en jobb og de trenger å føle seg som en del av det store fellesskapet. Dette kan trossamfunn og myndigheter få til i samarbeid. Dette samarbeidet byr imidlertid på noen utfordringer, som vi har vært inne på. En av utfordringene er å skape en felles problemforståelse. En annen utfordring er at trossamfunnene må gi fra seg noe av sin autonomi dersom de skal motta støtte fra myndighetene. Tilsvarende må myndighetene være villige til å gi fra seg noe av styringsmulighetene og åpne opp for alternative måter å arbeide på og å forstå hva problemet handler om på, dersom de skal klare å ta ut det forebyggingspotensialet som ligger i å samarbeide godt med moskeene. Dette er utfordringer vi skal diskutere i det neste, avsluttende kapitlet.

Konklusjon og diskusjon

Trossamfunnene som har inngått i denne studien har hatt fokus på radikaliserings og voldelig ekstremisme. I noen trossamfunn har mye oppmerksomhet vært rettet mot temaet, i andre har problemet blitt anerkjent, men blitt oppfattet som lite relevant for egne trossamfunnsmedlemmer. Vi vet ikke om de holdningene vi har avdekket, til problemets omfang og alvorlighet, er representative for andre norske moskeer. Vi har imidlertid fanget opp en viss bredde både når det gjelder grad av bekymring, syn på hva som er årsakene til radikaliserings og voldelig ekstremisme, hvilket ansvar trossamfunnene opplever at de har for å løse dette problemet, tanker om hvordan de kan hindre folk i å bli radikalisert og hva som faktisk gjøres både for å hindre folk i å bli radikalisert og for å avradikaliseres. Vi har også avdekket at disse trossamfunnene i nokså stor grad har sammenfallende syn på hva som er årsakene til radikaliserings og voldelig ekstremisme og hvordan man skal jobbe for å hindre det, og at dette synet på mange, men ikke alle måter, gjenspeiles i myndighetenes oppfatning av årsaker til radikaliserings. Vi har sett at det foregår et utstrakt samarbeid mellom moskeer og offentlige myndigheter om temaet radikaliserings, men at vurderingen av hensiktsmessigheten i dette arbeidet varierer en del. Rapporten fanger opp noe av bredden i antiradikaliseringsarbeidet som foregår i norske kommuner og hvilken rolle moskeene kan spille og spiller i dette arbeidet. Det virker rimelig å tro at det forebyggingsarbeidet som beskrives og de holdningene til radikaliserings og voldelig ekstremisme som fenomen som våre informanter gir uttrykk for, også finnes i trossamfunn vi ikke har undersøkt. Det virker samtidig rimelig å anta at vi ikke har dekket hele bredden i tiltak og holdninger, og funnene fra denne studien kan derfor ikke uten videre generaliseres til å gjelde alle trossamfunn. Rapporten gir likevel et innblikk i langs hvilke linjer et utvalg trossamfunn og et utvalg offentlig ansatte tenker om og tilnærmer seg arbeidet med å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme. Det gir også et innblikk i hvordan de relevante aktørene i feltet vurderer hensiktsmessigheten i ulike tiltak og hvilke tiltak de eventuelt savner.

I dette konklusjonskapitlet vil vi først oppsummere de viktigste funnene fra analysen (6.1). Deretter vil vi peke på hvilke forhold henholdsvis trossamfunn og myndigheter opplever at hemmer og fremmer godt forebyggingsarbeid, og spesielt vil vi diskutere utfordringer knyttet til problemforståelse, altså forståelse av hva fenomenet består i og hvorfor det er oppstått. Her vil vi diskutere både utfordringer knyttet til mangelfull problemanalyse og knyttet til at sentrale aktører har avvikende problemforståelse (6.2). På bakgrunn av denne analysen vil vi sirkle inn de forebyggingsiltakene og måtene å jobbe forebyggende på som informantene i denne studien peker ut som mest hensiktsmessige (6.3).

6.1 Hva er trossamfunnenes rolle i arbeidet med forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme?

Alle informantene i denne studien anerkjenner at radikalisering og voldelig ekstremisme er en utfordring, men hvor stor de mener utfordringen er, varierer. Informanter fra politi og kommune er nokså samstemte i at radikalisering er et problem som per nå ikke er veldig utbredt, men som kan komme til å øke i omfang, og som man må ha beredskap for å møte. Blant trossamfunnsinformantene varierer vurderingen mer med hensyn til problemets omfang: Mens noen mener problemet er nærmest ikke-eksisterende, har andre personlig erfaring med radikaliserede individer i sin menighet. Blant våre informanter mener imidlertid alle at radikalisering i seg selv er et problem, og et problem man må ta på alvor. De fleste trossamfunnsinformantene understreker likevel at radikalisering er et marginalt fenomen og et marginalt problem sammenliknet med en del andre utfordringer norske muslimer sliter med.

I hvilken grad trossamfunn har et ansvar for å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme og på hvilken måte de har et ansvar, er ikke informantene i denne studien helt enige om. Blant myndighetsinformantene legges det vekt på at trossamfunnene er viktige samarbeidspartnere, fordi de er i kontakt med dem som står i faresonen for å bli radikalisert. Det er ikke alltid tilfelle, peker flere av trossamfunnsrepresentantene på, fordi de som blir radikalisert gjerne slutter å komme i moskeen. Utover dette mener alle trossamfunnsrepresentanter at moskeene har et spesielt forebyggingsansvar knyttet til å gi medlemmene en god religiøs opplæring, og at dette er en av de viktigste måtene å forebygge på: God forståelse av hva som er rett religiøs fortolkning og rett praksis gjør folk motstandsdyktige mot ekstremistisk retorikk. Flere trossamfunnsinformanter mener også at moskeen er viktig når det gjelder å hindre utenforskap. Andre trossamfunnsinformanter mener at her har ikke moskeene noe spesielt ansvar. Som vi har sett tar likevel mange moskeer et ansvar for å motivere medlemmer til å ta utdanning og komme seg

inn i arbeidslivet – aktiviteter som bidrar til inklusjon i samfunnet og hindrer utenforskap. Informantene understreker imidlertid at dette ikke er et ansvar moskeene kan bære alene, og at inkluderingsarbeid uansett er mer effektivt når flere instanser bidrar.

Videre viser studien at informantene peker på ulike årsaker til at ekstremisme vokser frem og til at enkeltpersoner blir radikalisert. Det er nokså stort sammenfall mellom informantgruppene – henholdsvis myndigheter og trossamfunnsinformanter – når det gjelder årsakene de nevner. Betoningen av årsaker er imidlertid litt forskjellig. Begge aktørgrupper trekker frem utenforskap – altså det å oppleve at man faller utenfor samfunnet – som en viktig sårbarhetsfaktor. Mens myndighetene først og fremst er opptatt av materielt utenforskap som følger for eksempel av at man står utenfor arbeidslivet eller har manglende utdanning, fokuserer trossamfunnsinformantene også mye på det vi har valgt å kalle sosialt utenforskap, som innebærer at man opplever å bli sett på som annerledes, ikke akseptert eller stigmatisert. Særlig trossamfunnsinformanter trekker frem problemer knyttet til det å skulle etablere en identitet som norsk muslim, som en sårbarhetsfaktor. Videre fokuserer trossamfunnsinformantene på at mangelfull religiøs opplæring kan gjøre enkeltindivider sårbare for påvirkning fra ekstremistiske grupperinger: Dersom man ikke har lært hva som er rett måte å tolke religiøse tekster på og hva som er rett religiøs praksis, har man mindre å stå imot med dersom noen argumenterer for en forståelse av religionen som innebærer bruk av vold. Til slutt peker spesielt trossamfunnsinformantene, men også noen av myndighetsinformantene, på at utenrikspolitiske faktorer er en underliggende årsak til radikalisering: Mange muslimer opplever spesielt vestlige lands krigføring i land med muslimsk majoritet som urettferdig og unødig brutal. Denne urettferdigheten vekker sinne og aktiverer solidariteten mange føler med muslimer i andre deler av verden, og blir dermed en virksom radikaliseringsfaktor, ifølge flere av informantene.

Når det gjelder hva de ulike aktørene – trossamfunn og myndigheter – gjør for å forebygge radikalisering, så henger det sammen med hva de oppfatter som årsakene til at folk radikaliseres. Antakelse om årsak dikterer altså langt på vei hvilke løsninger som anses som hensiktsmessige. Vi har i analysen skilt mellom primærforebyggende tiltak rettet mot hele den muslimske populasjonen, sekundærforebyggende tiltak rettet mot grupper som er i faresonen og tertiærforebyggende tiltak rettet mot dem som allerede er radikalisert. Ett og samme tiltak vil gjerne virke forebyggende både blant dem som er i faresonen og blant dem som ikke er det, og i analysen har vi ikke skilt mellom primær- og sekundærforebyggende tiltak. Tiltak rettet mot dem som allerede er radikalisert, derimot, tertiærforebyggende tiltak, har gjerne en litt annen karakter og er blitt behandlet separat.

Felles for de to aktørtyperne er at de oppfatter materielt utenforskap som en radikaliseringsfaktor og at flere av tiltakene mot radikalisering handler om å hindre utenforskap. Vanlige tiltak i moskeene er å arrangere seminarer eller kurs rettet mot å hjelpe folk inn i utdanning eller arbeid. Noen tiltak gjennomføres i samarbeid med myndighetene – for eksempel samarbeider en gruppe menigheter med IMDis satsning «jobbsjansen». De fleste tiltakene, i de menighetene vi har intervjuet i, gjennomfører imidlertid trossamfunnene alene og på eget initiativ.

Videre er spesielt trossamfunnene opptatt av at det vi har kalt sosialt utenforskap, som innebærer at man opplever seg stigmatisert, føler at man ikke hører til eller blir sett på som annerledes (på en dårlig måte), gjør individer sårbare for å bli radikalisert. Tiltak for å hindre sosiale utenforskap er vanskeligere å sette direkte i verk, fordi de er mindre konkrete og fordi de delvis henger sammen med holdninger som kommer til uttrykk i offentligheten. Å hindre sosialt utenforskap er dermed ikke noe trossamfunnene kan gjøre alene, og det er heller ikke noe myndighetene kan vedta å fjerne. Ifølge trossamfunnsrepresentantene er en av moskeens roller i denne sammenheng å tilby muslimer et sted å høre til, et sted de ikke er utenfor. Videre arbeider trossamfunnene for å skape bånd til sivilsamfunnet for øvrig. Dette for å bidra til at moskeene ikke blir isolerte sivilsamfunn i sivilsamfunnet, men inngår som en del av det store fellesskapet. Stigmatisering fra storsamfunnets side skyldes blant annet at folk er redde for det som er ukjent, mener trossamfunnsinformanter. For å hindre stigmatisering kan moskeene derfor bidra til å gjøre folk mindre redde, ved å gi ikke-muslimer kunnskap om hva muslimer og moskeen står for og hva religiøs praksis innebærer.

Ansvar for å hindre utenforskap ligger imidlertid også i majoritetssamfunnet, ifølge trossamfunnsinformantene. De ønsker at opinionsledere – medier og politikere – skal gå foran og bidra til en mindre polariserende og mer inkluderende retorikk. Dersom de i samfunnet som har stor påvirkningskraft snakker om muslimer som en naturlig del av fellesskapet, vil det smitte over på resten av befolkningen og på den måten redusere graden av stigmatisering. Videre ønsker de seg at slike opinionsledere skal anstrenge seg for ikke å generalisere slik at ikke alle muslimer skal måtte føle at de står til ansvar for holdninger terroristene har, men som de fleste muslimer ikke deler. For trossamfunnsinformantene i denne studien er forståelsen av dette problemet tett vevet sammen med deres opplevelse av rasisme og stigmatisering. De opplever derfor antiterrorarbeidet som et større problem enn terroren, fordi antiterrorarbeidet, og det fokuset og holdningene det fører med seg, rammer alle muslimer, ikke bare dem det er ment å ramme.

Det å streve med identiteten – hva det innebærer å være norsk muslim – gjør individer sårbare, ifølge informanter fra både myndigheter og

trossamfunn. Dette fordi en uklar identitet gir et rom som kan fylles for eksempel med ekstremistiske holdninger. Mange blir radikalisert nettopp i en identitetssøkende fase i livet, som ungdom eller unge voksne. Et forebyggingstiltak som trekkes frem som spesielt viktig er derfor aktivt å hjelpe spesielt unge muslimer med å utvikle og etablere en trygg identitet som norsk muslim. Dette er tema på seminarer og kurs i flertallet av de moskeene vi har intervjuet i.

Til sist peker trossamfunnsinformantene på religiøs opplæring som tiltak. Det å være trygg på hva som er rett teksttolkning og det å ha trygge religiøse autoriteter å vende seg til vil gjøre folk motstandsdyktige mot ekstremistiske argumenter som hevder at bruk av vold er i tråd med Koranen.

Trossamfunnsinformantene gir også uttrykk for at de ønsker at politikerne adresserer vestlig krigføring i muslimske land som tema. Det skaper sinne og grobunn for radikalisering, ifølge noen av informantene, at norske myndigheter har en tilsynelatende passivt aksepterende holdning til slik krigføring, og at de i noen tilfeller også deltar aktivt.

Noen av tiltakene trossamfunnene iverksetter innebærer et samarbeid enten med andre trossamfunn, med organisasjoner i sivilsamfunnet eller med myndighetene. Alt samarbeid med andre aktører vil nødvendigvis legge noen rammer for hvordan tiltak kan innrettes. Trossamfunnsrepresentanter problematiserer i liten grad samarbeid med andre trossamfunn eller med andre sivilsamfunnsorganisasjoner om forebyggingstiltak. Tiltak gjennomført i samarbeid med myndighetene problematiseres i noe større grad. Overordnet fremstår samarbeidet som hensiktsmessig og godt. Myndighetene opplever at de trenger trossamfunnene som samarbeidspartnere for å komme i kontakt med sårbare individer som det skal iverksettes forebyggingstiltak overfor, de opplever også samarbeidet stort sett som godt. Trossamfunnene er i all hovedsak også fornøyde med samarbeidet de har med myndighetene: Myndighetene kan tilby ressurser som gjør det mulig for trossamfunnene å arrangere forebyggende aktiviteter, og informantene opplever i stor grad myndighetene som en ressurs i forebyggingsarbeidet. De moskeene vi har intervjuet i fremstår som kontaktpunkter for myndighetene inn i miljøene, og det er gjennomført noen samarbeidsprosjekter som vurderes som svært vellykkede både av myndigheter og trossamfunn. Et eksempel er SID, Samarbeid for inkluderende dialog, i Oslo, som er et samarbeid mellom bydel Gamle Oslo og fem moskeer. Prosjektet er rettet mot ungdom. Noe av suksessen bak prosjektet er at man har latt ungdomsledere i de ulike moskeene være med å definere hvordan prosjektet skal innrettes og hva slags aktiviteter det er behov for å arrangere. Dette gjør at prosjektet oppleves som relevant for målgruppen. En annen suksessfaktor ser ut til å være å identifisere og engasjere personer i slike prosjekter som kjenner det muslimske miljøet godt og kanskje er en del av det, men som også snakker myndighetens språk og

forstår deres målsettinger og måter å arbeide på. Slike personer kan fungere som brobyggere.

Trossamfunnene er imidlertid kritiske til innretningen på midlene de kan søke fra det offentlige. Disse midlene er rettet inn mot at radikalisering og ekstremisme skal tas opp direkte som tema, for eksempel gjennom samlinger. Dermed bærer midlene preg av sekundærforebygging, og det legges til grunn at hele den muslimske befolkningen skal gjøres til gjenstand for sekundærforebygging – altså at de er i faresonen for å bli radikalisert. Dette oppleves som stigmatiserende og lite effektivt.

6.2 Barrierer og drivere i forebyggingsarbeidet

I dette avsnittet skal vi diskutere hvilke faktorer informantene i denne studien har pekt på som begrensende for god forebygging, og hvilke faktorer som oppleves å muliggjøre god forebygging.

Når myndigheter og trossamfunn skal samarbeide om forebygging er det en fordel at problemforståelsen er den samme – altså at synet på hva problemet består i, hva som er årsaken og hvem som er målgruppen for forebygging, er felles. Som vi har sett i analysekapitlene 4 og 5 er problemforståelsen i noen grad sammenfallende, men på noen områder avviker myndighetenes og trossamfunnenes problemforståelse. Begge aktørgrupper er enige i at det å falle utenfor samfunnet gjør individer sårbare og er en årsak til at folk radikaliseres. Men mens myndighetene fokuserer mest på det å være utenfor arbeidslivet, er trossamfunnsrepresentantene mer opptatt av sosialt utenforskap. Det at de har forskjellig fokus gjør at hva som oppfattes som aktuelle tiltak er litt forskjellig – for eksempel er trossamfunnsrepresentanter mer opptatt av tiltak som hindrer stigmatisering enn myndighetene er. Videre er uklar identitet en årsak trossamfunnsrepresentantene legger mer vekt på enn myndighetene, og de ønsker seg mer støtte fra myndighetene til identitetsbyggende arbeid. Disse perspektivene på hva som er årsaker til radikalisering anerkjennes likevel av begge aktørgrupper, selv om de vektet noe ulikt.

En mer iøynefallende forskjell er synet på manglende bevissthet om ekstremisme, som årsak til radikalisering. I dette ligger også en forskjell i synet på hvem som er målgruppen for forebyggingstiltak. Mange av tiltakene som myndighetene setter i gang for å forebygge radikalisering, handler om å gjøre ekstremisme til et tema blant unge muslimer og blant muslimske ledere. I iverksettingen av disse tiltakene ligger det implisitt to antakelser til grunn: For det første at muslimer ikke er nok bevisste ekstremisme som fenomen, og at de ved å snakke om det kan få det opp på radaren og dermed mer aktivt bestemme seg for å motstå det. Dersom de er oppmerksomme på problemet vil de ikke la seg lure inn i det. Dernest ligger det implisitt en antakelse om at alle muslimer, og kanskje særlig alle unge muslimer, er sårbare for radikalisering, altså at de er i målgruppen. Det innebærer at selektiv

forebygging, sekundærforebygging, er nødvendig overfor alle muslimer. Dersom disse to antakelsene stemmer, er det å arrangere seminarer og treff der det inviteres bredt i det muslimske miljøet og der det snakkes direkte om ekstremisme, hensiktsmessig.

Trossamfunnsrepresentantene deler ikke disse antakelsene. De opplever det ikke som noe stort problem at muslimer flest ikke er oppmerksomme på radikaliseringsfenomenet. Dette er imidlertid av to litt ulike grunner: Noen mener at problemet er svært lite, og at det derfor ikke er noen vits i å vie det stor oppmerksomhet. Andre mener økt oppmerksomhet ikke trengs fordi det allerede er svært mye oppmerksomhet om temaet, og oppmerksomheten oppleves som belastende: Muslimer føler at majoritetsbefolkningen generaliserer, og at de blir mistenkt urettmessig for å være potensielle terrorister, de opplever at de blir stilt til ansvar for terrorhandlinger de ikke støtter, og de opplever at majoritetsbefolkningen er redde for dem. På bakgrunn av denne virkelighetsoppfatningen oppleves tiltakene som adresserer ekstremisme direkte, og som er rettet mot alle muslimer, som stigmatiserende, og de virker dermed mot sin hensikt: Tiltakene øker skillet mellom muslimer og andre, og bidrar til økt utenforskap heller enn å virke samlende og integrerende. I tillegg, og i tråd med opplevelsen av at det generaliseres, mener mange trossamfunnsinformanter at slike tiltak uansett ikke når dem de er ment å nå. Det er, ifølge trossamfunnsinformantene, bare et fåtall som er sårbare for radikaliserings, og disse kommer uansett ikke på slike tilstelninger. De som kommer er de best tilpassede, som det er minst sjans for at skal bli radikalisert. For primærforebygging – som skal hindre den generelle muslimske befolkningen fra å bli sårbare for radikaliserings – er det integreringstiltak som gjelder.

Antakelsene som ser ut til å ligge under de sekundærforebyggende tiltakene myndighetene tar initiativ til er kanskje ikke grundig reflektert over. I noen grad kan det virke som om de er et produkt av en litt mangelfull problemanalyse. Man ser at radikaliserings er et problem, myndighetene har et ansvar for å ta tak i det, og så iverksetter man de tiltakene man har for hånden uten grundig å vurdere om disse faktisk adresserer årsakene til problemet og om de treffer rett målgruppe. Når det er sagt, så støtter myndighetene også mange andre tiltak som både de og trossamfunn opplever som gode. Lærdommen som kan trekkes er kanskje at myndighetene ved å snakke ordentlig med trossamfunnene før tiltak iverksettes kan få gode innspill til hvilke tiltak som oppleves å virke og hvilke som er uvirksomme eller til og med virker mot sin hensikt.

Dette er et dilemma ved generell forebygging: Generell forebygging vil jo per definisjon gjelde alle – det er det som gjør den generell. Men når den generelle forebyggingen ikke bare handler om å hjelpe folk til et meningsfullt liv, men også innebærer å gjøre folk oppmerksomme på faren for ekstremisme – informere om tegn på ekstremisme, peke på årsaker til ekstremisme og så

videre – så er det nesten uunngåelig at noen vil føle at de blir pekt på. Det å føle seg urettmessig mistenkt kan oppleves som urettferdig, det kan skape sinne og bitterhet, og det kan styrke opplevelse av ikke å høre til og av utenforskap. Alt dette er følelser som igjen kan gi grobunn for ekstremisme. Det å gå bredt ut med et spisst budskap kan følgelig øke problemet heller enn å avhjelpe det. Løsningen her er kanskje å innrette det spisse forebyggingsarbeidet, det som tematiserer ekstremisme, direkte mot utsatte grupper og ikke mot alle. Utfordringen er selvfølgelig at det å forstå hvem som er i målgruppen krever mer kunnskap om ulike miljøer enn myndighetene ofte har. Det kan likevel være en ambisjon, og man kan være oppmerksom på at hver gang man går ut bredt og advarer, så vil trolig noen oppleve det som stigmatiserende.

Spørsmålet blir så hva man gjør for å nå de som er i faresonen. Her har myndigheter og trossamfunnsinformanter en mer likeartet problemforståelse, og de er også mer enige om hovedinnretningen på tiltakene: Det må jobbes spisst og målrettet. Trossamfunnene kan tilby noen former for forebygging mot denne gruppen som myndighetene ikke kan tilby – det er myndighetene klar over på et overordnet nivå. Men mens myndighetene er mest opptatt av hvordan man i moskeene har en unik mulighet til å identifisere slike personer, har trossamfunnsinformantene mer spesifikke beskrivelser av hva de kan gjøre for dem som er i faresonen: De kan konfrontere dem, argumentere teologisk med dem, men samtidig vise at døren står åpen slik at de ikke blir ekskludert fra det muslimske fellesskapet som de kanskje trenger for å komme på rett spor igjen. Det er imidlertid store forskjeller mellom moskeene når det gjelder hva man mener moskeen kan gjøre for å forebygge overfor denne gruppen: Noen mener moskeen kan gjøre mye, andre mener at de radikalisererte selv må velge om de ønsker å tilhøre fellesskapet moskeen tilbyr, og dersom de velger ikke å følge moskeens regler eller trekker seg unna, er det lite moskeen kan gjøre. Når man i noen moskeer ikke anerkjenner at ekstremisme er et fenomen, så er det kanskje nødvendig å ta direkte tak i problematikken. Dette har vært gjort blant annet gjennom dialogfora mellom representanter for myndighetene og representanter for trossamfunnene, og gjerne også fra kirken. Skal en dømme fra informantenes vurderinger, er dette en bedre måte å adressere temaet direkte på enn ved å invitere bredt til å diskutere ekstremisme med alle trossamfunnets medlemmer.

Verdien i å ha samme problemforståelse gjelder selvsagt også dersom trossamfunn skal samarbeide med hverandre eller med andre organisasjoner i sivilsamfunnet. Her har vi ikke avdekket noen utfordring, men det er nok kanskje fordi vi har fokusert på relasjonen mellom myndigheter og trossamfunn.

Tiltaket, i alle tilfeller, er å samkjøre problemforståelsene sine. Da er det viktig at man anerkjenner felles problemforståelse som en verdi, og vier problemforståelsen oppmerksomhet. Først må de ulike aktørenes oppfatning

av problemet avdekkes, dernest må man bestrebe seg på å komme til en felles forståelse av hva problemet handler om. Det er ikke sikkert det lar seg gjøre, og det er heller ikke sikkert at det alltid er mulig å finne tiltak som møter den problemforståelsen man har. For eksempel ser vi at trossamfunnene i denne studien er opptatt av at Norges involvering i krigføring i muslimske land samt Norges aksept for andre vestlige lands krigføring, oppfattes som en radikaliseringsfaktor i de muslimske miljøene. Avgjørelsen om krigføring og aksept for andres krigføring er politisk bestemt, og er dermed, i hvert fall i teorien, et uttrykk for majoriteten i det norske folk sin oppfatning av hva som er riktig.

En annen faktor som virker fremmede på samarbeid om forebygging, er tillit. Og motsatt virker mangel på tillit som en barriere mot samarbeid. Dette fant Lid og kolleger (2016) også i sin studie av kommunenes samarbeid med trossamfunn, og det ble påpekt at det å bygge tillit ikke var gjort over natten. I vår studie ser vi at tillit, i tillegg til å gjøre at aktører på begge sider tør å snakke åpent om hva de opplever som problematisk, også er viktig fordi muslimer i Norge, ifølge informantene i denne studien, føler seg stigmatisert og mistenkt. Det å bli vist tillit er i seg selv derfor et forebyggende tiltak, i tillegg til at det bereder grunnen for en god dialog og utvikling av en felles forståelse av hva som er gode tiltak.

En siste faktor som er viktig for å få til god forebygging, er ressurser. I moskeene jobber de frivillig, og flere ønsker at midlene som nå gis til direkte og målrettet forebyggingsarbeid, for eksempel støtte til seminarer om radikalisering, kunne kanaliseres til andre tiltak i moskeene. Av forslagene her er ressurser til å opprette (der det ikke finnes) og videreføre (for eksempel i Oslo) integrerende tiltak rettet mot ungdom og unge voksne, slik som SID er et eksempel på. Midler til å arrangere for eksempel sportsaktiviteter mener flere informanter at vil kunne føre til at man når og klarer å holde på noen av de unge voksne som kanskje er i faresonen. I tillegg vil det virke primærforebyggende og integrerende for dem som ikke er direkte i faresonen. Videre ønsker noen seg at midlene kunne omkanaliseres til tiltak for å informere majoritetssamfunnet om arbeidet som gjøres i moskeene – tiltak som kan øke kunnskapen og dermed redusere redselen og skepsisen i majoritetsbefolkningen og bidra til mindre stigmatisering. Generelt etterspør trossamfunnene mer primærforebygging og mindre sekundærforebygging (som oppfattes som stigmatiserende).

6.3 Tiltak

Analysen av trossamfunnenes rolle i forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme har dels pekt på hva ulike aktører tenker at trengs å gjøres og dels hva som faktisk gjøres. Det er ikke fullstendig samsvar mellom disse to. For å få til en forebyggingsstrategi som er så hensiktsmessig som mulig, pekte vi i forrige avsnitt på noen faktorer som kan bidra til dette. For det første vil

godt samarbeid om forebygging mellom trossamfunn og myndigheter styrke muligheten for at forebyggingstiltak blir gode, oppleves som legitime og treffer slik de er tenkt. For å få til dette er det viktig at trossamfunn og myndigheter snakker sammen, for, så langt det er mulig, å etablere en felles forståelse av hva problemet består i, hva som er årsakene og hva som er gode tiltak. Et slikt samarbeid fordrer at myndigheter og trossamfunn har tillit til hverandre, og dette igjen krever at de snakker sammen. Når det gjelder tillitsbygging, viste analysen at enkeltindivider som har et ben i begge sfærer kan fungere som brobyggere og formidle mellom de ulike sfærene. Eksistensen av slike brobyggere kan bidra til å øke tilliten mellom myndigheter og trossamfunn. Til sist kan det være nødvendig skarpere å gå opp skillet mellom primær- og sekundærforebygging, både for å sikre at tiltak treffer rett målgruppe og for å hindre at vanlige muslimer føler seg stigmatisert ved å bli behandlet som om de er i faresonen for å bli radikalisert.

Utover dette pekes det gjennom analysen ut noen nokså konkrete måter som trossamfunn kan bidra på i arbeidet med å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. Helt avslutningsvis vil vi repetere disse tiltaksformene punktvis, ordnet etter hvem de er rettet mot. Mens vi i analysen slo sammen tiltak rettet mot hele befolkningen og tiltak rettet mot dem som sto i fare for å bli radikalisert (primær- og sekundærforebygging), har vi i opplistingen under valgt å la primærforebyggende tiltak stå alene, men slå sammen tiltak rettet mot dem i faresonen og dem som allerede er radikalisert. Denne måten å gruppere tiltak på tydeliggjør forskjellen mellom allmenne og spisse tiltak.

Primærforebyggende tiltak rettet mot hele befolkningen

- Trossamfunnene kan bidra til å øke kunnskapen om hva muslimske trossamfunn står for. Dette vil kunne gjøre ikke-muslimer mindre mistenksomme og kan dermed bidra til mindre stigmatisering og hindre sosialt utenforskap. Myndighetenes rolle i dette kan være å bidra med ressurser til slik kunnskapsformidling.
- Trossamfunnene kan samtidig bidra til redusert mistenkeliggjøring ved å anerkjenne at religiøs radikalisering er en utfordring som organisasjonene systematisk må håndtere og forebygge.
- Trossamfunn kan gå tydeligere ut i den offentlige debatten for å definere hva radikalisering handler om og for å hindre at problemet generaliseres til å gjelde alle muslimer. Myndighetens og medias rolle er å endre retorikken i en mer inkluderende og mindre polariserende retning. Myndighetene kan også bidra ved å anerkjenne belastningen ved å være mistenkt. En mulighet for å gi en slik anerkjennelse, som også foreslås av flere av trossamfunnsinformantene, er å lage en handlingsplan mot islamofobi tilsvarende den man har fått mot jødehat.

Primærforebyggende tiltak rettet mot den muslimske befolkningen

- Trossamfunnene kan motivere og hjelpe folk inn i utdanning og arbeid og til meningsfulle fritidsaktiviteter. Myndighetenes rolle her kan være å inngå samarbeid med moskeene og bidra med det virkemiddelapparatet de disponerer.
- Trossamfunnene kan tilby en sosial arena og et sted å høre til. For unge som har interesser utover det å be eller diskutere religiøse temaer, kan dette innebære at moskeen arrangerer ulike former for fritidsaktiviteter. Myndighetenes rolle kan være å bidra med ressurser til aktiviteter som tiltrekker seg unge muslimer.
- Trossamfunnene kan opprette kontakt med andre organisasjoner i nærmiljøet og med andre typer frivillige organisasjoner. Dette vil kunne bidra til at de fungerer som integrerende arenaer som opp mot samfunnet for øvrig.
- Trossamfunnene kan drive identitetsbyggende arbeid, særlig blant unge og unge voksne muslimer, med det siktemål at medlemmene skal utvikle en trygg identitet som norske muslimer. Myndighetenes rolle her kan være å bistå med ressurser til aktiviteter som krever det.
- Trossamfunnene kan sikre en grundig religiøs opplæring for alle sine medlemmer. En slik opplæring vil kunne gjøre personer mindre mottakelige for alternative tolkninger av hvordan religionen skal utøves.

Sekundær- og tertiærbyggende tiltak mot personer som er i faresonen eller allerede er blitt radikalisert

- Trossamfunnene kan heve bevisstheten om at radikalisering kan være en mulig utfordring blant deres medlemmer. Dette krever at ledelsen i moskeen er villig til å adressere temaet. Det krever også at trossamfunn anerkjenner at radikalisering kan skje som en konsekvens av en sårbarhet i organisasjonen – altså at måten trossamfunnet drives på gjør det mulig for radikalisering å skje. Det krever derimot ikke (nødvendigvis) at radikalisering skal gjøres til tema for alle moskémedlemmene. Myndighetenes rolle her kan være å tilby kurs, seminarer eller opplæring for ledere i moskeene – både voksne ledere og ungdomsledere. Myndighetene kan også ta initiativ til bredt sammensatte dialogfora der radikalisering diskuteres.
- Trossamfunnene kan identifisere og konfrontere dem de opplever at er i faresonen.
- Trossamfunnene kan forsøksvis argumentere teologisk med dem som er eller står i fare for å bli radikalisert. Denne måten å forebygge på er trossamfunnene alene om å kunne tilby.

- Trossamfunnene kan vurdere om de skal tilby dem som allerede er radikaliserert å fortsette å tilhøre moskeen, slik at de ikke skal falle helt ut av etablerte strukturer. I så fall bør det vurderes hvorvidt en slik inklusjon reelt sett kan bidra til å avradikaliserer og hvor stor faren er for at radikalisererte individer kan bidra til at også andre trossamfunnsmedlemmer blir radikaliserert.

Referanser

- Aars, Jacob. 2012. "Frivillighet i overgangen fra ung til voksen: Medlemskap, frafall og aktivisering." In *Deltakelse i frivillige organisasjoner: forutsetninger og effekter*, ed. B. Enjolras, K. Steen-Johnsen and G. Ødegaard. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- Alzaghari, Linda, and Ellen Reiss. 2014. "Radikalisering blant unge muslimer i Norge – en antologi." Oslo: Minotenk.
- Austigard, Kari. 2008. En empirisk undersøkelse av Den spansktalende gruppen i Salemkirken i Oslo, Det teologiske Menighetsfakultetet, Oslo.
- BA 05.03.2016. "– Det er mange som ikke aner hva muslimer er " *BA*.
- Bergen kommune. 2015. "Handlingsplan for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme i Bergen 2015-2020." Bergen: Bergen kommune.
- . 2016. *Seminar for moskeer i Bergen* Bergen kommune 2016 [cited 20.06 2016]. Available from <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/byradsavd-for-social-bolig-og-inkludering/9129/article-137052>.
- Bjørge, Tore. 2011a. "Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups." *Crime, Law and Social Change* 55 (4):277-85.
- . 2011b. "Forebygging av terrorisme og annen kriminalitet." Oslo: Politihøgskolen.
- . 2015. *Veier inn i voldelig ekstremisme – og ut igjen*. 22. juli-senteret 2015 [cited 03.05. 2015]. Available from <http://www.22julisenteret.no/undervisning/fordypningstekster/voldelig-ekstremisme/>.
- Bjørge, Tore, and Ingvild Magnæs Gjelsvik. 2015. "Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme: En kunnskapsstatus." Oslo: PHS Forskning.
- Brottveit, Anund, Ann Kristin Gresaker and Nina Hoel. 2015. "Det handler om verdensfreden". Evaluering av rollen Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn,

- Norges Kristne Råd og Islamsk Råd Norge har i dialogarbeidet. Oslo, KIFO rapport 2015:3.
- Caplan, Gerald. 1964. *Principles of Prevention Psychiatry*. Oxford: Basic Books.
- Clary, E. Gil, Mark Snyder, and Robert Ridge. 1992. "Volunteers' motivations: A functional strategy for the recruitment, placement, and retention of volunteers." *Nonprofit Management and Leadership* 2 (4):333-50.
- CREST. *About [CREST]* 2016 [cited 16.05.2016. Available from <http://www.radicalisationresearch.org/about/>.
- Drammen kommune. 2015. "Handlingsplanen Forebygging av voldelig ekstremisme. Fra ord til handling." Drammen: Drammen kommune.
- Ebaugh, Helen Rose, and Janet Saltzman Chafetz. 2000. *Religion and the New Immigrants: Continuities and Adaptations in Immigrant Congregations* Walnut: Alt-mira.
- Eimhjellen, Ivar. 2016. "Innvandrar si deltaking i norsk frivilligliv. Nye tal og metodiske utfordringar ". Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Eimhjellen, Ivar, and Signe Bock Seggaard. 2010. "Etniske minoriteter og frivillige organisasjoner." Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig innsats.
- Eimhjellen, Ivar, and Guro Ødegaard. 2016. "Klima og migrasjon. To casestudier av sivilsamfunnsorganisering i ei ny tid ". Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- Enjolras, Bernard, and Dag Wollebæk. 2010. "Frivillige organisasjoner, sosial utjevning og inkludering." Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- Felles kontraterrorsenter. *Norske fremmedkrigere i Syria*. PST 2014 [cited 02.05.2016. Available from <http://www.pst.no/media/utgivelser/norske-fremmedkrigere-i-syria/>.
- Folkestad, Bjarte, Dag Arne Christensen, Kristin Strømsnes, and Per Selle. 2015. "Frivillig innsats i Noreg 1998-2014: Kva kjenneteikner dei frivillige og kva har endra seg?". Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig innsats.
- Furseth, Inger. 2008. "Social capital and immigrant religion." *Nordic Journal of Religion and Society* 21 (2):147-64.
- George, Alexander, and Andrew Bennett. 2004. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press.
- Gerring, John. 2007. *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glaser, Barney G., and Anselm L. Strauss. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.

- Granovetter, Mark S. 1973. "The Strength of Weak Ties " *American Journal of Sociology* 78 (6):1360-80.
- Grønmo, Sigmund. 2005. *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hansen, Tore (2016). Sosial kapital. Store norske leksikon. snl.no
- Hagelund, Anniken, and Jill Loga. 2009. "Frivillighet, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt ". Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- Hegghammer, Thomas. 2014. "Norske fremmedkrigere i går og i dag." *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 30 (4):277-88.
- Helsedirektoratet. *Primærforebygging*. Helsedirektoratet 2016 [cited 16.05.2016]. Available from <http://www.forebygging.no/Ordbok/L-P/Primarforebygging/>.
- Justis- og beredskapsdepartementet. 2014. "Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme ", ed. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Justis- og politidepartementet. 2010. "Felles trygghet - felles ansvar. Handlingsplan for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme." ed. Justis- og politidepartementet. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Khader, Majeed. 2016. "What We Know and What Else We Need to Do to Address the Problem of Violent Extremism Online: Concluding Chapter." In *Combating Violent Extremism and Radicalization in the Digital Era*, ed. M. Khader, L. S. Neo, G. Ong, E. T. Mingyi and J. Chin. Hershey, PA: IGI Global.
- King, Gary, Robert O. Keohane, and Sidney Verba. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert, and Phillip Rehm. 2008. "Political Participation." In *Comparative Politics*, ed. D. Caramani. Oxford: Oxford university Press.
- Lia, Brynjar, and Petter Nesser. 2014. "Norske muslimske fremmedkrigere." *Nytt norsk tidsskrift* 31 (4):399-416.
- Lid, Stian, Marte Winsvold, Susanne Søholt, Stig Jarle Hansen, Geir Heierstad, Jan Erling Klausen (2016). *Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme – Hva er kommunenes rolle?* NIBR-rapport 2016:12.
- Loga, Jill. 2011. "Inkludering i nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser." Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- . 2012. "Trossamfunn, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt." Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
2014. "De fremmede. Jødeparagraf, religionspolitikk og norske verdier" i Aasen & Kildal (red.) *Grunnloven og velferdsstaten*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Martinussen, Willy 1973. *Fjerndemokratiet : sosial ulikhet, politiske ressurser og politisk medvirkning i Norge* Oslo: Gyldendahl.
- Mudde, Cas. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Musick, Marc A., and John Wilson. 2007. *Volunteers : A Social Profile*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Nesser, Petter. 2011. *Jihad in Europe: patterns in Islamist terrorist cell formation and behavior, 1995–2010*. Oslo: University of Oslo.
- Oslo kommune. 2015. "Handlingsplan mot hatkriminalitet og voldelig ekstremisme i Oslo 2015-2018." Oslo: Oslo kommune.
- Politiet. *Ulike typer forebygging* 2016 [cited 19.04.2016]. Available from https://www.politi.no/rad_fra_politiet/barn_og_unge/kriminalitetsforebygging/fakta/.
- PST (2016). *Temarapport: Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?* Ekstern rapport. Den sentrale enhet. 12. september 2016
- PST. 2016. "Trusselvurdering 2016." ed. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo: PST.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Shuster.
- Putnam, Robert D. . 2004 [2002]. *Democracies in Flux*. Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, Robert D., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nanetti. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Regjeringen. 2013. "NOU 2013: 1 Det livssynsåpne samfunn— En helhetlig tros- og livssynspolitikkk ". Oslo: Kulturdepartementet.
- . 2016. *7,5 millioner til lokal forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme* 2015 [cited 06.01. 2016]. Available from <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/75-millioner-til-lokal-forebygging-av-radikalisering-og-voldelig-ekstremisme/id2453941/>.
- Rogstad, Jon. 2007. *Demokratisk fellesskap. Politisk inkludering og etnisk mobilisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rothstein, Bo. 2010. "Happiness and the Welfare State." *Social Research* 77 (2):1-28.
- . 2012. "Guds tystnad främjar världen." *SANS* 1.
- Rothstein, Bo, and Rasmus Broms. 2013. "Governing religion: the long-term effects of sacred financing." *Journal of Institutional Economics* 9 (4):469-90.

- Rothstein, Bo, and Dietlind Stolle. 2008. "The State and Social Capital. An Institutional Theory of Generalized Trust." *Comparative Politics* 40 (4):441-59.
- Sedgwick, Mark. 2010. "The Concept of Radicalization as a Source of Confusion." *Terrorism and Political Violence* 22 (4):479-94.
- Selle, Per, and Kristin Strømsnes. 2012. "Organisasjonene og det offentlige: Har vi fått en ny frivillighetspolitikk? ." Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Selle, Per, and Lars Svåsand. 1983. "The Local Party Organization and Its Members: Between Randomness and Rationality." *Scandinavian Political Studies* 6 (3):211-29.
- SSB (2017). Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf/aar>
- Synnes, Ronald M. 2012. "Rapport om kristne migrantmenigheter." Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Szreter, Simon, and Michael Woolcock. 2004. "Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health." *International Journal of Epidemiology* 33 (4):650-67.
- Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman, and Henry Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wikipedia (2017). (https://no.wikipedia.org/wiki/Liste_over_mosk%C3%A9er_i_Norge).
- Wollebæk, Dag. 2013. "Religion og sosial kapital: Hva viser internasjonale spørreundersøkelser?". Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, Dag, and Signe Bock Seggaard. 2011. "Sosial kapital - hva er det og hvor kommer det fra? ." In *Sosial kapital i Norge*, ed. D. Wollebæk and S. B. Seggaard. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Wollebæk, Dag, and Karl Henrik Sivesind. 2010. "Fra folkebevegelse til filantropi?". Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Woolcock, Michael. 1998. "Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework." *Theory and Society* 27 (2):151-208.
- Ødegaard, Guro. 2010. "Foreningsliv i et flerkulturelt lokalsamfunn. En studie om integrasjon og sosial kapital." Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Ødegaard, Guro, Jill Loga, Kari Steen-Johnsen, and Bodil Ravneberg. 2014. *Felleskap og forskjellighet*. Oslo: Abstrakt forlag.

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Sammendrag/Abstract

<i>Forfatter/Author</i> Marte Winsvold, Hilmar L. Mjelde og Jill Loga
<i>Tittel/Title</i> Trossamfunn som arena for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme
<i>Sammendrag</i> Rapporten presenterer en studie av muslimske trossamfunns rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Gjennom intervjuer med representanter for muslimske trossamfunn og representanter for offentlige myndigheter i tre norske byer har vi undersøkt hva som oppleves å være årsakene til radikaliserings og voldelig ekstremisme hos henholdsvis myndigheter og trossamfunnsrepresentanter og hva som oppfattes som gode og hensiktsmessige forebyggingstiltak. Antakelser om hva som forårsaker radikaliserings dikterer langt på vei hvilke løsninger som anses som hensiktsmessige. Utenforskap trekkes frem som den viktigste sårbarhetsfaktoren for radikaliserings, både av trossamfunns- og myndighetsinformanter. Men mens myndighetene først og fremst er opptatt av materielt utenforskap, som for eksempel følger av at man står utenfor arbeidslivet eller utdanningssystemet, fokuserer trossamfunnsinformantene mye på sosialt utenforskap, som innebærer at man opplever å bli sett på som annerledes, ikke akseptert eller stigmatisert. I trossamfunnene iverksettes det flere tiltak for å hindre materielt utenforskap, og spesielt er det mye fokus på å hjelpe folk inn i jobb eller utdanning. Tiltak for å hindre sosialt utenforskap oppleves som vanskeligere å iverksette, devis fordi det henger sammen med holdninger som kommer til uttrykk i offentligheten. Å hindre sosialt utenforskap er dermed ikke noe trossamfunnene kan gjøre alene. Ifølge trossamfunnsrepresentantene er en av moskeens roller i denne sammenheng å tilby muslimer et sted å høre til, et sted de ikke er utenfor og der de føler seg akseptert. Videre arbeider trossamfunnene for å skape bånd til sivilsamfunnet for øvrig. Kontakt mellom trossamfunn og sivilsamfunnsorganisasjoner kan hindre sosialt utenforskap både ved at det bidrar til å integrere moskeene i det store fellesskapet og ved at det bidrar til å gi ikke-muslimer kunnskap om hva muslimer og moskeen står for. Når det gjelder sosialt utenforskap som konsekvens av stigmatisering ønsker trossamfunnsinformantene i denne studien at medier og politikere skal gå foran og bidra til en mindre polariserende og mer inkluderende retorikk i offentligheten. Videre ønsker de seg at media og politikere lar være å generalisere, slik at ikke alle muslimer skal måtte føle at de står til ansvar for terrorgruppers ekstremistiske holdninger. Videre trekkes uklar identitet frem som en årsak til eller sårbarhetsfaktor for radikaliserings. Ekstremistiske grupper tilbyr en tydelig identitet, og det kan være tiltrekkelige for noen av dem som strever med å finne ut hva det innebærer å være norsk muslim. Mange blir radikaliseret i en identitetssøkende fase i livet. Et forebyggingstiltak som trekkes frem som spesielt viktig er derfor aktivt å hjelpe spesielt unge muslimer med å utvikle og etablere en trygg identitet som norsk muslim. Dette er tema på seminarer og kurs i flertallet av de moskeene vi har intervjuet i. Til sist oppleves mangelfull religiøs opplæring som årsak til radikaliserings: De som ikke har lært hva som er rett måte å tolke religiøse tekster på og hva som er rett religiøs praksis, har mindre å stå imot med dersom noen argumenterer for en forståelse av religionen som innebærer bruk av vold. Religiøs opplæring ses derfor på som et tiltak for forebygging radikaliserings og voldelig ekstremisme. Det å være trygg på hva som er rett teksttolkning og det å ha trygge religiøse autoriteter å vende seg til vil gjøre folk motstandsdyktige mot ekstremistiske argumenter som hevder at bruk av vold er i tråd med Koranen.

Trossamfunnene i denne studien samarbeider med myndighetene om tiltak for å hindre materielt utenforskap, og de opplever samarbeidet alt overveiende som godt. De er imidlertid kritiske til en del av de myndighetsinitierte forebyggingstiltakene som gjør ekstremisme til et tema blant unge muslimer. I disse tiltakene ligger det implisitt en antakelse både om at muslimer ikke er oppmerksomme nok på radikalisering som problem og om at alle muslimer er sårbare for radikalisering. Det at tiltakene som adresserer ekstremisme direkte er rettet mot alle muslimer oppleves som stigmatiserende, og virker, ifølge informantene, mot sin hensikt: Snarere enn å virke samlende og integrerende, bidrar tiltakene til å øke skillet mellom muslimer og andre. I tillegg mener mange trossamfunnsinformanter at slike tiltak heller ikke når dem de er ment å nå. De som kommer for eksempel på seminarer om ekstremisme er de best tilpassede, som det er minst sjans for at skal bli radikalisert. For primærforebygging, som skal hindre den generelle muslimske befolkningen fra å bli sårbare for radikalisering, er det integreringstiltak som gjelder.

Myndigheter og trossamfunnsinformanter er enige om at det må jobbes spisst og målrettet for å nå de som er i faresonen. Men mens myndighetene er mest opptatt av hvordan man i moskeene har en unik mulighet til å identifisere slike personer, beskriver trossamfunnsinformantene mer spesifikke tiltak for hva de kan gjøre for dem som er i faresonen: De kan konfrontere dem, argumentere teologisk med dem, men samtidig vise at døren står åpen slik at de ikke blir ekskludert fra det muslimske fellesskapet som de kanskje trenger for å komme på rett spor igjen.

Emneord

Trossamfunn, moskeer, forebygging, radikalisering, voldelig ekstremisme

Abstract

Based on case studies in three Norwegian cities, this report describes the role of Muslim religious communities in preventing radicalization and violent extremism. Three factors assumed to enhance vulnerability are identified by the interviewed representatives from mosques and local authorities: social exclusion, unclear identity among young Muslims, and poor religious education. Measures intended to address these three vulnerability factors are implemented in the mosques, sometimes in collaboration with local authorities. For the most part, mosques and local authorities agree both on the causes of radicalization and on what is needed to prevent it. Interviewed representatives from the mosques are however critical of directly preventive measures targeted at the entire Muslim population. They feel such measures come with the implicit assumption that all Muslims are potential extremists, and they therefore perceive these measures as stigmatizing. The representatives from the religious communities urge the authorities to focus more on general integration measures and aim the more specific measures directly at the target group.

Index terms

Religious communities, mosques, radicalization, violent extremism

Rapporten presenterer en studie av muslimske trossamfunns rolle i forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Gjennom intervjuer med representanter for muslimske trossamfunn og representanter for offentlige myndigheter i tre norske byer har vi undersøkt hva som oppleves å være årsakene til radikaliserings og voldelig ekstremisme hos henholdsvis myndigheter og trossamfunnsrepresentanter og hva som oppfattes som gode og hensiktsmessige forebyggingstiltak. Analysene viser at antakelser om hva som forårsaker radikaliserings langt på vei dikterer hvilke løsninger som anses som hensiktsmessige.

ISBN (print): 978-82-7763-557-6
ISBN (online): 978-82-7763-558-3

ISSN (print): 1891-2168
ISSN (online): 1891-2176

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
c/o ISF
Munthes gate 31
Pb. 3233 Elisenberg
0208 Oslo

www.sivilsamfunn.no